

Masterproef aangeboden tot
het verkrijgen van het
diploma Master of Arts in het
tolken

Op zoek naar gendervariatie in Vlaamse Gebarentaal

Door: Kristy Jonckers
Promotor: Prof. dr. Myriam Vermeerbergen

ACADEMIEJAAR 2012-2013

Woord vooraf

Mijn vierde jaar, mijn master en daarbij ook mijn meesterproef. Als de meesterproef op papier staat en is ingebonden, geeft dat een gevoel van voldoening. Maar het opzoekwerk, het onderzoek en het schrijven van een meesterproef is een lang en soms ook moeizaam proces. Daarom wil ik hier nu ook de kans grijpen om iedereen te bedanken die me heeft bijgestaan en aangemoedigd. Enkele mensen wil ik hierbij ook extra in de bloemetjes zetten.

Eerst en vooral wil ik mijn promotor Prof. dr. Myriam Vermeerbergen bijzonder bedanken voor haar uitstekende begeleiding als promotor: ze gaf me tips, verbeterde mijn fouten en spoorde me aan.

Bedankt daarvoor.

Daarnaast moet ik zeker ook al mijn informanten extra bedanken: de acht vrouwen die deelnamen aan het focusgroepsgesprek en het koppel dat me heeft geholpen met mijn controle-interview. Zonder jullie medewerking was er van een meesterproef geen sprake geweest.

Hartelijk bedankt.

Verder mag ik ook Kristof De Weerdts en Laurette De Pauw niet vergeten. Zij hielpen me met het contacteren van informanten en speelden zo een cruciale rol.

Bedankt.

Bedankt, Carolien Doggen, om mijn abstract na te kijken.

Bedankt, familie en vrienden, voor jullie begrip en steun.

Bedankt, medestudenten, om tijdens deze opleiding steeds naast me te staan, mijn vragen te beantwoorden en samen met mij de finish te hebben gehaald.

En bedankt, Thomas More Antwerpen, om me met deze uitstekende talenopleiding de kans te hebben gegeven een professionele carrière uit te bouwen.

Bedankt allemaal!

Abstract

Het abstract, opgenomen in VGT, is op dvd aan deze meesterproef toegevoegd.

Inhoudsopgave

Woord vooraf.....	1
Abstract	2
Inleiding	6
1 Variatie.....	7
1.1 Variabelen, factoren en niveaus.....	7
1.2 Lexicale variatie, Doven en evolutie.....	8
2 Variatie in gebarentaal	10
2.1 Onderwerp, gesprekspartner en situatie	10
2.2 Leeftijd	10
2.2.1 Vingerspelling	11
2.2.2 Lexicale gebaren	11
2.2.3 Cijfers.....	12
2.2.4 Gesproken component.....	12
2.2.5 Taalevolutie	13
2.3 Sociale klasse.....	14
2.4 Etniciteit	14
2.4.1 Black signing	14
2.4.2 Maori signing	14
2.4.3 Jewish signing	15
2.4.4 Etnische variatie in Zuid-Afrika	15
2.5 Talige achtergrond.....	16
2.5.1 Onderwijstaal.....	16
2.5.2 Thuistaal	17
2.6 Regio.....	17
2.6.1 Onderzoek naar Vlaamse Gebarentaal	17
2.6.2 Buitenlands onderzoek.....	19
2.6.3 Standaardisatie	20
2.6.4 Regionale variatie en onderwijs	20
3 Gendervariatie	22
3.1 Gendervariatie in gesproken taal	22
3.1.1 Over gender.....	22
3.1.2 Door gender.....	23
3.2 Gendervariatie in gebarentaal	26
3.2.1 Vingerspelling	26
3.2.2 Cijfers.....	27
3.2.3 Beurtwissel	27
3.2.4 Seksualiteit	27
3.2.5 Syntaxis	28
3.2.6 Lexicale gebaren	28

3.3	Gendervariatie in Vlaamse Gebarentaal	33
3.3.1	Dovenschool in Antwerpen	36
4	Methodologie	38
4.1	Onderzoeksvraag	38
4.2	Focusgroepsgesprek	38
4.2.1	Beschrijving focusgroepsgesprek	38
4.2.2	Participanten focusgroepsgesprek	40
4.3	Controle-interview	41
4.3.1	Beschrijving interview	41
4.3.2	Participanten controle-interview	42
5	Resultaten	43
5.1	Focusgroepsgesprek	43
5.1.1	Belangrijkste bevindingen	43
5.1.2	Voorbeeldgebaren	46
5.1.2.1	Adjectieven	46
5.1.2.2	Cijfers	47
5.1.2.3	Eten	48
5.1.2.4	GOC's	49
5.1.2.5	Kleuren	50
5.1.2.6	Personen	51
5.1.2.7	Tijd	53
5.1.2.8	Overige	55
5.2	Controle-interview	56
5.2.1	Belangrijkste bevindingen	56
5.2.2	Voorbeeldgebaren	57
5.2.2.1	Controle	58
5.2.2.2	Mannengebaren	60
5.2.2.3	Nieuwe voorbeelden	70
6	Discussie	71
6.1	Belangrijkste bevindingen	71
6.2	Voorbeeldgebaren	72
6.3	Uitweiding	74
7	Besluit	75
8	Bibliografie	76
9	Bijlagen	85
9.1	Bijlage 1: Voorafgaande enquête	85
9.2	Bijlage 2: Voorbeeldgebaren	86

Lijst van gebruikte afkortingen:

VGT	Vlaamse Gebarentaal
NGT	Nederlandse Gebarentaal
BSL	British Sign Language
Auslan	Australian Sign Language
ASL	American Sign Language
NZSL	New Zealand Sign Language
ISL	Irish Sign Language
NmG	Nederlands met Gebaren
ASE	Australasian Signed English
TC	Totale Communicatie

Opmerking:

Ik zou nog even een kleine aanvulling willen meegeven omtrent het gebruik van het woord 'Doof' doorheen deze verhandeling. 'Doof' wordt in deze meesterproef met een hoofdletter 'D' geschreven. Hierbij wordt de tweedeling van Woodward (1972) gevolgd: doof met een kleine 'd' houdt verband met de medische visie waarbij een persoon doof is bij een verlies van meer dan 90dB aan het beste oor. Doof met een hoofdletter 'D' sluit aan bij de socio-culturele visie waarbij Doven zich identificeren met de Dovengemeenschap en een culturele minderheidsgroep vormen. In deze uiteenzetting worden Doven dus volgens de tweede visie benaderd.

Inleiding

U kent vast wel de uitspraak ‘*Vrouwen zijn van Venus en mannen zijn van Mars.*’ Maar wat wordt daar nu precies mee bedoeld? Hebben mannen en vrouwen echt zulke verschillende gebruiken? En wat betekent ‘gender’ eigenlijk? In deze meesterproef leg ik de focus op gendervariatie in taal, en dan meer bepaald in Vlaamse Gebarentaal.

Variatie bestaat in verschillende vormen en soorten: van het fonologische niveau tot het niveau van het discours, van interne factoren over externe factoren tot stilistische factoren (Schermer, 2008; Lucas, Bayley, Valli, Rose & Wulf, 2001; Meyerhoff, 2006). Dat alles wordt in deze verhandeling behandeld. Eén van de vele vormen van variatie die voorkomen, is gendervariatie; gender is een externe factor. Gendervariatie komt voor op alle niveaus, maar in deze verhandeling ligt de focus op het lexicale niveau.

Jongens en meisjes zaten vroeger in vele landen en ook in België gescheiden op school, dat was in het Dovenonderwijs niet anders. Door die scheiding en door het feit dat Dove jongens en meisjes erg weinig contact met elkaar hadden, zijn er aparte gebarentaalvarianten ontstaan: de zogenaamde ‘vrouwengebaren’ en ‘mannengebaren’ (vb. Buyens, 2005; LeMaster & Dwyer, 1991).

Variatieonderzoek in Vlaamse Gebarentaal staat nog in zijn kinderschoenen. Er zijn enkele kleinere studies geweest over variatie en één grootschalig onderzoek naar regionale variatie (De Weerd, Vanhecke, Van Herreweghe, & Vermeerbergen, 2003). Maar van onderzoek naar gendervariatie was nog geen sprake. Daarom wil ik met dit onderzoek gendervariatie in Vlaamse Gebarentaal benaderen, meer specifiek in Antwerpen. En dat doe ik aan de hand van een focusgroepsgesprek en een controle-interview. Mijn onderzoeksvraag luidt: ‘*Is er gendervariatie in Vlaamse Gebarentaal?*’. Omdat dit het eerste onderzoek naar gendervariatie in Vlaamse Gebarentaal is, ga ik niet in op hoe die gendervariatie er zou kunnen uitzien. Voor je een specifieke vorm van variatie in detail kan beschrijven, moet je immers eerst op zoek gaan naar die variatie. En dat is ook, zoals de titel doet vermoeden, wat ik met deze meesterproef wil bereiken.

Na een kort overzicht van wat variatie inhoudt in deel 1, ga ik in deel 2 in op variatie in gebarentalen. In het kader van die algemene bespreking licht ik kort de verschillende sociale factoren toe: onderwerp, gesprekspartner en situatie; leeftijd; sociale klasse; etniciteit; talige achtergrond en regio. Voor elke factor wordt er, bij wijze van illustratie, onderzoek naar verschillende gebarentalen voorgesteld. In deel 3 komt de sociale factor aan bod die de focus uitmaakt van deze meesterproef: gender. In 3.1 zeg ik iets meer over gendervariatie in gesproken taal en na die uiteenzetting komen we in 3.2 tot de kern: gendervariatie in gebarentaal. In 3.3 spits ik me dan toe op gendervariatie in Vlaamse Gebarentaal. Vervolgens wordt het eigen onderzoek voorgesteld. In deel 4 wordt de methodologie uiteengezet door eerst de gekozen onderzoeksvormen te beschrijven en daarna kort de participanten voor te stellen. In deel 5 komen de resultaten aan bod, waarbij zowel de belangrijkste bevindingen als voorbeeldgebaren worden besproken. Ten slotte wordt in deel 6 alle informatie samengebracht in de discussie. Met die discussie sluit ik mijn zoektocht naar gendervariatie in Vlaamse Gebarentaal af.

1 Variatie

1.1 Variabelen, factoren en niveaus

Er bestaat uiteraard variatie tussen talen, maar ook binnen één enkele taal treedt er variatie op. Lucas, Bayley, Valli, Rose & Wulf (2001) geven het voorbeeld van het Amerikaanse gebaar voor 'doof'. Daarvan werden drie varianten onderzocht (variant één gevormd met wijsvinger van oor naar kin, variant twee met een beweging van kin naar oor, en variant drie met tikken op de wang), die alle drie worden gebruikt. De keuze voor een bepaalde variant wordt bepaald door zowel sociale als grammaticale factoren.

Variatiestudies maken deel uit van het domein van de sociolinguïstiek, waarbij dan sociolinguïstische variabelen worden onderzocht. Milroy definieert een sociolinguïstische variabele als volgt:

“a linguistic element (phonological usually, in practice) which co-varies not only with other linguistic elements, but also with a number of extra-linguistic independent social variables such as social class, age, sex, ethnic group or contextual style” (Milroy, 1987:10 in Lucas, Bayley, Valli et al., 2001:62).

“Een linguïstisch element (in de praktijk meestal fonologisch) dat niet enkel varieert naar aanleiding van andere linguïstische elementen maar ook met enkele extralinguïstische onafhankelijke sociale variabelen zoals sociale klasse, leeftijd, geslacht, etnische achtergrond of contextuele stijl.” (eigen vertaling)

Met andere woorden: de variabele is het element waarvan wordt onderzocht wat de varianten zouden kunnen zijn. In het voorbeeld hierboven zou 'doof' de variabele zijn.

Hoe komt zulke variatie tot stand? Er zijn twee soorten beperkingen of factoren die een rol spelen in dat proces: interne en externe. Onder interne factoren verstaan we factoren in de onmiddellijke linguïstische context, zoals assimilatie. Onder externe factoren verstaan we bijvoorbeeld regio, leeftijd en gender; factoren die hieronder meer uitgebreid worden besproken (Lucas, Bayley, Valli et al., 2001). Meyerhoff (2006) voegt daar nog een derde categorie aan toe: stilistische factoren, zoals het wisselen tussen formele en informele taal (vb. Meyerhoff, 2006 in Schembri & Johnston, 2012). Met betrekking tot gebarentaalonderzoek worden die externe factoren soms anders bekeken of anders ingevuld. Bij leeftijd mag bijvoorbeeld de specifieke geschiedenis van de Dovengemeenschappen niet vergeten worden. En de factor talige achtergrond is uniek voor de Dovengemeenschappen (Lucas, Bayley, Valli et al., 2001). Bovendien is het geen eenvoudig verhaal, want factoren kunnen overlappen. Soms is er bijvoorbeeld sprake van sociolinguïstische verschillen door combinaties van gender, religie, regio en etniciteit (McKee & McKee, 2011). Ook Antoons en Boonen, wiens onderzoek verder nog wordt aangehaald, gaven aan dat er in Vlaamse Gebarentaal (VGT) sprake is van interactie tussen factoren als leeftijd, regio en scholing (Antoons & Boonen, 2004). In Vlaanderen bijvoorbeeld is er vrij sterk sprake van regionale variatie. Per regio is er een regionale variant rond de school in die regio. Maar zulke variatie overlapt ook met gendervariatie, het onderwerp van deze meesterproef. Tot ergens in de jaren zeventig waren er binnen 1 regio immers meisjesscholen en jongensscholen. Dat samengaan van regionale variatie en gendervariatie wordt ook duidelijk in de bespreking hieronder.

Variatie komt voor op verschillende niveaus: het fonologische, morfologische, syntactische, lexicale niveau (Schermer, 2008) en het niveau van het discours (Schriffrin, 1994 in Lucas, Bayley, Valli et al., 2001). Dat is zo voor gesproken talen en voor gebarentalen. Een voorbeeld van variatie op fonologisch vlak voor het gesproken Engels is dat met betrekking tot het achtervoegsel –ing: /ŋ/ (zoals in *working*) of /n/ (zoals in *workin'*) (vb. Trudgill, 1974 in Lucas, Bayley, Valli et al., 2001). Gebarentalen – en gesproken talen – verschillen natuurlijk wel onderling wat betreft de mate waarin variatie voorkomt. (Schermer, 2008). Ook de structuur van de taal (die bij gesproken en gebarentalen anders is) speelt een rol. Bovendien is variatie in gesproken talen vooral sequentieel, waarbij het gaat om een fenomeen dat gevolgen heeft voor linguïstische segmenten die in een sequentie staan. Bij gebarentalen is dat veel minder het geval (Lucas, Bayley, Valli et al., 2001).

1.2 Lexicale variatie, Doven en evolutie

In deze meesterproef wordt de focus gelegd op lexicale variatie. De Weerd, Vanhecke, Van Herreweghe en Vermeerbergen (2003:24) geven volgende definitie: *“het bestaan van meerdere verschillende gebaren voor één bepaald begrip. Soms kan de aanwezigheid van meerdere gebarenvarianten verklaard worden door factoren zoals regionale verschillen, historische variatie of sociale variatie.”* *“Lexicale variatie manifesteert zich voornamelijk op het structurele niveau (door het verschil in parameters¹) en op het semantische niveau (bijvoorbeeld door de aanwezigheid van meerdere gebaren voor één bepaald begrip – zowel in als tussen regio’s – of het bestaan van twee vormelijke identieke gebaren met een verschillende betekenis)”* (De Weerd et al., 2003:69). Variabele linguïstische eigenschappen worden vaak geassocieerd met een bepaalde groep mensen of roepen bepaalde karakteristieken op (Eckert, 2000; Silverstein, 2003 beide in McKee & McKee, 2011). Vooral bij lexicale varianten gaat het vaak om identiteit uitdrukken (Silverstein, 2003 in McKee & McKee, 2011). Er wordt bijvoorbeeld wel eens gezegd dat bendes een bepaald taaltje hebben, een soort ‘straattaal’ met een eigen woordenschat. Als men zulk typisch taalgebruik herkent, denkt men al snel aan bendes of zelfs aan een bepaalde bende. En de leden van de groep gebruiken dat taaltje ook om hun lidmaatschap van de bende uit te drukken.

Horenden klagen vaak dat er te veel variatie is in gebarentalen, wat het moeilijk maakt om een gebarentaal te leren of te onderwijzen. Gebaarders zelf geven ook aan dat er veel variatie is, maar toch ondervinden ze daardoor zelf weinig tot geen communicatieproblemen (Kyle & Woll, 1985² in Johnston, 1989; De Weerd et al., 2003). Bovendien zijn Doven vaak tolerant tegenover variatie. Ze passen hun eigen taalgebruik bovendien gemakkelijk aan om begrepen te worden (Johnston, 1989).

Sociolinguïstische studies zijn ook geëvolueerd. Waar vroegere studies focusten op een beperkte reeks demografische factoren, gaan nieuwere studies nu dieper in op de factoren en letten ze volgens Wolfram (1997) op meer aspecten, zoals de dynamiek van situationele context (Biber & Finegan, 1993) (beide in Lucas, Bayley, Valli et al., 2001).

¹ De parameters zijn de samenstellende delen van een gebaar. Een gebaar bestaat uit vier manuele parameters: handvorm, beweging, oriëntatie en articulatieplaats. Vaak is er ook een vijfde, niet-manuele, parameter.

² In Johnston (1989) wordt in de doorlopende tekst ‘1984’ vermeld, maar het gaat om het boek uit 1985.

Bovendien mogen we niet vergeten dat situaties voortdurend veranderen, dat geldt evenzeer voor Vlaamse Gebarentaal. Hoe belangrijk variatie ook is, variatie in VGT is op alle vlakken stilaan aan het verminderen. In VGT is er momenteel sprake van een spontane standaardisatie door bijvoorbeeld een gelijke kansen beleid, door technologie, door mobiliteit... (De Weerdt et al., 2003).

Gendervariatie is het onderwerp van deze meesterproef, maar het is uiteraard belangrijk om die vorm van variatie te kaderen en variatie in het algemeen te bespreken. Hierbij zullen we vooral stilstaan bij de verschillende factoren die variatie (kunnen) bepalen. We bespreken achtereenvolgens: onderwerp, gesprekspartner en situatie; leeftijd; sociale klasse; etniciteit; achtergrond en regio. Bij de besprekingen van de verschillende factoren worden steeds enkele onderzoeksprojecten met betrekking tot variatie in gebarentalen aangehaald. Die onderzoeksprojecten worden voorgesteld per onderwerp: bijvoorbeeld onderzoek omtrent cijfers, lexicale gebaren, 'black signing'... Maar het is zeker geen volledige lijst, er zijn immers nog talloze voorbeelden van onderzoek te vinden.

2 Variatie in gebarentaal

2.1 Onderwerp, gesprekspartner en situatie

Zowel het onderwerp van het gesprek, de gesprekspartner als de situatie kunnen een invloed hebben op het taalgebruik dat gehanteerd wordt in het gesprek. In Nederlandse Gebarentaal (NGT) is er bijvoorbeeld een verschil in het gehanteerde lexicon in formele en informele situaties. In het algemeen bestaan formele gebaren uit grotere bewegingen en het gebruik van beide handen. Informele varianten van die gebaren daarentegen worden dan weer vaker met één hand gebaard (Schermer, 2008). Deuchar (1981) vond dat ook voor Britse Gebarentaal (BSL) (Deuchar, 1981 in Schembri & Johnston, 2012). En volgens Johnston wordt in Australië eerder Signed English gebruikt in formele situaties en verkiezen Doven Australische Gebarentaal (Auslan) in eerder informele situaties. Dat is natuurlijk wel geen vaste regel (Johnston, 1989).

Daarnaast zijn er in Nederlandse Gebarentaal verschillen in het gebaren tegen volwassenen en tegen kinderen. Voor bijvoorbeeld de gebaren 'boos' en 'banaan' is er een variant voor kinderen en een voor volwassenen. Ook de gehoorstatus van de gesprekspartner is van belang; Dove mensen passen hun taalgebruik namelijk vaak aan aan een horende gebarentaalgebruiker. Dat doen ze door bijvoorbeeld hun stem te gebruiken (Schermer, 2008). Johnston gaf dit eveneens aan voor Auslan. Hij voegt daar nog aan toe dat er ook meer vingerspelling zal worden gebruikt en dat er meestal één gebaar wordt geproduceerd voor één Engels woord. Het gaat dan om een meer 'Engelsachtige' vorm van gebaren (Johnston, 1989).

Zimmer (1989) onderzocht dan weer register in Amerikaanse Gebarentaal (ASL). Daarbij bekeek ze drie video-opnamen: een lezing, een praatje voor een klein publiek en een televisie-interview. Alle drie de opnames zijn vrij formeel, maar de lezing is toch nog net ietsje anders. Zimmer vond fonologische, lexicale, morfologische, syntactische variatie en variatie op het niveau van het discours. Op vlak van fonologische variatie bijvoorbeeld kan er worden gezegd dat in het algemeen de gebaren 'groter' waren in de lezing: bijvoorbeeld een grotere gebarenruimte en de gebaren duurden langer. Daarnaast was er minder assimilatie bij voornaamwoorden en werd er minder geanticipeerd. Er kan gezegd worden dat de lezing het rijkst was aan intra-tekstuele variatie. Het gros van de lezing was formeel, maar de indirecte rede had een meer informele stijl. Er doken ook voorbeelden op van een metaforische en poëtische stijl. Bijvoorbeeld: een gebaarder stelde horende en Dove onderzoekers voor als respectievelijk een voertuig en een boot en gebaarde dan die vervoersmiddelen in een simultane constructie (Zimmer 1989 in Schembri & Johnston, 2012:809).

2.2 Leeftijd

Verschillende generaties kennen dikwijls hun eigen typische gebaren. Dat komt doordat Dove kinderen hun gebarentaal vaak niet van hun ouders leren, maar eerder van medeleerlingen op school. Gebarentaal wordt dus meestal niet van generatie op generatie doorgegeven, wat grote taalverschillen tussen generaties tot gevolg heeft. Die verschillen situeren zich vooral op het lexicale niveau (Schermer, 2008; Schembri & Johnston, 2012). Daarnaast hebben oudere Dove mensen vaak oraal onderwijs genoten, waardoor de gesproken taal hun gebarentaal heeft beïnvloed. Dat is bijvoorbeeld te zien in gebaren die op dezelfde manier worden vormgegeven en enkel van elkaar te onderscheiden zijn door een verschillend mondbeeld (Schermer, 2008).

2.2.1 Vingerspelling

In Auslan gebruiken oudere gebaarders meer vingerspelling dan de jongere generaties. Dat komt door het onderwijs dat die oudere Doven hebben genoten: de Rochester Method. Die methode werd in Australië (en elders) gebruikt in de jaren 30 (en vroeger) en was sterk gefocust op vingerspelling (Johnston, 1989). Schembri en Johnston voegen daar nog twee andere redenen aan toe. Ten eerste is er de houding tegenover de taal: oudere Doven hebben mogelijk een meer negatieve houding tegenover gebarentaal. Ten tweede speelt taalverandering ook een rol: oudere gebaarders verkiezen het traditionele vingerspellen tegenover de nieuwe gebaren (Schembri & Johnston, 2007b; Schembri & Johnston, 2012). Zeker als ze met horenden communiceren, gebruiken oudere Doven veel vingerspelling om hun kennis van het Engels te tonen. Jongere gebaarders gebruiken ook wel vingerspelling, maar in mindere mate. Daarnaast hebben jongere gebaarders meer de neiging om de ASL-manier van éénhandig vingerspellen te gebruiken.

Kelly (1991) vond iets gelijkaardigs voor ASL. Oudere ASL-gebaarders gebruiken meer vingerspelling dan jongere gebaarders. Bovendien combineren oudere gebaarders vingerspelling soms met lexicale gebaren, bijvoorbeeld BOEK B-O-E-K BOEK (Kelly, 1991 in Schembri & Johnston, 2007b, 2012).

2.2.2 Lexicale gebaren

Jonge Auslan-gebaarders gebruiken veel 'nieuwe gebaren' die gebaseerd zijn op Signed English, een gebarensysteem. Jongere gebaarders gebruiken ook meer 'home signs' dan oudere gebaarders. Home signs zijn gebaren die niet bestaan in de gebarentaal maar die Doven zelf hebben ontwikkeld en die binnen de familie/het gezin worden gebruikt. Gebaarders van een bepaalde generatie gebaren meestal op dezelfde manier, zeker als ze naar dezelfde school zijn geweest. En zoals ook in gesproken talen technologische vooruitgang nieuwe woorden met zich meebrengt, zo is dat ook in gebarentalen. Denk maar aan de oude draaitelefoon tegenover de smartphone. (Johnston, 1989). Die nieuwe woorden 'vervangen' deels de oude woorden, maar die oude woorden blijven nog wel (een tijdje) bestaan. Zo breidt het lexicon steeds maar uit.

In de Nieuw-Zeelandse Dovengemeenschap heeft het onderwijsbeleid een grote invloed gehad op het taalgebruik (McKee & McKee, 2011). Vooral de introductie van Australasian Signed English (ASE) en de veranderingen in en uitbreiding van het lexicon zijn de oorzaken van verschillen tussen generaties (McKee & McKee, 2011). Australasian Signed English is een gebarensysteem grotendeels gebaseerd op het lexicon van de gebarentaalvariant van de staat Victoria in Australië, aangevuld met bedachte gebaren (Collins-Ahlgren, 1986 in McKee, McKee & Major, 2008:298). Volgens McKee en McKee (2011) is een jonge variant vaak een gebaar dat in het lexicon is geslopen door ASE, Auslan of ASL en heeft het een meer complexe vorm en is het meer gemarkeerd.

Lucas, Bayley, Rose and Wulf (2002) onderzochten variatie met betrekking tot de parameter articulatieplaats. Bepaalde gebaren, die iets te maken hebben met 'weten', worden normaal gezien aan of rond het voorhoofd gebaard. Lucas et al. vonden dat jongere gebaarders vaker voor varianten kiezen die wat lager worden gebaard. Hetzelfde geldt voor mannen en niet-moedertaalgebaarders (Lucas, Bayley, Rose & Wulf, 2002 in Schembri & Johnston, 2012). Dat contrasteert met onderzoek naar Australische Gebarentaal (Auslan) waarbij het volgens

Schembri & Johnston (2012) net de vrouwen zijn die voor de variatie in articulatieplaats³ kiezen, misschien wel onbewust. Hier wordt duidelijk dat factoren vaak samen een rol spelen. Hier gaat het niet enkel om leeftijdsgebonden variatie, maar hebben gender en achtergrond ook invloed. Zulke overlappingsen komen nog enkele keren voor in deze verhandeling.

Lucas, Bayley en Valli (2001) vonden dat verschillende generaties hun eigen gebaren kunnen hebben voor bepaalde begrippen. Oudere gebaarders hadden bijvoorbeeld een eigen gebaar voor 'sneeuw' dat andere generaties niet gebruikten, terwijl jongere gebaarders dan weer een eigen gebaar hadden voor bijvoorbeeld 'hond' (Lucas, Bayley & Valli, 2001).

2.2.3 Cijfers

In de studie naar variatie in cijfers in Nieuw-Zeelandse Gebarentaal (NZSL) vonden McKee, McKee en Major (2008) veel variatie voor het cijfer '8' (eerder ook al onderzocht in een voorstudie (zie Major, 2005 in McKee, McKee & Major, 2008)). Leeftijd kwam daarbij naar voor als een belangrijke variabele. Een bepaalde variant werd vooral gebruikt door oudere gebaarders en kon dus een 'oud gebaar' genoemd worden, terwijl een andere variant meer gebruikt werd door jongere gebaarders en als een nieuwe variant gezien kon worden. Daarnaast lijken de verschillende generaties wel naar die nieuwe variant te neigen (McKee, McKee & Major, 2008). De eerste, oudere variant wordt door oudere gebaarders met of zonder non-dominante 5-hand gebruikt. Bij de nieuwe variant is dat niet het geval. Dat suggereert dat tweehandige gebaren voor cijfers boven '5' vervangen worden door één handige gebaren uit Auslan. Er is dus sprake van een fonologische reductie (McKee, McKee & Major, 2008; McKee, McKee, & Major, 2011 in Schembri & Johnston, 2012). Er werden ook homoniemen gevonden voor de cijfers 3 en 8. Dat was vooral zo bij oudere gebaarders die dan een gesproken component (zie 2.2.4) gebruiken om de specifieke betekenis weer te geven. Jongere gebaarders verkiezen aparte manuele vormen (McKee, McKee & Major, 2008). In de algemene analyse werd duidelijk dat leeftijd een belangrijk effect had op het gebruik van frequente (meest algemeen voorkomend) versus niet-frequente (de rest) vormen van gebaren. De jongere leeftijdsgroepen gebruikten eerder frequente vormen (vaak vormen geïntroduceerd via ASE) en oudere leeftijdsgroepen eerder niet-frequente vormen. Hoe jonger, hoe onwaarschijnlijker het gebruik van non-frequente vormen en hoe ouder, hoe waarschijnlijker. Aangezien er minder variatie is onder de jongere gebaarders, lijkt er dus een standaardisatie aan de gang te zijn. (McKee, McKee & Major, 2008).

Vergelijkbaar met het al dan niet gebruik van de niet-dominante 5-hand bij NZSL-cijfers, vonden Woodward en DeSantis (1977) in hun onderzoek naar ASL gebaren ook dat oudere Dove mensen meer met beide handen gebaren vormen dan jongere Doven, die bepaalde gebaren meer éénhandig vormen (Woodward & DeSantis, 1977 in Schembri & Johnston, 2012 en Lucas, Bayley & Valli, 2001).

2.2.4 Gesproken component

In de gebarentaal van Nieuw-Zeeland is er niet zozeer een verschil in vingerspelling te zien dan wel in het gebruik van gesproken componenten. Men spreekt over een gesproken component "*wanneer tijdens het vormen van een gebaar tegelijkertijd een volledig woord of een gedeelte van een woord wordt uitgesproken (al dan niet met stem)*" (Van Herreweghe &

³ Schembri en Johnston spreken over 'location variation' in het algemeen, maar ik veronderstel door de context dat het hier ook gaat over varianten die lager worden gebaard.

Vermeerbergen, 2004:45). Bijvoorbeeld: je doet het gebaar voor 'bal' en vormt tegelijkertijd met je mond ook het woord 'bal'.

Oudere gebaarders in Nieuw-Zeeland doen dat meer dan jonge gebaarders (McKee, 2007 in Schembri & Johnston, 2012; McKee & McKee, 2011; McKee, McKee & Major, 2008). Sommige oudere gebaren waren generische gebaren (algemene gebaren) en daarbij was de specifieke betekenis enkel af te leiden van de gesproken component. Zulke gebaren worden nu gezien als oudere gebaren. De vroegere vormen zijn niet verdwenen, maar de jongere generaties hebben de semantische scope ingeperkt (McKee & McKee, 2011). Oudere gebaarders lijken meer gebruik te maken van gesproken componenten en minder van vingerspelling, en hebben een meer beperkt lexicon (Forman, 2003; Pivac, 2008 beide in McKee & McKee, 2011).

2.2.5 Taalevolutie

Antoons en Boonen (2004) onderzochten hoe Vlaamse Gebarentaal is geëvolueerd over de generaties heen. Ze deelden de resultaten op in drie categorieën: (1) geen variatie, (2) random variatie die geen patroon volgt, en (3) verandering die wel een patroon volgt. Binnen de categorieën van variatie kan variatie bestaan uit kleine veranderingen (parameters die veranderen) of grote veranderingen waarbij er een volledig ander gebaar wordt gebruikt (shift).

(1) Geen variatie

Voor de eerste categorie vonden ze dat zo'n 30% van de onderzochte concepten door alle generaties hetzelfde wordt gebaard.

(2) Random variatie

In de tweede categorie vonden ze voor bepaalde gebarenvarianten verschillen in parameter over de generaties heen (vb. Vlaams Brabantse gebaar voor 'verschillend': bijvoorbeeld 2 wijsvingers, palm naar beneden, die elkaar raken en dan van elkaar weg bewegen of 2 wijsvingers die alternerend op en neer voor het lichaam bewegen). Die varianten worden alle gebruikt, maar een bepaalde generatie verkiest een bepaalde variant. Antoons & Boonen vonden ook volledig verschillende varianten of shifts. Bij zulke gebaren gebruiken de oudere generaties vaak meerdere varianten, terwijl jongere generaties zich aan 1 variant houden.

(3) Variatie volgens een patroon

Maar naast die random variatie, bestaat er ook variatie die een bepaald patroon van evolutie volgt, de derde categorie. Bij een duidelijk patroon van evolutie gaan de oudere varianten verloren, eventueel tijdelijk, omdat de jongere generaties de nieuwe variant verkiezen. Hierbij werd er ook weer een onderscheid gemaakt tussen fonologische variatie (variatie in parameter) en shifts. De onderzoekers vonden weinig parametrische variatie, Antwerpen had nog de meeste met 26.39% basisgebaren. Bij shifts wordt het ene gebaar vervangen door een volledig ander gebaar door de jaren heen; en zo is er een shift van het gebaar dat de oudste generatie gebruikt naar het gebaar dat de jongere generatie gebruikt. De onderzoekers konden uiteindelijk concluderen dat de meeste gebaren hetzelfde zijn gebleven (32.22%), maar als er variatie is, komt shifting het meeste voor (29.44%) (Antoons & Boonen, 2004). Mogelijke redenen zijn de spontane standaardisatie die aan de gang is (De Weerd et al., 2003) en de Dovenclubs waar mensen elkaar ontmoeten (Schein, 1989 in Antoons & Boonen, 2004).

2.3 Sociale klasse

Binnen de Dovengemeenschap is er minder sprake van klassenverschillen. Die zijn er wel tussen de Dovengemeenschap en de horende wereld, maar minder binnen de Dovengemeenschap zelf. In de meeste landen geldt dat Doven minder toegang hadden/hebben tot hoger onderwijs en bijgevolg ook minder toegang tot bepaalde beroepen met een hogere sociale status. Vooral in het Dovenonderwijs werd voornamelijk beroepsonderwijs aangeboden. Dat is nu wel stilaan aan het veranderen. Momenteel zijn er wel meer Doven die toegang hebben tot hoger onderwijs en zo ontstaan er mogelijk verschillen tussen groepen Doven met een verschillend opleidingsniveau. Maar het is nog niet duidelijk in hoeverre dat ook gevolgen zou kunnen hebben voor een verschil in taalgebruik. Het is natuurlijk wel zo dat, aangezien voor gesproken talen geldt dat hoger opgeleiden een ander taalgebruik hanteren dan lager opgeleiden, we kunnen veronderstellen dat dat in gebarentalen ook zo is (Schermer, 2008).

2.4 Etniciteit

2.4.1 Black signing

Voor Amerikaanse Gebarentaal (ASL) bestaat er zoiets als 'black signing'. Net zoals in de gesproken taal, zijn er namelijk in de Amerikaanse gebarentaal ook verschillen in het taalgebruik van blanken in vergelijking met dat van zwarten. De precieze verschillen tussen de blanke en de zwarte vorm van ASL zijn echter nog niet helemaal duidelijk en verder onderzoek is nog nodig. Eén van de oorzaken van het verschil tussen 'black and white signing' is het feit dat blanke en zwarte gebaarders gescheiden zaten in het onderwijs tijdens de segregatie in de 19e en 20e eeuw (Schermer, 2008; Schembri & Johnston, 2012). De deelnemers aan de studie van Aramburo (1989) bevestigden dat de zogenaamde 'zwarte' gebaren voortkwamen uit de segregatie van onderwijs. Ze gaven ook aan dat ze die specifieke gebaren enkel gebruikten in gezelschap van anderen met dezelfde etnische achtergrond (Aramburo, 1989 in McKee & McKee, 2011). Een voorbeeld van black signing in ASL: waar blanke gebaarders bepaalde gebaren in de ruimte centraal voor het lichaam maken, gebaren zwarte gebaarders die gebaren eerder rondom het middel. Etnische verschillen situeren zich vooral, zoals in het voorbeeld, op het fonologische niveau (Schermer, 2008).

Volgens onderzoek van McCaskill, Lucas, Bayley en Hill (2011) gebaren zwarte gebaarders eerder met hun beide handen als die variant er is, herhalen ze meer, en produceren ze minder verlaagde/lagere varianten van gebaren (zoals bij 'weten' in 2.2.2) (McCaskill et al., 2011 in Schembri & Johnston, 2012:805). Schembri en Johnston (2012) verwijzen ook naar een ander onderzoek dat aantoonde dat zwarte gebaarders een grotere gebarenruimte gebruiken. Van wie dat onderzoek is, is niet helemaal duidelijk.

2.4.2 Maori signing

In Nieuw-Zeelandse Gebarentaal (NZSL) bestaat ook etnische variatie. In Nieuw-Zeeland wordt er zowel Engels als Maori gesproken. Omdat het sociale netwerk van de Maori gebaarders en de niet-Maori gebaarders grotendeels overlapt, is er niet zo'n groot verschil. Maar contacten tussen de Maori Dovengemeenschap en sprekers van Maori hebben er wel toe geleid dat enkele woorden en concepten zijn 'overgenomen' (McKee, McKee, Smiler & Pointon, 2007 in Schembri & Johnston, 2012). Die leengebaren of Maorigebaren worden gebruikt om naar de Maori en Maori-zaken te verwijzen. Door zulke gebaren te gebruiken

kunnen Doven ook aangeven dat ze tot de Maori behoren (McKee, et al., 2007 in Schembri & Johnston, 2012:806; McKee & McKee, 2011).

2.4.3 Jewish signing

In het Verenigd Koninkrijk werden Joodse Dove kinderen tussen 1866 en 1965 onderwezen in een aparte Joodse Dovenschool. Dat is dan ook de reden waarom we spreken van een Britse Joodse Dovengemeenschap (Jackson, 1990; Weinberg, 1992 beide in Schembri & Johnston, 2012) Zo ontwikkelde zich ook een aparte variant van BSL. Maar die wordt nu minder gebruikt omdat de school gesloten is (Weinberg, 1992 in Lucas, Bayley, Valli et al., 2001).

In Australië en het Verenigd Koninkrijk is er niet zozeer sprake van etnische variatie, omdat kinderen in de scholen niet werden gescheiden naargelang hun afkomst (behalve de Joodse kinderen dan). Het is echter wel zo dat in het Verenigd Koninkrijk Doven uit minderheidsgroepen zich groeperen. In de toekomst zal er daardoor misschien wel etnische variatie ontstaan (Schembri & Johnston, 2012).

2.4.4 Etnische variatie in Zuid-Afrika

Penn en Reagan (1994 in McKee & McKee, 2011) beschreven etnische variatie in Zuid-Afrika. Daar zijn er vrij veel verschillen tussen Doven van verschillende etnische achtergronden en veel van die verschillen zijn het gevolg van onderwijs. De verschillende etnische groepen – blank, zwart, Aziatisch en kleurling (gemengde achtergrond) – werden immers apart onderwezen (Aarons & Reynolds, 2003:194 in Akach, Demey, Matabane, Van Herreweghe & Vermeerbergen, 2009). Bovendien werden de verschillende etnische groepen ook nog eens onderverdeeld op basis van talige achtergrond en onderwijstaal aangezien uiteraard niet alle zwarte kinderen dezelfde gesproken thuistaal hadden en er ook binnen de blanke gemeenschap verschillende talen gesproken werden – en worden (Akach et al., 2009). Er bestonden ook verschillende Dovengemeenschappen, omdat zulke gemeenschappen groeien uit de scholen; en omdat de scholen gescheiden waren, waren de Dovengemeenschappen dat ook (Aarons & Reynolds, 2003:199 in Akach et al., 2009). Daarnaast waren er ook verschillende organisaties voor de verschillende etnische groepen, omdat de nationale Dovenorganisatie SANCD, nu DeafSA, zich in de tijd van de apartheid niet inzette voor de niet-blanke Dovengemeenschappen. De verschillen zijn aan het verminderen nu de verschillende groepen meer naar elkaar toegroeien en meer contacten leggen, maar de scheidingen zijn er wel nog steeds (Akach et al., 2009). Institutioneel doorgevoerde verschillen onder het apartheidsregime hebben grotendeels het beeld bepaald dat de gemeenschap heeft van de linguïstische onderscheidingen. De Doven zijn meer en meer te vinden voor één taal met één lexicon (Penn & Reagan, 1994:323 in McKee & McKee, 2011:489). Vroeger werden de gelijkenissen tussen de verschillende gebarentalen geminimaliseerd, dat is nu niet meer het geval (Vb. Vermeerbergen, 2006). Er moet wel gezegd worden dat er momenteel sterk getwijfeld wordt aan de idee dat Zuid-Afrika 11 gebarentalen heeft (Akach et al., 2009).

2.5 Talige achtergrond

Dove mensen hebben vaak een erg verschillende achtergrond, wat ook tot verschillende vormen van taalgebruik leidt. Onder talige achtergrond van de Dove gebarentaalgebruiker verstaan we zowel de gehanteerde communicatievormen in onderwijs dat die heeft genoten als de taal van de ouders/waarin het Dove kind is opgegroeid. Die zijn niet altijd dezelfde. 90 tot 95% van de Dove kinderen hebben namelijk horende ouders die niet altijd de Vlaamse Gebarentaal machtig zijn. Zo is het mogelijk dat er thuis gesproken wordt tegen het kind, terwijl er in het onderwijs wel gebaren gebruikt worden. Of misschien is de thuistaal wel VGT, maar heeft het kind oraal onderwijs genoten of is het in het regulier onderwijs geïntegreerd. Bij oraal onderwijs is er geen plaats voor gebarentaal tijdens de lessen en ligt de nadruk op de gesproken taal en cultuur (De Meulder, Smessaert & Vermeerbergen, 2008). Op die manier komen thuistaal en onderwijstaal dus niet altijd overeen.

2.5.1 Onderwijstaal

Dove kinderen die oraal zijn opgevoed en onderwijs hebben genoten gericht op spreken en spraakafzien, en kinderen die integreren in regulier onderwijs zullen weinig tot geen zogenaamde schooltaalgebaren gebruiken (gebaren die ze op school leren en gebruiken) (Schermer, 2008). Bovendien is het mogelijk dat ze geen contact hebben met moedertaalgebaarders tijdens hun jeugd (Johnston, 1989). Dat heeft uiteraard gevolgen voor het taalgebruik van de Dove persoon, onder meer op lexicaal niveau (Schermer, 2008; Johnston, 1989).

Ook in Australië heeft de schoolloopbaan variatie tot gevolg. In elke staat was er een grote, residentiële dovenschool. Op die school zaten allemaal Dove leerlingen die de gemeenschapsgebaren die ze (eventueel) thuis leerden, meenamen naar de school. Zo waren de schoolgebaren dan vaak gelijk aan de regionale gebaren. (Fisher, 1978; Padden, 1980:95⁴ beide in Johnston, 1989:37). Soms was er naast die grote school ook nog een tweede, kleinere school. Ook op die school bestond een bepaald gebruik van gebaren, dat kon afwijken van de gebaren die gebruikt werden op de grote school, al kenden de leerlingen op de kleine school ook de meer gebruikte gebaren van de grote school. Maar ze vergaten nooit hun eigen schoolgebaren. De kleinere school was vaak een katholieke school. Hier is er dus een link met religie. Later was er de opkomst van Totale Communicatie (TC) (waarbij alle mogelijke middelen worden gebruikt) en Signed English (een gebarensysteem zoals we hier in Vlaanderen Nederlands met Gebaren kennen). Door die ontwikkelingen ontstond er niet enkel een verband tussen school, regio en religie, maar ook met leeftijd (Johnston, 1989:37). Ook Ierse Gebarentaal heeft via het onderwijs een invloed gehad op Auslan: bijvoorbeeld éénhandig vingerspellen volgens het Ierse alfabet en de geïnitialeerde gebaren (gebaren met een handvorm die verwijst naar de eerste letter van het overeenkomstige woord uit de gesproken taal) (Johnston, 1989).

Dove Australiërs die naar Amerika zijn gereisd of aan Gallaudet University hebben gestudeerd, kennen daarbij ook ASL. Ze gebruiken dan ook soms 'ASL-ismen' (de gebarentaalvariant van Amerikanismen). ASL staat dan ook hoog aangeschreven in Australië en er worden wel wat gebaren uit geleend en ook het ASL-handalfabet wordt steeds meer gebruikt (Johnston, 1989).

⁴Ik wil er hier nog even op wijzen dat het opmerkelijk is dat Fisher en Padden, beiden ASL onderzoekers, hier worden aangehaald in de context van Auslan. Maar het is natuurlijk wel mogelijk dat Johnston (1989) informatie uit hun publicaties heeft gehaald.

2.5.2 Thuistaal

Ook de taal van de ouders heeft een grote impact op het taalgebruik van het Dove kind. Een zeer grote meerderheid van Dove kinderen wordt geboren in een horend gezin en krijgt vaak de gebarentaal niet als kind aangeleerd van hun ouders (Schermer, 2008). De meeste kinderen leren gebarentaal van medeleerlingen in scholen of door om te gaan met andere Doven, vaak leeftijdsgenoten en niet meteen volwassenen. Dat heeft ook grote onderlinge variatie tot gevolg (Johnston, 1989). Onderzoek heeft aangetoond dat er tussen moedertaalgebaarders en niet-moedertaalgebaarders verschillen zijn qua grammaticale vaardigheden (vb. Boudreault & Mayberry, 2006 in Schembri & Johnston, 2012).

De gebarentaal van Dove kinderen die in een Doof gezin zijn geboren en dus gebarentaal als moedertaal hebben, is meestal rijker. Zulke kinderen hebben bijvoorbeeld een grotere woordenschat (Johnston, 1989).

2.6 Regio

Bright (1997) vond dat regionale variatie vrij vaak voorkomt in gebarentalen en dat vooral externe macrolinguïstieke factoren daar de oorzaak van zijn (zoals de organisatie van het onderwijs) (Bright, 1997 in McKee & McKee, 2011). Regionale variatie is misschien de meest onderzochte vorm van variatie in gebarentaal. Volgens Schermer (2008:260) heeft regionale variatie voor de meeste gebarentalen betrekking op het lexicon.

2.6.1 Onderzoek naar Vlaamse Gebarentaal

Vlaamse Gebarentaal kent een sterke regionale variatie. Er zijn vijf regionale varianten ontstaan rond de Dovenscholen in Vlaanderen. In Vlaamse Gebarentaal kunnen we dan ook spreken van een West-Vlaamse variant, een Oost-Vlaamse variant, een Antwerpse variant, enzovoort (Schermer, 2008; De Weerd, et al., 2003). Die varianten vinden we ook terug in het online woordenboek VGT: <http://gebaren.ugent.be/> (Van Herreweghe, Vermeerbergen, Van Mulders, & De Weerd, 2004/2008). Vroeger werd er wel eens gezegd dat er zeven varianten waren, omdat er in bepaalde regio's meer dan 1 school was, maar we houden het hier bij de vijf varianten (M. Vermeerbergen, persoonlijke communicatie, 9/05/2013).

De meeste Dove kinderen hadden hun eerste contact met gebarentaal op school (90-95% van de Dove kinderen heeft horende ouders). Daar leerden ze dan gebaren van de oudere Dove leerlingen. Voor een deel van de gebaren worden er in de verschillende scholen verschillende varianten gebruikt; en vaak heeft elke school zo zijn eigen variant (De Weerd et al., 2003; Buyens, 2005). Omdat elke school in een bepaalde regio ligt, wordt deze schoolgebonden variatie beschouwd als 'regionale variatie'. Regionale variatie is dus niet enkel gerelateerd aan de regio, maar ook, en dus vooral, aan de school in die regio (De Weerd et al., 2003).

De Weerd, et al. (2003) onderzochten regionale variatie in VGT (zowel tussen de verschillende regio's als binnen één regio). Voor dat onderzoek werden er prioriteitslijsten ontwikkeld met de begrippen die ze wilden bestuderen. Om het onderzoek praktisch haalbaar te houden, werd er gewerkt met basiswoordenschat. Er werden vijf woordenlijsten ontwikkeld van elk 300 begrippen: 1) Kleuren, dagen, maanden, seizoenen, tijd, vraagwoorden; 2) Familie en vrienden, lichaam, gezondheid, hygiëne, kleding; 3) Soorten woningen en gebouwen, inboedel, schoonmaakmateriaal, keukenbenodigdheden, feesten en ceremonieën, voeding; 4) Beroepen, op het werk, sport, vakantie en vrije tijd, school; 5) De wereld, landen en steden, dieren, bloemen en planten, verkeer.

Er werden vijf werkgroepen opgericht (1 per Vlaamse provincie) bestaande uit 6 Doven tussen de 20 en 50 jaar die actief lid zijn van de Dovengemeenschap, in een Dovenschool hebben gezeten en voor wie de onderzochte gebarentaalvariant de eerste taal is. Zij moesten op basis van de prioriteitslijsten hun streekgebaren registreren en opnemen. Die gebaren werden door een 'regionale verantwoordelijke' uitgelokt met behulp van uitlokkingsmateriaal (vb. lijsten met mogelijke vragen) (De Weerd et al., 2003).

Vervolgens werd het videomateriaal geanalyseerd. De te onderzoeken gebaren werden uit de conversaties gehaald en opnieuw opgenomen. Later werd dit systeem aangepast en werden de gebaren eerst in een bestand genoteerd in SignWriting (een notatiesysteem bedacht door de Amerikaanse Sutton) en daarna opnieuw opgenomen voor het online woordenboek. Dat werd dan nog ter controle voorgelegd aan de informanten. Daarna werden de data vergeleken en geanalyseerd, waarbij vooral werd gelet op de fonologische vorm en de betekenis van de gebaren. Bij het vergelijken werd gekeken of gebaren identiek waren (geen verschil (of allofonische variatie)), gelijkaardig (1 klein verschil in een parameter), verwant (1 of 2 parameters verschillen) of verschillend (meer dan 2 parameters verschillen met nadruk op parameters handvorm en beweging). In het kader van dit onderzoek werd er gekeken naar lexicale variatie, hiaten (gaten) in het lexicon, geïnitieerde gebaren, enkelvoudige en samengestelde gebaren, en eenhandige en tweehandige gebaren (De Weerd et al., 2003).

Welke conclusies konden nu uit dat onderzoek getrokken worden? De Weerd et al. (2003) stelden vast dat binnen de regio's soms meerdere gebaren bestaan voor een bepaald concept en dat sommige regio's meer gebaren voor een bepaald begrip hebben dan andere. Maar naast zulke verschillen, zijn er natuurlijk ook gelijkenissen. Voor 38.5% van de begrippen in de studie was er een gebaar dat door alle regio's gedeeld werd (al dan niet naast nog andere varianten). De grootste gelijkenissen zijn er in de categorieën beroepen, sport, op het werk, vakantie, school en vrije tijd. De grote overeenkomst bij de gebaren voor de beroepen is mogelijk te verklaren door invloed van Nederlands met Gebaren (NmG), een gebarensysteem, op het VGT-lexicon. Ook het bestaan van vingerspelling, kan mogelijk hierdoor verklaard worden. Verder onderzoek is zeker wel nodig. De tweede reeks categorieën met de meeste gelijkenissen waren de kleuren, seizoenen, dagen en maanden, tijd en vraagwoorden. Dat gaat tegen de verwachtingen in, omdat er altijd werd beweerd dat er in die laatste categorieën net veel variatie zou bestaan. Maar in die categorieën werd er ook een hoog percentage geïnitieerde gebaren gevonden. Misschien kan dat hoge percentage een verklaring bieden waarom er in die categorieën meer verwantschap is dan verwacht: de handvorm (die dikwijls verantwoordelijk is voor het verschil) gaat in alle regio's terug op een letter uit het Nederlands of Frans (De Weerd et al., 2003). Na het samenvoegen van de categorieën 'verwante' en 'gelijke/identieke' gebaren voor de duidelijkheid van de analyse, kan er voor de resterende begrippen uit die studie algemeen gezegd worden dat 55% van de varianten verwant zijn en 45% verschillend zijn. In totaal (rekening houdend met de gemeenschappelijke gebaren) zijn dan 72.3% van de gebaren voor de bevroegde begrippen gelijkaardig of verwant. Daarom kan er dus zeker wel van één Vlaamse Gebarentaal (met verschillende varianten) worden gesproken. Dit kan ook omdat Doven onderling geen communicatieproblemen ondervinden, misschien omdat de grammaticale/morfo-syntactische structuur in de regiolecten (grotendeels) dezelfde is (De Weerd et al., 2003). Maar dit is iets waar meer onderzoek nodig is.

De onderzoekers vonden ook relaties tussen de verschillende regio's. Bijvoorbeeld: tussen Oost-Vlaanderen en Vlaams-Brabant zijn er de minste verschillen, tussen West-Vlaanderen en Limburg de meeste. De graad van verwantschap ligt gemiddeld het hoogste met Antwerpen (De Weerd et al., 2003:59). De regionale varianten hebben dus ook een invloed op elkaar, er is sprake van uitwisseling van gebaren tussen de regio's. De belangrijkste reden daarvoor is dat Doven uit verschillende regio's steeds meer met elkaar in contact komen, door bijvoorbeeld toenemende mobiliteit en interregionale huwelijken. We mogen wel niet uit het oog verliezen dat het verhaal van regionale variatie niet zo eenduidig is. Het is niet per se zo dat een Dove persoon die in een bepaalde regio woont daar ook naar school is gegaan of dat iemand een heel leven in dezelfde regio blijft wonen. Zo kan er een wederzijdse beïnvloeding zijn tussen de regio van de school en de omgeving waar die persoon als volwassene woont. Veel volwassen Doven gebruiken dan ook niet meer de 'zuivere' variant die ze op school leerden (De Weerd et al., 2003:71).

Antoons en Boonen (2004) vonden nog iets opmerkelijks in verband met Limburg. In hun onderzoek behandelden ze ook de aanwezigheid van Nederlands met Gebaren en ze vonden dat het gebarensysteem het sterkst aanwezig was in deze provincie: 54% van alle tekens uit Nederlands met Gebaren die ze vonden, kwamen uit Limburg. Dit hangt waarschijnlijk samen met wat De Weerd et al. (2003) ontdekten: dat Limburg de meeste geïntialiseerde gebaren heeft. Beide zijn een teken van de invloed van de gesproken taal op de gebarentaal.

2.6.2 Buitenlands onderzoek

Ook in Australische Gebarentaal is er sprake van regionale variatie. Auslan heeft een noordelijk en een zuidelijk dialect dat vooral verschilt in bijvoorbeeld cijfers en kleuren (Johnston, 1998 in Schembri & Johnston, 2012; Johnston, 1989). Het blijkt dat die tweedeling er is gekomen door het bestaan van lexicale variatie in Britse Gebarentaal in de 19^e eeuw (Schembri & Johnston, 2012). De verschillende Britse dialecten werden immers meegenomen naar Australië bij de oprichting van de eerste twee Dovenscholen (Johnston, 1989). Daarnaast is er ook variatie tussen de verschillende staten in Australië, die dus verder gaat dat de scheiding Noord-Zuid (Schembri & Johnston, 2012; Johnston, 1989). Rond de steden Brisbane, Sydney, Melbourne, Adelaide en Perth is er bijvoorbeeld een bloeiende Dovengemeenschap met een eigen variant (Schembri & Johnston, 2004). Die varianten blijven gebaarders vaak gebruiken, ook al verhuizen ze naar een andere staat. Meestal begrijpen gebaarders ook wel de varianten van andere staten, omdat er niet zoveel regionale variatie is in het lexicon van Auslan (Johnston, 1989). Bij sommige gebaren zijn ook fonologische veranderingen doorheen de tijd te zien. Sommige gebaarders nemen dan de veranderingen over, terwijl anderen dat niet of nog niet doen (Woodward, 1973 in Johnston, 1989). Frishberg (1979) gaf het voorbeeld van het verminderen van de iconiciteit. Dat is te zien in het gebaar voor 'warm' dat nog gebruikt wordt in een staat in Zuid-Australië en dat een oudere, meer iconische variant is van het gebaar dat elders wordt gebruikt (Frishberg, 1979 in Johnston, 1989).

In Amerikaanse Gebarentaal werd regionale variatie eveneens onderzocht. Schroyer en Schroyer (1984) bijvoorbeeld vonden dat regionale variatie in ASL vooral betrekking heeft op gebaren in de categorieën 'eten' en 'dieren' (Schroyer & Schroyer, 1984 in Schembri & Johnston, 2012). Lucas, Bayley en Valli (2001) waren de eersten om een grootschalig corpus te verzamelen en variatie te onderzoeken. Zij vonden dat gebaarders uit Massachusetts en Kansas/Missouri de meeste varianten hebben die slechts één keer voorkomen (Lucas, Bayley, & Valli, 2001). Woodward Erting en Oliver (1976) vonden dat er gebaren zijn (vb. het gebaar voor 'konijn') die in New Orleans op het gezicht gebaard worden en in Atlanta op de handen (in Lucas, Bayley, Valli et al., 2001). Valli, Lucas en Mulrooney (2005) vonden evenwel dat ASL nog een vrij gestandaardiseerd lexicon heeft (Valli, Lucas, & Mulrooney, 2005 in Schembri & Johnston, 2012). Lucas, Bayley en Valli (2001) denken dat er gedeelde lexicale gebaren en regionale varianten naast elkaar bestaan, omdat ASL doorheen het land is verspreid. De verschillende scholen (uit hun studie weliswaar) hadden namelijk allemaal banden met de eerste Dovenschool: de American School for the Deaf in Hartford, Connecticut, waar ook de toekomstige leerkrachten werden opgeleid (Lucas, Bayley & Valli, 2001).

2.6.3 Standaardisatie

Regionale variatie is wel aan het verminderen. Bijvoorbeeld door de taalregeling in het onderwijs (vb. Van Hecke & De Weerd, 2004; Stamp, Schembri, Fenlon & Rentelis, 2010), door de erkenning van de plaatselijke gebarentaal waardoor bepaalde varianten misschien zichtbaarder worden door bijvoorbeeld de media (Sutton-Spence & Woll, 1999), en door meer interactie binnen de nationale netwerken van de moderne Dovengemeenschappen (allen in McKee & McKee, 2011:487).

De Weerd et al. (2003) gaven aan dat er ook voor VGT waarschijnlijk sprake is van een spontane standaardisatie. Doven komen steeds vaker met elkaar in contact en zo worden de regionale varianten meer verspreid en vloeien ze in elkaar over. De grootste impulsen voor dat proces lijken uit de centrale regio's te komen, en dan vooral uit Antwerpen. Er wordt in Vlaanderen afgezien van een gestuurde standaardisatie, wel kan de spontane standaardisatie worden ondersteund door bijvoorbeeld meer VGT op tv, door hiaten gestuurd op te vullen en door onderlinge contacten tussen Doven te bevorderen.

2.6.4 Regionale variatie en onderwijs

Het is belangrijk om nog even de relatie tussen regionale variatie en de scholen te duiden. De school speelt een belangrijke rol in het leven en de geschiedenis van Dove mensen. Het kan zelfs zo zijn dat de plaats waar een Dove is opgegroeid minder betekent dan zijn/haar school en/of de manier van onderwijs dat hij/zij heeft genoten (Lucas, Bayley, Valli, Rose & Wulf, 2001).

Schembri en Johnston (2012) vonden voor westerse gebarentalen dat regionale lexicale variatie er waarschijnlijk kwam doordat, zoals eerder gezegd, gedurende de 19^e en de 20ste eeuw residentiële scholen op verschillende plaatsen in het land werden opgericht. Gebaren varieerden dan tussen de scholen, ook al omdat er bijvoorbeeld geen gecentraliseerde opleiding was voor leerkrachten waar zij dan allemaal dezelfde gebaren zouden kunnen leren (zo was bijvoorbeeld de situatie in het Verenigd Koninkrijk). Daarnaast werden er in de scholen ook nieuwe gebaren gecreëerd tijdens de periode van het oralisme. Want, hoewel oralisme het gebruik van gebaren onderdrukte en Dove leerlingen zo geen toegang hadden tot voorbeelden, bleven de Dove leerlingen wel (stiekem) gebaren. Daardoor werden er

nieuwe gebaren gecreëerd. Elke aparte variant werd doorgegeven van generatie op generatie en werd niet verspreid doorheen het land, omdat gebarentalen visuele talen zijn en dus face to face moeten worden gebruikt en omdat er weinig mogelijkheden waren om te reizen. Dat heeft ook tot gevolg dat Dove mensen van een regio de Doven van een andere regio niet altijd begrijpen (Schembri & Johnston, 2012). Dat is nu wel aan het veranderen door de mogelijkheid tot reizen en de steeds groeiende technologische vooruitgang. Schembri en Johnston bespreken vooral Auslan, ASL, NZSL en BSL, maar ik denk dat hun bevindingen en uitspraken ook voor andere westerse gebarentalen gelden. Ook in Vlaanderen hebben de Dovenscholen immers een rol gespeeld bij regionale variatie (Antoons, 2003 in Antoons & Boonen, 2004; Van Herreweghe & Vermeerbergen, 1998).

Scholen speelden bovendien ook een rol in het vormen van Dovengemeenschappen. Er is niet zoiets als een 'Dovenland', maar scholen, waar gebarentalen konden ontwikkelen, waren 'een wieg' voor de Dovengemeenschap (Akach et al., 2009).

3 Gendervariatie

Deze meesterproef focust op gendervariatie in gebarentaal. Eerst wordt er aan de hand van bevindingen uit onderzoek naar gesproken talen uitgelegd wat gendervariatie inhoudt. Dan komt gendervariatie in gebarentalen aan bod.

We geven nog even het verschil aan tussen geslacht en gender. Geslacht is een biologische categorie, terwijl gender een sociale constructie is (Pichler & Preece, 2011). Omdat de verschillen tussen mannen en vrouwen verder gaan dan enkel het biologische geslacht, hanteren we hier de term gender. Gender wordt in verband gebracht met bepaalde keuzes in taal, maar dat is zeker niet eenduidig en heeft te maken met ideologieën en identiteiten. Zowel gender als taal is complex. Eckert zegt dat *“de verbanden tussen geslacht en linguïstische variabelen enkel een reflectie zijn van de effecten die gender heeft op linguïstisch gedrag, waarbij gender de complexe sociale constructie van geslacht is. Het is in die constructie dat men verklaringen moet zoeken voor zulke verbanden.”* (eigen vertaling) (Eckert, 1989:245 in Romaine, 2003:116). Sommigen zeggen dat de dimensie van gender niet iets is dat moet worden verondersteld voordat er interactie is, maar dat het iets is dat uit die interactie voortvloeit (Holmes & Meyerhoff, 2003).

Holmes (1997:217) gaat nog verder: Het is belangrijk om te focussen *“niet op het biologische geslacht, zelfs niet op de cultureel geconstrueerde categorie van gender. Maar op de verschillende realisaties van de dynamische dimensies van mannelijkheid en vrouwelijkheid.”* (eigen vertaling)

Maar het blijft wel zo dat de sociale categorieën van gender belangrijk zijn en daarbij wordt vaak teruggesproken naar de man-vrouw dichotomie. Mensen vinden het belangrijk om anderen te categoriseren en ze in het hokje van ‘man’ of ‘vrouw’ te duwen (Holmes & Meyerhoff, 2003).

3.1 Gendervariatie in gesproken taal

Hieronder worden twee topics besproken, in twee delen. Het eerste deel heeft als titel ‘*Over gender*’. Hier worden reflecties over gender besproken; hoe mannen en vrouwen worden gezien (vb. stereotypen en labels). Daarnaast is er ‘*Door gender*’, over hoe genderverschillen zich uiten in het taalgebruik van mannen en vrouwen.

3.1.1 Over gender

Van jongs af aan krijgen we al stereotypen rond mannen en vrouwen mee. Meisjes spelen met poppen en jongens spelen met auto’s. Caldas-Coulthard en Van Leeuwen (2002 in Renkema, 2004) geven daar een mooi voorbeeld van. Zij keken naar de manier waarop mannen en vrouwen werden voorgesteld in reclame van kinderspeelgoed en namen daarbij het voorbeeld van de indrukwekkende en dynamische ‘Action Man Bungee’ tegenover de passieve en statische ‘Autumn Glory Barbie’.

Ook bij sociale klasse speelt gender een rol. Edwards vond bijvoorbeeld, in een onderzoek waarbij mensen naar een opname luisterden van kinderen en het geslacht van die kinderen moesten bepalen, dat jongens die fout geïdentificeerd werden als meisjes uit de middenklasse kwamen en meisjes die fout geïdentificeerd werden als jongens uit de arbeidersklasse kwamen (Edwards, 1979 in Romaine, 2003). Dit toont aan wat hieronder nog verder wordt uitgelegd: dat vrouwen geassocieerd worden met standaardtaal en met mooier spreken.

Gender is altijd aanwezig. Volgens Judith Butler begint het proces van ‘gendering’ al als een baby een genderlabel krijgt opgeplakt: vb. ‘Het is een meisje’ (Butler, 1993 in McConnell-Ginet, 2003). En als er over iemand gepraat wordt, wordt vrijwel altijd onmiddellijk diens geslacht duidelijk. Men zegt niet ‘Die persoon deed dit en toen zei die persoon dat’, maar wel ‘Hij deed dit en zij vond dat maar niets’. Ook woorden die een bepaalde (familie)relatie duiden, tonen openlijk het geslacht. Bijvoorbeeld: mijn mama, vriend, tante, enzovoort (McConnell-Ginet, 2003). Cahill ziet ook een link tussen genderlabels en opgroeien. Cahill zegt dat “*kinderen hun ‘genderidentiteit’ leren claimen als ze ook hun relatieve maturiteit claimen*” (van baby naar een grote jongen) (eigen vertaling) (Cahill, 1987 in McConnell-Ginet, 2003:92).

3.1.2 Door gender

De manier waarop mannen en vrouwen omgaan met taal en taal gebruiken, verschilt. Over het algemeen wordt er gezegd dat vrouwen emotioneler zijn dan mannen en dan ook vaak een ‘zachtere’ taal gebruiken. Bij mannen gaat het niet zozeer om het overbrengen van emoties, ze lijken vaker machogedrag te vertonen en daarbij ook machotaal te gebruiken. Vrouwen zijn de koninginnen van back-channel elements: uitingen als ‘hm’, ‘ohja’, ‘ahzo’ om te laten zien dat ze geïnteresseerd zijn en het gesprek volgen. Over het algemeen kan gezegd worden dat vrouwen meer praten dan mannen en vaker onderbreken, zowel om te laten zien dat ze geïnteresseerd zijn als om de beurt over te nemen (Renkema, 2004). Een voorbeeld daarvan vinden we terug in Tannen (1994) waar het onderbreken van de vrouw de mannelijke gesprekspartner zelfs al op de zenuwen begint te werken (Renkema, 2004). Maar er mag niet vergeten worden dat er meer aan de hand is dan enkel genderverschillen. Er zijn ook vele psychologische en sociologische factoren die meespelen, zoals persoonlijke verschillen (Renkema, 2004).

Er kan gezegd worden dat er tussen mannen en vrouwen zes grote verschillen zijn in taalgebruik:

Mannen	Vrouwen
Ze willen hun status bevestigen, willen zich profileren.	Ze zoeken steun bij elkaar, ze gaan op zoek naar een vorm van solidariteit.
Ze willen hun onafhankelijkheid definiëren.	Ze willen intimiteit, contact met anderen.
Ze zullen advies geven.	Ze zullen begrip en steun zoeken.
Ze hebben een informatief taalgebruik, ze willen weetjes doorgeven.	Ze zullen eerder over emoties praten.
Ze geven gemakkelijk bevelen, zijn directer in hun taalgebruik.	Ze zullen indirectere taal gebruiken (vb. “Misschien zou je dit kunnen doen...”); voorstel i.p.v. bevel.
Ze gaan conflicten niet uit de weg.	Ze gaan op zoek naar compromissen.

Tabel 1: Genderverschillen in gesproken taal

(A. Denis, notities college Tekstwetenschap 2 van I. Lanslots gebaseerd op Renkema (2004), persoonlijke communicatie, 2010).

Vrouwen zeggen wel eens dat ‘mannen niet luisteren’. Tannen (1994) legt uit, op basis van onderzoek van Gumperz (1982) en Maltz en Borker (1982), dat dit zou kunnen zijn omdat mannen vrouwen meestal niet frontaal aankijken, niet zo lang over één onderwerp praten als vrouwen en sneller naar een topic overschakelen dat ze zelf belangrijk vinden (Gumperz, 1982; Maltz & Borker, 1982 beide in Tannen, 1994).

In haar doctoraatsproefschrift over sociolinguïstische variatie in het Nederlands vond Karen Keune (2012) dat gender een belangrijke variabele was om lexicale patronen te kunnen voorspellen. Bovendien was het ook een globale factor en niet afhankelijk van zogenaamde specifieke mannen- of vrouwenwoorden (mannen zeggen bijvoorbeeld eerder ‘onmiddellijk’ en vrouwen eerder ‘dadelijk’). Bij het weglaten van typische mannen- of vrouwenwoorden veranderden de resultaten immers niet. Mannen zouden een meer ‘informatieve’ manier van spreken hebben. Enkele factoren vallen daarbij op: veel derivatieve en lexicale productiviteit, meer hapax legomena (woorden die slechts één keer voorkomen), een hoge Type-Token ratio en veel zelfstandige naamwoorden (Biber & Conrad, 2009; Rayson, Leech & Hodges, 1997 beide in Keune, 2012). Vrouwen daarentegen hebben een meer ‘betrokken’ gesprekstijl met veel werkwoorden en veel veelvoorkomende woorden (zie ook Newman, Groom, Handelman & Pennebaker, 2008 en Härnqvist, Christianson, Ridings & Tingsell, 2003 beide in Keune, 2012). Andere onderzoekers, zoals Biber, zagen ook al het ‘informatief versus betrokken’ continuüm (Biber, 1988 in Keune, 2012). Dat verschil tussen mannen en vrouwen blijkt vooral een sociaal-cultureel effect te zijn. Vrouwen zijn ook meer gericht op prestige en de norm in hun taalgebruik, wat maakt dat vrouwentaal duidelijker, toegankelijker en meer samenhangend is. Maar volgens Keune kan dat niet zomaar het gevolg zijn van een meer betrokken manier van spreken. De verschillen in het taalgebruik van mannen en vrouwen moeten op een dieper niveau van communicatief gedrag worden onderzocht. Keune vond ook dat vrouwen frequenter woorden op ‘-lijk’ gebruiken dan mannen. Mannen zouden ‘-lijk’ sterker reduceren (‘-lijk’ met een doffe ‘e’)⁵. Daarbij moet er ook wel gelet worden op individuele woorden: in gesproken taal gebruiken mannen bijvoorbeeld sneller ‘tamelijk’ en ‘ongelooflijk’. Vrouwen gebruiken dan weer vlugger ‘vriendelijk’ en ‘lelijk’ (Keune, 2012).

Pichler en Preece zagen nog een andere tweedeling: de taal van vrouwen is meer coöperatief en die van mannen is meer competitief. En terwijl coöperatief een positieve connotatie heeft, worden vrouwen toch vaak geassocieerd met een negatieve spreekstijl. Vrouwen worden bijvoorbeeld wel eens als babbelkousen gezien. Zulke opvattingen zijn stereotypen, maar het zijn wel zulke stereotypen die de algemene ideologieën weergeven van hoe vrouwen en mannen zouden moeten spreken (Pichler & Preece, 2011).

Newman et al. vonden ook duidelijke verschillen tussen mannen en vrouwen. Ze vonden dat vrouwen bijvoorbeeld meer voornaamwoorden en werkwoorden hanteren. Mannen hanteren dan bijvoorbeeld weer eerder lange woorden, lidwoorden en voorzetsels. Mannen praten ook eerder over actuele belangen en vloeken⁶ vaker (Newman et al., 2008 in Keune, 2012). Holmes suggereert dat in formele interactie zowel mannen als vrouwen minder praten in situaties waarin ze niet op hun gemak zijn (Holmes, 1995 in Romaine, 2003). Volgens Meyerhoff (nd) zouden vrouwen die Engels spreken meer de volledige ‘-ing’ vorm (in plaats van ‘-in’) gebruiken dan mannen. Wolfram (1969) vond ook dat mannen meer dubbele negatie gebruiken dan vrouwen (Wolfram, 1969 in Lucas, Bayley, Valli, et al., 2001). Dit hangt ook samen met het feit dat vrouwen meer naar de norm en standaardtaal zouden neigen (zie verder).

⁵ Het reduceren van ‘-lijk’ wordt ook wel mede bepaald door andere linguïstische factoren, zoals positie in de zin en voorspelbaarheid van het woord door de context (Keune, 2012).

⁶ Newman en collega’s stippen dat hier niet aan, maar vloeken zou natuurlijk ook cultuurgebonden kunnen zijn.

Reid, Palomares, Anderson en Bondad-Brown (2009) deden onderzoek naar de invloed die vrouwen kunnen hebben op mannen. Ze vonden dat als het hoge opleidingsniveau van de vrouwen werd benadrukt, mannen meer beïnvloed werden door vrouwen die assertief spraken. Als het geslacht benadrukt werd daarentegen, waren mannen meer beïnvloed door vrouwen die tentatief spraken.

Genderidentiteit kan op verschillende manier geconstrueerd worden in interactie: door fonologische en lexicale keuzes, pragmatische strategieën en keuze voor onderwerp en structuur van een verhaal (Holmes, 1997:217).

STANDAARDTAAL

Er wordt vaak gezegd dat vrouwen meer standaardvormen hanteren dan mannen (Coates, 1993). Ook Labov bevestigt dat (en voegt er nog aan toe dat vrouwen ook sneller nieuwe woorden zouden overnemen) (Labov, 1990 in Schembri & Johnston, 2004). Trudgill noemt het zelfs de “*meest consistente bevinding in de sociale dialectstudies van de laatste twintig jaar*” (eigen vertaling) (Trudgill, 1983:162 in Romaine, 2003:102). Daarbij zijn er ook verbanden tussen sociale klasse en gender. Vrouwen uit de middenklasse in meer formele conversaties benaderen het meest de standaardtaal. Mannen uit de arbeidersklasse in informele conversaties spreken dan weer het meest niet-standaardtalig. Zulke verschillen tussen mannen en vrouwen zijn het grootst in de lagere middenklasse en de hogere arbeidersklasse (Romaine, 2003). Romaine zegt zelfs: “*Genderverschillen kunnen voorafgaan aan klassenverschillen, waarbij sommige varianten zelfs eerder gendergemarkeerd zijn dan klassengemarkeerd*” (eigen vertaling) (Romaine, 2003:114). Daarnaast zouden vrouwen ook meer overcorrigeren dan mannen. Hypercorrectie betekent dat sprekers meer naar standaardtaal leunen in formele spreekstijlen. Soms overstijgt een lagere klasse (bijvoorbeeld de lagere middenklasse) zelfs de hoogste klassen (Romaine, 2003).

Maar waarom grijpen vrouwen net naar die standaardtaal? Sociolinguïsten stellen vaak dat vrouwen meer bewust zijn van status en variatie en meer bezorgd zijn om zaken als beleefdheid (Romaine, 2003). Standaardtaal werd ook geassocieerd met vrouwelijkheid. In het Victoriaans tijdperk bijvoorbeeld werd mooi spreken vaak geassocieerd met vrouw-zijn en ‘dame-zijn’ (Mugglestone, 1995 in Romaine, 2003). Vrouwen blijken echter soms wel te denken dat ze meer standaardtalig spreken dan ze werkelijk doen. Het zou kunnen dat vrouwen meer standaardtalige vormen hanteren om een hogere status na te streven. Dat wijst dan ook weer op de ‘machteloosheid’ van vrouwen en gaat dan eerder over gezag (Romaine, 2003). Hoewel er bewijs is voor deze bewering, lijkt de verklaring toch niet helemaal op te gaan. Indien vrouwen standaardtaal gebruiken als een manier om een hogere status te verwerven, dan zou die trend immers tegenwoordig moeten verminderen, aangezien meer en meer vrouwen een hogere status hebben. Toch wijzen studies (vb. Nordberg & Sundgren, 1998,1999 in Romaine, 2003) nog op aanhoudende verschillen in het gebruik van standaardtaal tussen mannen en vrouwen. Hoewel vrouwen zeker vorderingen hebben gemaakt qua status, hebben de meeste vrouwen nog steeds bepaalde, niet goed betaalde, beroepen en houden ze zich vooral bezig met het huishouden (Romaine, 2003). Uit een studie van Brouwer en Van Hout bij echtparen uit de hogere arbeidersklasse en de lagere middenklasse in Nederland werd duidelijk dat veel vrouwen beter opgeleid waren dan hun man. Toch werkten zij vooral in parttime jobs met een lage status (Brouwer & Van Hout,

1992 in Romaine, 2003). Het gaat hier weliswaar om een studie van meer dan 20 jaar geleden, maar volgens mij zijn er nog voldoende redenen om te mogen aannemen dat er nog niet zoveel veranderd is.

Milroy, Milroy en Hartley stellen dat vrouwen 'normmakers' zijn. Vrouwen verkiezen niet de prestigieuze vormen, maar maken een vorm prestigieus door die te gebruiken. Ik moet hier wel opmerken dat dit in tegenspraak lijkt met de lagere status van vrouwen (Milroy, Milroy & Hartley, 1994 in Romaine, 2003). Anderen denken dat vrouwen niet zozeer het prestige van de standaardtaal willen nastreven, maar dat ze eerder het stigma van de niet-standaardtaal willen vermijden (Romaine, 1998 in Romaine, 2003). Het kan ook zo zijn dat de standaardtaal voor mannen en vrouwen een andere functie heeft. Vrouwen bijvoorbeeld kunnen standaardtaal gebruiken om respect af te dwingen en anderen te beïnvloeden (zie vb. Larson, 1982 in Romaine, 2003). Bij kinderen hanteren de ouders ook meer standaardtaal, waarschijnlijk om hun succes in onderwijs te verbeteren (Brouwer & Van Hout, 1992 in Romaine, 2003). Het lijkt me dan ook mogelijk dat vrouwen, die toch nog steeds vaker met opvoeden bezig zijn dan mannen, ook daardoor meer neigen naar standaardvormen. Ten slotte wijst Romaine erop dat enkel bepaalde variabelen tellen, geen compleet beeld geeft van de gendervariatie binnen een gemeenschap of een taal. Er moet altijd worden gekeken naar wie het zegt, hoe het wordt gezegd en in welke context/cultuur het wordt gezegd (Romaine, 2003).

MANNEN

Als in genderstudies mannen en vrouwen niet met elkaar worden vergeleken, wordt de focus vaak op de vrouwen gelegd en op welke relatie vrouwen hebben tot de standaardtaal en hoe vrouwen zijn veranderd. Er wordt weinig aandacht besteed aan mannen, hoewel de relatie tussen mannen en de socio-economische structuur ook gewijzigd is. Sociolinguïsten zeggen dat de identiteit van de man meer verbonden is met zijn beroep. Dan kunnen we verwachten dat, wanneer de economie verandert en status en inkomen de traditionele mannelijkheid daardoor niet meer kunnen duiden, mannen dat willen compenseren door middel van taalgebruik (Romaine, 2003:112). Faludi zag het als een verschuiving van zwaar 'mannelijke' handenarbeid naar 'vrouwelijke' bijstand en diensten (Faludi, 1999 in Romaine, 2003).

3.2 Gendervariatie in gebarentaal

3.2.1 Vingerspelling

In Auslan gebruiken mannen meer vingerspelling dan vrouwen (in de oudere generaties). Dat komt doordat mannen in hun jeugd een ander soort opleiding en andere carrièremogelijkheden hebben genoten. Er werd immers meer moeite gedaan om Dove jongens de Engelse taal en een beroep aan te leren. Daardoor hebben oudere mannen vaak meer beroepservaring en beheersen ze het Engels beter. Die kennis van gesproken taal sijpelt dan ook hun gebarentaalgebruik binnen (Johnston, 1989).

Volgens Schembri en Johnston (2007b) vingerspellen vrouwen, oudere gebaarders en laatgebwaarders meer functiewoorden, werkwoorden, adjectieven en bijwoorden dan mannen, jonge gebaarders en vroeggebwaarders. Dat zou kunnen weergeven dat die groepen meer vormen gebruiken waarbij invloed van het gesproken Engels duidelijk is, maar verder onderzoek moet dat nog bevestigen (Schembri & Johnston, 2007b).

Mulrooney (2002) vond gendervariatie in vingerspelling in ASL. Ze vond dat mannen eerder woorden spellen buiten de normale ruimte (bij de schouder) of letters weglaten en dat mannen dus de niet-citeervorm verkiezen tegenover vrouwen die wel voor de citeervorm kiezen. Ze trekt hier ook de parallel met gesproken taal, waarbij mannen ook eerder voor niet-citeervormen kiezen (Mulrooney, 2002).

3.2.2 Cijfers

Het onderzoek naar variatie betreffende het gebaren van cijfers in NZSL van McKee, McKee en Major (2008, 2011) werd al eerder vermeld. Ook gender speelde in dit onderzoek een rol. De onderzoekers vonden dat vrouwen minder snel de minder gebruikte varianten verkozen dan mannen. In het onderzoek van McKee, McKee, & Major (2008) werd gendervariatie gevonden voor het cijfer 9. Tussen variant A (duim uitgestrekt omlaag, palm naar buiten) en B (alle vingers buiten pink gestrekt, palm naar binnen, duim omhoog) verkozen mannen in het zuiden duidelijk variant A. Misschien ook omdat variant B een fijnere motoriek vraagt. Hierbij gaat het dan om articulatoirische verschillen die ook gerelateerd kunnen zijn aan gender. Ook voor het cijfer 11 werden zowel leeftijdgebonden als gendervariatie gevonden (en een trend met betrekking tot regionale variatie). Mannen gebruikten bijvoorbeeld een bepaalde oudere en meer voorkomende variant meer dan vrouwen (McKee, McKee & Major, 2008). Voor het cijfer 12 waren er eveneens regionale, leeftijdgebonden en gendereffecten. In het algemeen werd duidelijk dat mannen eerder geneigd zijn om niet-frequente en oudere vormen van gebaren te gebruiken dan vrouwen, die eerder moderne varianten kiezen (McKee, McKee & Major, 2008). Maar gendervariatie is niet de sterkste vorm van variatie in cijfers in NZSL (McKee, McKee, & Major, 2011 in Schembri & Johnston, 2012), waarschijnlijk omdat in de Nieuw-Zeelandse Dovengemeenschap mannen en vrouwen niet gescheiden werden binnen onderwijs of organisaties (buiten sport). In het kader van sport werd er wel een genderspecifiek lexicon gevonden, namelijk gebaren voor de typisch mannelijke sporten cricket en rugby. McKee en McKee gaven dan ook aan dat het gebrek aan gendervariatie in de studie misschien het gevolg is van de gebruikte methodologie omdat gendervariatie vooral tot uiting komt in discours geassocieerd met bepaalde domeinen die specifiek met mannen of vrouwen te maken hebben (McKee & McKee, 2011).

3.2.3 Beurtwissel

Coates en Sutton-Spence (2001) vonden gendervariatie in Britse Gebarentaal. Ze ontdekten in hun onderzoek een vrouwelijke manier van beurtwissel waarbij wordt samengewerkt en waarbij er meerdere conversaties tegelijkertijd mogelijk zijn. Bij mannen daarentegen zijn de beurten strikt gescheiden, zonder dat er meerdere gesprekken aan de gang zijn. Mannen gebruiken ook minder terugkoppелеlementen (Coates & Sutton-Spence, 2001 in Schembri & Johnston, 2012). Deze resultaten doen wel erg veel denken aan bevindingen voor gesproken talen.

3.2.4 Seksualiteit

Er zijn niet enkel verschillen tussen mannen en vrouwen. Gender gaat dan ook verder dan geslacht. In Amerikaanse Gebarentaal zijn er bijvoorbeeld ook verschillen op zinsniveau tussen homoseksuele en heteroseksuele gebaarders. Bijvoorbeeld als er wordt gevraagd 'Ben jij er ook één?' om te weten te komen of die persoon ook homoseksueel is, wordt dat door heteroseksuele gebaarders geïnterpreteerd als 'Ben je alleen?' (Schermer, 2008:262).

Er werd ook onderzoek gedaan naar de kennis van gebaren gerelateerd aan homoseksualiteit bij homoseksuele en heteroseksuele Amerikaanse gebaarders (Rudner & Butowsky, 1981; Kleinfeld & Warner, 1997). Homo- en heteroseksuele gebaarders verschilden in hun gebruik van de gebaren 'lesbienne' en 'homo' en in de manier waarop ze tegen die gebaren aankeken. Volgens Kleinfeld en Warner vonden homoseksuele gebaarders het gevingerspelde 'gay' (homo) meer aanvaardbaar dan heteroseksuele gebaarders. Die manier om dit begrip te 'gebaren', was zich wel toen al aan het verspreiden over de Verenigde Staten (Rudner & Butowsky, 1981; Kleinfeld & Warner, 1997 beide in Schembri & Johnston, 2012).

3.2.5 Syntaxis

Onderzoek van Lucas, Bayley en Valli (2001) heeft aangetoond dat vrouwen en oudere gebaarders het subject in de zin vaker openlijk weergeven (meer dan mannen en jongere gebaarders dat doen). Een mogelijke oorzaak is dat vrouwen en oudere gebaarders denken dat het gebaren van voornaamwoorden een variant is met een hogere status, omdat dat dichter bij gesproken taal zou liggen. Labov (1990) vond iets gelijkaardigs voor gesproken taal. Hier gaat het dan om variatie op syntactisch niveau.

3.2.6 Lexicale gebaren

In Australische Gebarentaal zijn er qua manier van gebaren niet zo veel verschillen tussen mannen en vrouwen. Wel zijn er enkele verschillen in culturele houding tegenover concepten als 'vrouwelijk' en 'mannelijk' (Johnston, 1989) en zijn er verschillen te vinden op lexicaal vlak. Schembri en Johnston vonden verschillende varianten voor 'hallo' (Schembri & Johnston, 2007a in Schembri & Johnston, 2012). Mannen en jongeren gebaren eerder 'HI', vrouwen eerder 'HELLO' of 'HOW-ARE-YOU'. Ook voor het gebaar 'TERRIBLE' bestaat er een mannelijke en een vrouwelijke variant (Johnston, 1989). Daarnaast zeggen gebaarders zelf dat mannen trager zouden zijn dan vrouwen. Dat zou zijn, omdat mannen meer gesloten en soms zelfs onhandiger zijn in hun manier van doen dan vrouwen.

Lucas, Bayley en Valli (2001) vonden gendervariatie in hun onderzoek naar ASL en bouwden zo verder op wat Mansfield (1993) al eerder had gevonden (Lucas, Bayley & Valli, 2001; Mansfield, 1993 in Lucas, Bayley & Valli, 2001). In hun onderzoek hadden mannen en vrouwen voor 26 van de 34 onderzochte gebaren aparte varianten.

In Amerikaanse Gebarentaal hebben vrouwen bovendien vaak de neiging om oudere gebaren te gebruiken die niet in de ruimte centraal voor het lichaam gebaard worden (Schermer & Pfau, 2008:278). Malloy en Doner vonden dan weer dat mannen meer herhalen dan vrouwen (Malloy & Doner, 1995 in Lucas Bayley, Valli, et al., 2001). Ander onderzoek toonde aan dat mannen, als ze een gebaar hebben geproduceerd, lager eindigen dan vrouwen (Wulf, 1998 in Schembri & Johnston, 2012). Iets gelijkaardigs wordt ook beweerd voor Auslan (Branson, Toms, Bernal, & Miller, 1995 in Schembri & Johnston, 2007b). In een onderzoek naar gebaren die zowel op de handen als op de elleboog kunnen worden gevormd, vond DeSantis dat mannen eerder voor de eerste versie kiezen en vrouwen voor de tweede (DeSantis, 1977 in Lucas, Bayley & Valli, 2001).

IERSE GEBARENTAAL

Gendervariatie in Ierse Gebarentaal (ISL) is het meest uitvoerig beschreven. Daarom wordt het hier uitgebreid behandeld.

Oorsprong

De twee belangrijkste redenen waarom er gendervariatie bestaat in ISL zijn de segregatie van Dove jongens en meisjes in onderwijs en het oralisme.

In Dublin gingen (en gaan) Dove jongens en meisjes naar verschillende scholen: jongens naar St. Joseph's School for Deaf Boys en meisjes naar St. Mary's School for Hearing-Impaired Girls. Het gaat hier dus eigenlijk ook om geografische scheiding (LeMaster, 2006). De scholen waren niet ver van elkaar verwijderd maar toch gingen jongens en meisjes niet met elkaar om. Door die scheiding ontwikkelden jongens en meisjes hun eigen variant van Ierse Gebarentaal (Leeson & Grehan, 2004; Grehan, 2008; LeMaster & Dwyer, 1991; LeMaster, 2002).

Zoals reeds verduidelijkt in deel '2.5 Talige achtergrond', onderdrukt men binnen het oralisme het gebruik van gebaren (Coogan, 2005). In St. Mary's, de meisjesschool, werden er aparte klassen ingevoerd voor meisjes die toch gebaren gebruikten en voor meisjes die dat niet deden. Dit waren de zogenaamde 'communicatie-eilanden'. De meisjes werden gescheiden op basis van hun gehoorverlies en toegang tot de gesproken taal. Het woord 'eiland' is in deze context zeer gepast, omdat de meisjes net op aparte eilandjes zaten: meisjes uit verschillende klassen/eilandjes gingen niet met elkaar om. En het waren die communicatie-eilanden die leidden tot het ontstaan van een vrouwelijke variant van ISL in de periode van oralistisch onderwijs. De meisjes uit de Dove sectie (met een gehoorverlies van meer dan 90dB) gebaarden meer. Ze gebruikten bestaande gebaren maar ontwikkelden ook hun eigen gebaren. Zo ontwikkelden ze veel van de vrouwengebaren die vandaag gebruikt worden (Grehan, 2008). Omdat oralisme pas 10 jaar later in de jongensschool werd geïmplementeerd, was de mannelijke variant eigenlijk de enige 'echte' beschikbare variant in die tijd (LeMaster, 1990 in Matthews & Ó Baoill, 2000). Doordat het oralistisch onderwijs in St. Mary's strikter was, gebruiken vrouwen meer mondbeeld dan mannen; en jongere vrouwen nog meer dan oudere vrouwen (LeMaster, 2006; Militzer, 2009 in Leeson & Saeed, 2012). Op die manier resulteert oralisme ook in leeftijdsgebonden variatie (LeMaster, 2002).

Ook het systeem 'cued speech' heeft zijn invloed gehad. Dat systeem vertrekt van de fonemen van een gesproken taal en maakt die visueel door kleine 'gebaartjes' bij de mond. Bijvoorbeeld: de wijsvinger aan de lippen om de 'shh'-klank te duiden. Dit wordt gecombineerd met spreken om het spraakafzien te vergemakkelijken. Sporen van cued speech zijn ook nog te vinden in de vrouwengebaren (Leeson & Saeed, 2012).

Vrouwengebaren

Volgens LeMaster kan de meeste gendervariatie gevonden worden bij “*vrouwen geboren voor 1931 en mannen geboren voor 1946*” (eigen vertaling) (LeMaster, 2006:211). In één van haar studies vond ze dat 63% van de mannengebaren en vrouwengebaren verwant waren. Toch begrijpen mannen en vrouwen elkaar niet automatisch (LeMaster, 1990 in Leeson & Grehan, 2004), omdat de meeste gebaren in minstens 1 parameter verschillen (LeMaster & Dwyer, 1991). Grehan stelt dat er twee soorten vrouwengebaren zijn: de al bestaande gebaren uit de studies van LeMaster en de gebaren die de Dove meisjes creëerden tijdens het oralisme (Grehan, 2008).

Enkele voorbeelden van specifieke vrouwengebaren, met de betekenis van het gebaar tussen haakjes, zijn: DON'T-LIKE1 (die persoon kan ik niet uitstaan), SHH (dat bedoelde ik niet/dat had ik niet gevraagd), FUNNY-ON/DOESN'T-SUIT-YOU (dat staat je niet) (Leeson & Grehan, 2004; Leonard, 2005).

(DON'T-LIKE1)

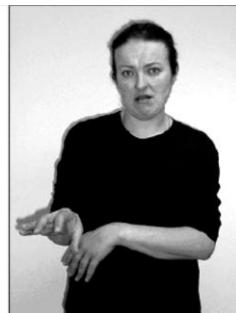
a. Onset of
(SHH)

b. Offset (ASL K handshape)

a. Onset
(FUNNY-ON/DOESN'T-SUIT-YOU)

b. Offset

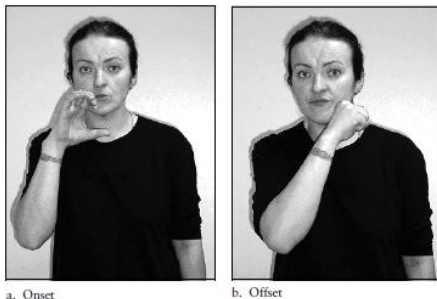
(Leeson & Grehan, 2004: 45-47-50)

(RELAX (Leonard, 2005:66))

Terwijl LeMaster zei dat de vrouwengebaren niet meer werden gebruikt, omdat vrouwen zich hadden aangepast aan de mannen (LeMaster, 1990 in Leeson & Grehan, 2004), vonden Leeson en Grehan (2004) dat die vrouwengebaren wel degelijk nog in gebruik zijn (zie ook Leonard, 2005). Bovendien werden de gebaren (uit hun onderzoek) overgeleverd van generatie op generatie en begrijpen jongere vrouwen dus ook de typische gebaren van de oudere vrouwen. Leonard (2005) onderzocht de kennis van jonge mannen en vrouwen over typische vrouwengebaren. Naast enkele oudere gebaren uit het onderzoek van Leeson en Grehan (2004) onderzocht hij vooral 'jongere' vrouwengebaren. Een voorbeeld van een jonger gebaar is RELAX (kalm aan) (zie hierboven). Zowel de mannen als de vrouwen herkenden de oudere gebaren, maar daarbij waren er ook veel verschillen. De herkenning van die oudere gebaren hing immers sterk af van het feit of de informanten oudere vrouwen kenden. Jonge vrouwen gebruiken die gebaren wel duidelijk meer dan jonge mannen. De jongere gebaren werden ook door zowel mannen als vrouwen herkend en worden in het algemeen meer gebruikt dan de oudere gebaren. Maar het zijn opnieuw vooral jonge vrouwen die deze gebaren gebruiken. Tegenwoordig worden vrouwengebaren meestal in informele settings gebruikt. Sommige gebaren worden enkel gebruikt door vrouwen, terwijl er andere gebaren zijn (vb. WUF (dat is een stomme beslissing)) die soms ook door mannen worden gebruikt (Leeson & Grehan, 2004).

(WUF (Leeson & Grehan, 2004:51))

Volgens Matthews & Ó Baoill (2000) worden vrouwengebaren over het algemeen in een kleinere gebarenruimte gemaakt en zijn ze korter. Vrouwen passen zich ook voortdurend aan: als ze in gezelschap van andere vrouwen zijn, gebruiken ze vrouwengebaren en als ze in het gezelschap van mannen zijn, passen ze zich aan aan de mannen (Matthews & Ó Baoill, 2000; LeMaster & Dwyer, 1991). De mannelijke variant werd altijd gezien als de betere variant, maar LeMaster vond dat vrouwengebaren minder geïnitieerd zijn en dichter aanleunen bij een oudere variant van ISL (LeMaster, 1990 in Matthews & Ó Baoill, 2000).

De bekendste en meest opvallende vorm van gendervariatie in Ierse Gebarentaal is variatie in het lexicon. Maar Leeson & Grehan (2004) vonden ook gendervariatie in simultane constructies en topicmarkeringen. In hun studie produceerden mannen meer simultane constructies, maar aangezien de hoeveelheid data geproduceerd door vrouwen kleiner was, kan verwacht worden dat met een gelijke hoeveelheid data het eigenlijk de vrouwen zijn die meer en meer consequent simultane constructies gebruiken. Uit de data kwam ook naar voor dat vrouwen meer locatieve constructies vormen. Daarentegen produceren vrouwen minder topicconstructies en hebben die vaak ook een minder prototypische niet-manuele markering: enkel de wenkbrauwen worden gebruikt, 'hoofd beetje achteruit' valt vaak weg (Leeson & Grehan, 2004).

Houding

De mannelijke variant werd (en wordt) gezien als de betere, standaardvariant en vrouwen pasten zich aan, wat ook van hen werd verwacht (LeMaster, 1990 in Coogan, 2005). Mannen lijken wel veel vrouwengebaren te begrijpen, maar vrouwen zijn beter in het produceren van mannengebaren dan mannen in het vormen van vrouwengebaren (LeMaster & Dwyer, 1991). Bovendien gebruiken mannen liever geen vrouwengebaren, omdat ze niet 'vrouwelijk' willen overkomen (Thorne & Henley, 1975 in LeMaster & Dwyer, 1991). Zoals al gezegd, gebruiken vrouwen in het gezelschap van mannen in het algemeen mannengebaren. Daar zijn twee redenen voor: ten eerste maakten mannen soms sommige vrouwengebaren belachelijk, wat ertoe leidde dat vrouwen het mannengebbaar verkozen boven het bespote vrouwengebbaar (LeMaster & Dwyer, 1991). Ten tweede voelen vrouwen de vrouwengebaren aan als iets van henzelf en hebben ze liever niet dat mannen (of tolken) vrouwengebaren gebruiken. Dit is wel meer van toepassing op de vrouwengebaren gecreëerd ten tijde van het oralisme dan op de vrouwengebaren die daarvoor al bestonden (Grehan, 2008).

Wanneer vrouwen mannengebaren gebruiken, verhogen ze hun status. Vrouwen hebben tegenwoordig carrières, maar toch heeft dat de vrouwengebaren geen hoger aanzien gegeven. Dat komt omdat de jongere werkende vrouwen minder in contact kwamen met vrouwengebaren omdat ze naar school gingen in de tijd van het oralisme⁷. Het feit dat vrouwen wel mannengebaren gebruiken, maar mannen afzien van het gebruik van vrouwengebaren helpt niet om de status van vrouwen(gebaren) te verhogen en behoudt de mannelijke dominantie (LeMaster & Dwyer, 1991).

Jongere gebaarders zijn vrijer in hun gebruik van mannen- en vrouwengebaren en genderverschillen zijn minder belangrijk voor hen, omdat de oorsprong van de gebaren vaak onduidelijk is. Jongere gebaarders zeggen dan dat ze 'nieuwe' gebaren gebruiken uit het woordenboek dat in 1979 verscheen (LeMaster & Dwyer, 1991).

Dove vrouwen zijn tegenwoordig trots op hun vrouwengebaren en willen die ook behouden (Leeson & Grehan, 2004). Volgens Grehan (2008) zijn sommige vrouwen zelfs van mening dat de vrouwengebaren rijker zijn dan die van de mannen, omdat ze bijvoorbeeld creatiever zijn (Grehan, 2008). Een belangrijke bevinding is ook dat zowel vrouwen als mannen voorstander zijn van het behouden van de vrouwengebaren door jongere vrouwen (LeMaster & Dwyer, 1991). Maar de gebaren die de jongere vrouwen gebruiken, zijn wel verschillend van de originele gebaren uit St. Mary's. LeMaster zegt dat jonge mensen eerder de idee/het concept van vrouwengebaren doen heropleven dan wel de originele gebaren zelf (LeMaster, 2006). Het belangrijkste hier is wel dat vrouwen het belang van hun variant inzien en zien hoe die deel uitmaakt van hun geschiedenis (Coogan, 2005).

⁷ Dit lijkt in zekere zin tegenstrijdig te zijn met het feit dat het oralisme ervoor gezorgd heeft dat er vrouwengebaren ontstonden (de 'communicatie-eilanden'). Daarom denk ik ook dat het hier ofwel gaat om de meisjes die niet in de gebarenklassen zaten, ofwel dat er geen rekening gehouden wordt met de communicatie-eilanden, ofwel dat het hier om die (oudere) vrouwengebaren gaat die bestonden voordat er sprake was van oralisme en communicatie-eilanden.

3.3 Gendervariatie in Vlaamse Gebarentaal

Er is weinig geweten over gendervariatie in VGT. Maar in sommige publicaties is wel iets te vinden: Antoons en Boonen (2004) bijvoorbeeld, betrokken gender in hun onderzoek naar de evolutie van gebaren in Vlaamse Gebarentaal. Zo werd er bijvoorbeeld gesteld dat vrouwen in Antwerpen voor 31.94% van de concepten een zelfde gebaar hadden. In overeenstemming met de reeds eerder in deze verhandeling besproken observatie dat vrouwen hun taalgebruik aanpassen aan dat van mannen, vonden Antoons en Boonen ook dat in een klein aantal gevallen vrouwen zich aanpassen aan mannen en mannengebaren gebruiken. Scheiris (2002:60, voetnoot 21) verwijst ook naar gendervariatie: “*Vroeger waren de scholen niet gemengd en volgden jongens en meisjes apart les. Zo doen er nu nog steeds typische ‘meisjes-’ en ‘jongensgebaren’ de ronde bij de oudere doven.*” Ook in Buyens (2005) wordt gendervariatie vermeld. Het is dit boek waarop ik me voor dit onderdeel van de paper vooral zal baseren.

In de eerste helft van de 19^e eeuw werden er verschillende scholen opgericht in Vlaanderen waar Dove meisjes en jongens terecht konden voor onderwijs:

- Koninklijk Instituut voor Dove Meisjes te Gent
- Koninklijk Instituut voor Doven: Sint-Gregorius
- Koninklijk Instituut voor Dove Meisjes te Brussel
- Koninklijk Instituut voor Dove Jongens te Brussel
- Instituut voor Doven en Blinden te Brugge: Koninklijk Instituut Spermalie
- Koninklijk Instituut voor Doven en Spraakgestoorden te Maaseik en te Hasselt (KIDS)
- Doveninstituten te Antwerpen

(Buyens, 2005).

De scholen die nu nog bestaan, zijn:

- Sint-Lievenspoort te Gent
- Koninklijk Orthopedagogisch Centrum Sint-Gregorius te Gentbrugge
- Kasterlinden te Brussel (Sint-Agatha-Berchem)
- Koninklijk Instituut Woluwe te Brussel (Sint-Lambrechts-Woluwe)
- Koninklijk Instituut Spermalie te Brugge
- KIDS (Koninklijk Instituut voor Doven en Spraakgestoorden) te Hasselt
- Jonghelinckshof en Emmaüs te Antwerpen (samen KOCA)

(De Meulder, Smessaert, & Vermeerbergen, 2008)

SCHEIDING

Meisjes en jongens zaten normaliter in aparte scholen of afdelingen. Dat was de traditie in het Vlaamse Dovenonderwijs tot in de jaren '70 (Antoons & Boonen, 2004). De basisschool in Antwerpen bijvoorbeeld was in 1975 al gemengd, maar het secundair onderwijs volgde later (E. De Saeger, persoonlijke communicatie, 22/04/2013). Soms waren er zelfs meer dan twee scholen voor meisjes of jongens per regio. In Vlaams-Brabant bijvoorbeeld was er een katholieke meisjesschool in Ukkel, een katholieke jongensschool in Woluwe en een provinciaal gemengde school in St.-Agatha-Berchem (De Weerd, et al., 2003).

In Buyens (2005) wordt meermaals vermeld dat meisjes en jongens weinig tot geen contact met elkaar hadden, bijvoorbeeld:

“Tijdens zijn directeurschap hanteerde kanunnik Naeghels een bijzonder strenge tucht. De scheiding van diverse groepen – de scheiding van jongens en meisjes in het bijzonder – maakte voorwerp uit van constante zorg.” (p.242, over het Instituut voor Doven en Blinden te Brugge/Spermalie).

“Omdat het doveninstituut Spermalie van bij haar ontstaan twee afzonderlijke afdelingen heeft, een jongens- en een meisjesafdeling, geven we hier verschillende getuigenissen weer.” (p. 254).

Zoals dit laatste citaat al aangeeft, zijn er in het boek verschillende getuigenissen te vinden van zowel mannen als vrouwen die aangeven weinig contact te hebben gehad met personen van het andere geslacht. Ik heb er hier enkele uitgepikt:

“Pas toen ik 14 jaar oud was ontmoette ik voor het eerst een dove jonge man, namelijk Jozef van Denderhoutem.” (Leontine Riyssinck, p. 168).

“Over dove jongens praten werd aanzien als een ‘zonde’. Gewoon over jongens praten was erg. We werden in dit verband niet voorbereid om later als volwassenen te kunnen leven in een wereld waar mannen en vrouwen samen leven.” (Zr. Bernadette, p. 177).

“De samenkomsten van doven was voor ons een manier om dove meisjes te ontmoeten. We hadden geen contact met de dove leerlingen van het instituut van de Zusters van Liefde uit de Papenvest in Brussel. In die tijd...” (Henri, p. 219).

“Soms zaten we samen in de filmzaal, maar wij meisjes zaten vooraan en de jongens achteraan. We mochten niet omkijken want we werden in het oog gehouden.” (Maria Meeus, p. 259).

Jongens en meisjes zaten ook niet altijd gescheiden. En het is niet omdat jongens en meisjes in aparte afdelingen zaten, dat de scholen geen contacten hadden. De Broeders van Liefde in Woluwe en de Zusters van Liefde in de Papenvest in Brussel bijvoorbeeld, werkten samen.

(Buyens, 2005)

GEBAREN

Uit de getuigenissen in Buyens (2005) heb ik ook kunnen afleiden dat er in de meisjesscholen/afdeling minder gebaren gebruikt mochten worden in vergelijking met de jongensscholen/afdeling, zeker in de klas. Het hangt natuurlijk ook wel af van de periode. Jenny Claeys (Spermalie) bijvoorbeeld zegt dat ze, toen ze in het begin op school zat, wel mocht gebaren. Uit de getuigenissen van Antwerpse mannen en vrouwen kan ik opmaken dat er in de klas niet gebaard werd. Op de speelplaats was het onderling gebaren soms wel toegelaten.

In het boek wordt zelfs vermeld dat mannen en vrouwen een aparte gebarenvariant hadden:

“Pas in 1852 werd in Antwerpen het instituut voor dove jongens opgericht en in 1884 dat voor dove meisjes. (...) Beide instituten kenden zelfs hun eigen gebarenvarianten.” (p. 69).

Ook de naamgebaren waren anders in de jongens- en meisjesscholen. Volgens Roger en Henri waren de naamgebaren in de jongensschool te Brussel gebaseerd op een persoonlijk kenmerk, zoals een lichamelijk kenmerk of de (gesproken) naam zelf, en was dat in de meisjesschool anders. Remigius Voet, die naar school ging in Spermalie, zegt dat naamgebaren ook konden teruggaan op het cijfer van de kledij.

P.J. Coremans geeft ook een verschil aan in de gebaren. Volgens hem dachten de meisjes dat ze beter konden gebaren, maar hijzelf dacht dat ze achterstonden 'in het leren'. De jongens benijdden de gebaren van de meisjes niet, want de taal van de jongens – schrijven en met de vingers spreken – was beter en nuttiger. Hij vertelt ook dat het gebaren van de cijfers tussen jongens en meisjes anders was. Opnieuw waren die van de jongens beter, want de meisjes "*spraken de cijferskunst met hun handen*" en dat was niet altijd duidelijk (p. 234-236). Hij zegt niet erg duidelijk wat hij met 'achterstonden in het leren' bedoelt, maar ik veronderstel dat hij wil zeggen dat meisjes minder intelligent waren of minder kansen kregen om intelligent te worden omdat ze te veel met gebaren bezig waren en vingerspellen nuttiger was.

Ondanks het gebrek aan contact waren de gebaren klaarblijkelijk toch niet altijd zo verschillend. Amelia Hannes' broer ging naar het instituut in Woluwe, terwijl zijzelf naar het meisjesinstituut in Antwerpen ging. Ze geeft aan dat de gebaren tussen haar en haar broer niet zo verschillend waren en dat ze geen communicatieproblemen hadden (p. 317). Edward De Waele zegt iets gelijkaardigs. Hij meent dat er wel verschillen waren tussen de jongens en meisjes in Antwerpen, maar dat ze elkaar nog wel verstonden. Enkel de gebaren voor cijfers, zegt hij, waren erg verschillend (p. 323).

De jongensschool in Antwerpen staat inderdaad bekend om zijn speciale gebaren voor cijfers. Gaston Struyf legt uit: "*Het naamgebaar van de dove persoon werd het cijfergebaar voor het getal. Dit had voor gevolg dat de getallen van 1 tot 100 allemaal verschillende gebaren hadden. Ik weet dat dit speciaal is voor de jongensschool. In de meisjesschool was het niet zo.*" (p. 314). Edward De Waele voegt daar nog aan toe: "*Dit bestond in geen enkele andere dovenschool.*"⁸ (p. 323).

(Buyens, 2005).

En de naamgebaren werden ook doorgegeven, Paul De Weerd vertelt: "*Mijn naamgebaar is het cijfer 65 zoals het vroeger gebruikt werd. Ik heb ooit nog eens iemand ontmoet die hetzelfde naamgebaar had als ik. Toen ik hem vroeg wanneer hij op school gezeten heeft, bleek dat hij uit de school vertrokken was net op het moment dat ik er toe kwam. Ik had dus zijn cijfer en dus naamgebaar overgekregen. Dat ging zo toen, wanneer er nieuwe leerlingen toekwamen, kregen ze de cijfers van de leerlingen die vertrokken waren.*" (Bocxstaele & Christiaens, 2011). Sommige Doven kregen later een ander naamgebaar, sommigen behielden hun cijfer-naamgebaar (Bocxstaele & Christiaens, 2011).

⁸ Misschien moet dit even worden verduidelijkt: de Antwerpse situatie was speciaal omdat in de Antwerpse jongensschool de cijfers oorspronkelijk werden afgeleid van de naamgebaren. Die gebaren voor cijfers werden dan weer de naamgebaren voor de volgende generatie leerlingen. In andere scholen kwam het ook wel voor dat er een link was tussen cijfers en naamgebaren, maar dan was het naamgebaar gebaseerd op het cijfer en niet omgekeerd, zoals in de Antwerpse jongensschool.

De verschillen tussen mannen en vrouwen werden ook duidelijk in het geven van naamgebaren. Volgens Bocxstaele & Christiaens (2011) kon een vrouw, wanneer ze trouwde, een nieuw naamgebaar krijgen. Dat was dan eigenlijk het naamgebaar van haar echtgenoot voorafgegaan door 'vrouw van'. Deze traditie waarbij de vrouw enkel wordt gezien als 'vrouw van' toont volgens mij weer aan dat vrouwen een lagere status hadden. Maar in de loop der jaren werden vrouwen zich meer bewust van hun identiteit en verdween die traditie.

3.3.1 Dovenschool in Antwerpen

Omdat het onderzoek beschreven in deze verhandeling beperkt is tot regio Antwerpen, wordt er hieronder kort wat bijkomende achtergrondinformatie in verband met de Antwerpse scholen gegeven. De achtergrondinformatie komt uit Buyens (2005).

De geschiedenis van de Dovenscholen in Antwerpen begint bij dokter Louis Gife. Hij wilde in 1835 een vereniging oprichten om Dove jongens en meisjes op te vangen zolang er nog geen Dovenschool was in Antwerpen en om de kinderen dan op kosten van de vereniging door te verwijzen naar de Doveninstituten van Brussel en Gent. Er werd binnen de vereniging veel waarde gehecht aan gebarentaal om de Dove kinderen beter te kunnen begeleiden.

Later werd leraar Jos Cappron naar Parijs gestuurd om meer te leren over het Dovenonderwijs. In 1851 huurde hij een huis aan de Schoytestraat en startte daar met het onderwijzen van 1 leerling, Jan Van Achteren. Zo werd de eerste Dovenschool in Antwerpen opgericht. Maar dat is niet het enige wat we aan Cappron te danken hebben. Hij paste de 'Franse methode' aan, een systeem waarbij gebaren worden gebruikt maar dat de woordvolgorde en structurele kenmerken van het gesproken Frans behoudt (M. Vermeerbergen, notities Dovencultuur BA1, persoonlijke communicatie, 2009). Er kan worden gezegd dat dat misschien de basis was van de Belgische methode. Deze laatste begon bij Zuster Odine in het instituut aan de Papenvest te Brussel. Het is een methode gericht op het leren spreken van Dove leerlingen met behulp van bijvoorbeeld ideo-visueel lezen.

De eerste directeur van de Dovenschool voor jongens was Martinus van Beek, maar in 1864 nam hij ontslag om zich te ontfemen over oud-leerlingen die het moeilijk hadden.

In 1862 werd de school uitgebreid door de aankoop van het Hof van Plaisantie Emmaüs, waar de school later ook zijn naam aan zal ontleenen.

In 1875 werd Jan Hoogerheyde hoofdonderwijzer. Hij was een toegewijde man en stond bekend als een goed leraar. Daarnaast publiceerde hij bijvoorbeeld zijn ervaringen en een serie rekenboekjes.

In 1884 werd het Antwerpse meisjesinstituut opgericht door De Backer. De eerste directrice werd Maria Loons. Omdat er al snel te veel leerlingen waren, moest het instituut worden uitgebreid. Daarvoor werden de gronden aangrenzend aan de Jonghelinckstraat (hier herkent men ook de huidige naam in) en de Coebergerstraat aangekocht. Het nieuwe instituut werd in 1886 ingehuldigd. In 1907 werd Alice Poodt de nieuwe bestuurster. Ze wilde ook in een 'hoorklas' voorzien om de kinderen met gehoorresten zo goed mogelijk te onderwijzen. Het was overigens dankzij haar dat er geregeld werd bijgebouwd.

Maar de Eerste Wereldoorlog was een moeilijke tijd voor de Antwerpse instituten en ze werden zelfs tijdelijk gesloten. In 1915 werden de instituten heropend.

Een belangrijk jaar voor het meisjesinstituut was 1922: de Belgische methode werd ingevoerd. 1922 was ook het jaar van de erkenning van de twee scholen als vzw 'Inrichting voor Doofstommen'. In 1930 werd de Inrichting officieel erkend door het Ministerie van Kunsten en Wetenschappen.

Na 100 jaar mocht er aan de naam van de jongensschool 'Koninklijke' worden toegevoegd en werd de naam veranderd in 'Koninklijk Instituut voor Gehoor- en Spraakgestoorde Jongens'. Later kwam daar nog 'Emmaüs-MPI' voor te staan.

Net zoals tijdens de Eerste Wereldoorlog kregen de scholen ook tijdens de Tweede Wereldoorlog een flinke klap. Bombardementen, stijgende prijzen van voedingswaren en moeilijkheden om de klaslokalen te verwarmen, waren enkele van de problemen waar ze mee te maken kregen.

Een andere belangrijke naam in de geschiedenis van de Antwerpse Dovenscholen is Leo Roels. In 1907 werd hij aangesteld als pedagogisch schoolhoofd. Daarnaast schreef hij enkele opvoedkundige werken, zoals de taalboekjes die hij samen met Frater Pauwels opstelde. In 1917 verliet hij het instituut en in 1933 werd hij inspecteur-generaal van het lager onderwijs. Het nieuwe leerplan van 1936, waarin hij ijverde voor stof die aansloot bij de leefwereld van het kind, was ook van hem.

Men wilde de beroepsklassen, zoals schoenmakerij, ook officieel als volwaardige vakschool laten erkennen. Dat gebeurde in 1960 (maar wel al geldig vanaf 1958). In de meisjesschool kwam er een bijzondere afdeling van het lager onderwijs, namelijk de vrije gesubsidieerde lagere en kleuterschool voor Dove en spraakgestoorde meisjes.

In 1967 werd vernieuwende Suvag-apparatuur gekocht op voortdurende vraag van de ouders en werd de verbo-tonale methode in gang gezet. De methode was gebaseerd op de vaststelling dat iedereen kan horen, ook Doven, maar dan op andere toonhoogten. Suvag filtert de verschillende toonhoogten. Maar het apparaat bleek toch niet zo goed te zijn als werd beweerd en de Suvag-apparatuur werd geleidelijk aan vervangen door draadloze FM-apparatuur. Eind jaren '70 voerde Guido Lichtert dan de Maternelle Reflecterende Methode van Van Uden in (ook bekend als de reflecterende moedertaalmethode). Dat komt neer op het uitlokken van spontane communicatie en die dan 'verbeterd' terugspelen. Er wordt immers gesteld dat om het Dove kind taal te leren er met het kind gecommuniceerd moet worden zoals een moeder met haar kind communiceert (Broesterhuizen, 1992 in Loots, 1995:63).

In 1991 ten slotte werd de naam van de school veranderd in KOCA (Koninklijk Orthopedagogisch Centrum Antwerpen), de naam die het Doveninstituut nu nog draagt. Het instituut werd ook een dienstverleningscentrum. (Buyens, 2005)

4 Methodologie

Na deze bespreking van variatie en gender in gesproken en gebarentalen, gaan we verder met het eigenlijke onderzoek. Mijn onderzoek naar gendervariatie in Vlaamse Gebarentaal situeert zich binnen de genderstudies en het variatieonderzoek en zo ook binnen het bredere domein van de sociolinguïstiek.

Het onderzoek zelf bestaat uit twee delen: een focusgroeps gesprek en een controle-interview. In het focusgroeps gesprek peil ik naar algemene informatie over gendervariatie en probeer ik enkele voorbeelden van vrouwengebaren te verzamelen. In het controle-interview ga ik met één Doof echtpaar dieper in op de resultaten van het focusgroeps gesprek. Daarin betrek ik de man van één van de vrouwen uit de focusgroep.

Maar eerst bespreek ik in detail mijn onderzoeksvraag.

4.1 Onderzoeksvraag

Mijn onderzoek gaat over gendervariatie in Vlaamse Gebarentaal. Ik wil dit onderzoek uitvoeren omdat er nog maar bitter weinig geweten is over gendervariatie in VGT. Het enige wat we weten is *anecdotal evidence*, ‘van horen zeggen’. Zoals de titel van de paper al doet vermoeden, wordt gendervariatie op zich hier niet geanalyseerd, maar bespreek ik het bestaan van gendervariatie in Vlaamse Gebarentaal. Mijn onderzoeksvraag luidt dan ook:

‘Is er gendervariatie in Vlaamse Gebarentaal?’

Met volgende subvragen: Was er vroeger gendervariatie in Antwerpen?
(Zoja, hoe belangrijk was die?)

Is die gendervariatie er nu nog?

Kunnen mannen en vrouwen elkaars varianten begrijpen?

Met dit onderzoek wil ik inzicht geven in gendervariatie en VGT-gebruikers informeren over het bestaan van gendervariatie. Tegelijkertijd is dit ook een manier om het cultureel erfgoed van de taal in kaart te brengen.

4.2 Focusgroeps gesprek

4.2.1 Beschrijving focusgroeps gesprek

Er is eerder nog geen onderzoek gevoerd naar gendervariatie in Vlaamse Gebarentaal. In dat opzicht is mijn onderzoek dus oriënterend en verkennend van aard. Een onderzoeksmethode die zich daarvoor erg goed leent, is het focusgroeps gesprek. In mijn onderzoek was het ook belangrijk dat deelnemers elkaar op ideeën zouden kunnen brengen. Vandaar de keuze voor deze kwalitatieve methode. Volgend citaat vat mooi samen wat een focusgroeps gesprek inhoudt:

“Focusgroepen zijn groepsinterviews, geleid door een ervaren moderator. Het zijn meestal homogeen samengestelde groepen met idealiter zes tot acht deelnemers (van 4 tot maximaal 12 deelnemers). Ze voeren een interactieve discussie en leveren vanuit hun persoonlijke ervaring informatie over de specifieke (gefocuste) topics die het onderwerp van het onderzoek vormen. Een focusgroep gebruikt de geleide, interactionele discussie als middel om de rijke details van complexe ervaringen en de redenering daarachter, acties, veronderstellingen, waarden, emoties, percepties en gedragingen van individuen te genereren.” (Britten, 1995 in Van Royen & Peremans, 2007:53).

Focusgroepsgesprekken kunnen goed gebruikt worden bij het verkennen van nieuwe onderzoeksterreinen (Van Royen & Peremans, 2007; Slocum, 2006). Maar ze zijn niet geschikt voor het bestuderen van actueel gedrag in de reële dagelijkse situatie (Morgan & Spanish, 1984 in Van Royen & Peremans, 2007). Een belangrijk voordeel van deze methode is, als het goed voorbereid is natuurlijk, dat ze eenvoudig, relatief goedkoop en snel is. Het doel is niet om tot een consensus te komen. Interactie staat centraal in het focusgroepsgesprek. Deelnemers bespreken en vergelijken hun ideeën en ervaringen en reageren op elkaar. Zo is het een proces van 'sharing and comparing'. Door de interactie krijgt de onderzoeker ook een idee van de normen en waarden die in de groep leven. (Van Royen & Peremans, 2007). Ook in Slocum (2006) wordt aangekaart dat de interactie erg belangrijk is. Deelnemers kunnen elkaar immers beïnvloeden. Doordat deelnemers willen ingaan op wat de anderen zeggen, worden ze spraakzamer en gaan ze misschien zelfs meer zeggen, zonder dat ze zich daarvan bewust zijn. Bovendien maakt de vorm van het focusgroepsgesprek een open en eerlijke discussie mogelijk, omdat er eerder een groepsgevoel heerst. Tussen een interviewer en een geïnterviewde is het machtsverschil groter. Bij een focusgroepsgesprek is dat minder het geval omdat de deelnemers vooral met elkaar praten (Slocum, 2006).

Maar er zijn ook nadelen aan verbonden. De onderzoeker heeft minder controle over het gesprek en elk individu komt minder aan bod, wat tot gevolg kan hebben dat de resultaten eerder het groepsdenken weergeven (Van Royen & Peremans, 2007; Slocum, 2006). Ook het behouden van vertrouwelijkheid kan een probleem vormen, omdat er verschillende mensen uit erg verschillende groepen aanwezig kunnen zijn (Van Royen & Peremans, 2007).

Een focusgroepsgesprek is in vergelijking met een individueel interview flexibeler en vrijer. Maar dat betekent niet dat de interviewer enkel achteruit kan leunen in zijn stoel en zien wat er gebeurt. Het onderzoeksonderwerp moet duidelijk worden afgebakend en de vragen moeten worden opgesteld. De onderzoeker moet weten waar hij/zij naartoe wil met de vragen, maar de vragen moeten ook flexibel zijn, omdat de onderzoeker moet kunnen inspelen op wat er gezegd wordt (Slocum, 2006).

Als gespreksleider heb ik me op voorhand ingelezen zodat ik goed vertrouwd was met het onderwerp. Tijdens het gesprek werden er open vragen gesteld en de volgorde van die vragen lag niet vast, maar het gesprek was wel gestructureerd. Met de vragen peilde ik vooral naar de ervaringen van de vrouwen met betrekking tot hun vrouwengebaren. Er werden vragen gesteld als:

- "Mocht u vroeger gebaren op school?"
- "Had u ook contact met Dove jongens?"
- "U zegt dat de vrouwengebaren nu niet meer worden gebruikt. Enig idee waarom?"
- "Hebt u ooit communicatieproblemen ondervonden?"
- "Weet u misschien nog enkele voorbeelden van vrouwengebaren?"
- ...

Myriam Vermeerbergen en Kristof De Weerdts waren ook aanwezig en observeerden en hebben geholpen met de technische aspecten, waarvoor dank. Het focusgroepsgesprek werd, met toestemming van de informant opgenomen, om de analyse achteraf te vergemakkelijken. De opname zal, omwille van privacyredenen, niet aan deze meesterproef worden toegevoegd.

4.2.2 Participanten focusgroepsgesprek

Acht vrouwen hebben deelgenomen aan het focusgroepsgesprek, waarvoor ik erg dankbaar ben. Ik had een zeer duidelijke doelgroep voor ogen en de deelnemers werden 'via via' gecontacteerd. Dat bleek zeer productief te zijn, want ik had al snel acht vrouwen die graag wilden deelnemen. Alle vrouwen komen uit Antwerpen, hebben op de Antwerpse meisjesschool gezeten en zijn gebarentaalgebruikers. Hieronder worden ze in een tabel even kort voorgesteld. De vragenlijst die daarvoor werd gebruikt, is ook terug te vinden in bijlage (9.1). Om de privacy van alle deelnemers te garanderen, werk ik enkel met pseudoniemen. Enige overeenkomst met Doven die dezelfde naam dragen, is puur toeval.

	Suzanne	Linda	Judith	Gerda
Geboortejaar	1928	1948	1944	1942
Woonplaats	Beerse	Heist-op-den-Berg	Antwerpen	Turnhout
Welke Dovenscho(o)l(en)?	Meisjesschool Antwerpen	Meisjesschool Antwerpen	Meisjesschool Antwerpen	Meisjesschool Antwerpen
Van wanneer tot wanneer?	1933-1946	1952-1966	1950-1962	1945-1958
Ook horende school?	/	/	/	1958-1961
Dove familieleden?	Man + schoonouders	Man + 2 zonen	Broer + oom	Broer
Communicatie met familieleden in VGT?	Ja	Ja	Ja	Ja
Getrouwd/samenwonend?	Ja	Ja	Ja	Ja
Partner Doof/horend?	Doof	Doof	Doof	Doof
Communicatie met partner in VGT?	Ja	Ja	Ja	Ja

	Amelie	Mireille	Lea	Jeanine
Geboortejaar	1948	1944	1946	1938
Woonplaats	Merksem	Antwerpen	Deurne	Nijlen
Welke Dovenscho(o)l(en)?	Meisjesschool Antwerpen	Meisjesschool Antwerpen	Meisjesschool Antwerpen	Meisjesschool Antwerpen
Van wanneer tot wanneer?	1952-1966	1946-1960	1950-1965	1941-1958 ⁹
Ook horende school?	/	/	/	/
Dove familieleden?	/	Moeder + vader	Man	/
Communicatie met familieleden in VGT?	Nee	Ja/Soms	Soms	Nee
Getrouwd/samenwonend?	Ja	Ja	Ja	Ja
Partner Doof/horend?	Doof	Doof	Doof	Doof
Communicatie met partner in VGT?	Ja	Ja	Ja	Ja

Tabel 2: Participanten focusgroepsgesprek

⁹ Jeanine schreef op de vragenlijst '1985', maar ik veronderstel dat ze '1958' bedoelde.

4.3 Controle-interview

Het tweede deel van het onderzoek bestond uit een controle-interview waarin ik een Doof koppel bevroeg. Dat interview had een tweeledige functie: controle en een deelonderzoek. Het korte interview diende dus onder meer als controle van het focusgroeps gesprek: gelijkaardige vragen zoals in het focusgroeps gesprek over ervaringen met gendervariatie werden nu aan zowel de vrouw als de man gesteld.

Daarnaast heb ik tijdens het controle-interview ook een klein deelonderzoek uitgevoerd. De gebaren die tijdens het focusgroeps gesprek werden voorgesteld als 'vrouwengebaren', werden bij dit deelonderzoek getoond aan de mannelijke informant. Er werd hem hierbij gevraagd of hij het gebaar (her)kende, of hij het ermee eens was dat het hier wel degelijk om een vrouwengebaar ging en of hij de betekenis van het gebaar kon weergeven. Om de privacy van de vrouwen te respecteren, werden de geselecteerde gebaren door mijzelf voorgesteld in de vorm van een opname.

Ik had twee versies van de opname gemaakt: één waarbij ik de gesproken component (zie 2.2.4) van het gebaar steeds weglaat en één met de gesproken component erbij. Ik wilde eerst met het filmpje zonder gesproken component proberen om spraakafzien te vermijden. Maar op de dag van het controle-interview werd snel duidelijk dat ik moest overschakelen naar het andere filmpje. Zowel de man als de vrouw gaf wel betekenissen voor het getoonde gebaar, maar niet altijd de betekenis die ik zocht en ik zag ook dat de opdracht voor beiden frustrerend was. Vandaar de keuze voor de opname van de gebaren met gesproken component, wat trouwens ook meer aansluit bij de realiteit.

4.3.1 Beschrijving interview

Goed interviewen is heel eenvoudig gezegd: "*informatierijke data verzamelen bij een geïnterviewde*" (Mortelmans, 2007:208).

Eerst en vooral zijn er verschillende soorten interviews: van een open interview tot een volledig gestructureerd interview. Het interview dat ik voor mijn meesterproef heb afgenomen, was eerder semigestructureerd. De vragen waren op voorhand vastgesteld en ik wist waar ik naartoe wilde. Maar de volgorde van de vragen lag niet vast en het waren allemaal open vragen. Een voordeel van een semigestructureerd interview is dat, als je meerdere mensen interviewt, er nog een sterke standaardisering is. Bovendien heeft de interviewer ook een leidraad die hij of zij kan volgen; die leidraad kan een topiclijst (lijst van onderwerpen die aan bod moeten komen) of een vragenprotocol (lijst met uitgeschreven vragen in spreektaal opgesteld) zijn. Een nadeel kan wel zijn dat het interview te strak wordt (Mortelmans, 2007).

Naast die klassering volgens formalisering, kan een interview ook nog gecategoriseerd worden volgens inhoud of type respondent: het biografisch interview, het elite interview en het interview voor specifieke groepen. Mijn interview past volgens mij het best binnen het biografisch interview. Daarbij ligt de nadruk op het verleden en de persoonlijke geschiedenis van de geïnterviewden. De focus ligt dan ook op het situeren van de persoon in de cultuur en leefgewoonten van vroeger (Cavan, 1929; Faraday & Plummer, 1979 in Mortelmans, 2007), en in mijn geval: het taalgebruik van vroeger. Om die redenen speelt het geheugen in dit soort interview ook een belangrijke rol (Mortelmans, 2007).

Over het algemeen heeft het kwalitatieve interview vier kenmerken: flexibiliteit in aanpak, interactiviteit, een non-directe interviewstijl en de face to face setting (Mortelmans, 2007).

Zoals reeds gezegd, had ik de gebaren waarmee werd gewerkt voor het deelonderzoek zelf opgenomen. Ik heb de voorbeelden uit het focusgroeps gesprek onderverdeeld in acht categorieën (zie verder 5.1.2). In de opname heb ik de gebaren per categorie laten staan en ook telkens de categorie vermeld om een context te geven. De gebaren worden doorheen deze meesterproef volgens de betekenis weergegeven met een Nederlands woord. In de opname stonden de gebaren binnen de categorieën op basis van het Nederlandse woord alfabetisch gerangschikt. Daarnaast maakte ik een schema waarop ik per gebaar kon aanduiden of het (enkel) een vrouwegebaar was, of de man het herkende, of hij het begreep en of er eventueel nog opmerkingen waren. Het controle-interview werd net zoals het focusgroeps gesprek opgenomen om later gemakkelijker te kunnen analyseren. Maar zoals bij het focusgroeps gesprek wordt de opname hier ook niet bijgevoegd.

4.3.2 Participanten controle-interview

Voor het controle-interview heb ik, zoals ik hierboven al heb gezegd, één Doof koppel bevestigd. Voor dit deel van het onderzoek was het moeilijker om participanten te vinden, maar uiteindelijk heb ik opnieuw 'via via' wel een echtpaar gevonden. Zowel de man als de vrouw is vroeger naar school gegaan in de Antwerpse Dovenscholen, respectievelijk de jongensschool en de meisjesschool. Voor het bekomen van achtergrondinformatie van de twee informanten heb ik dezelfde vragenlijst als bij het focusgroeps gesprek gehanteerd (9.1). De vrouw, Linda, nam trouwens ook al deel aan het focusgroeps gesprek.

Ook bij dit deel gebruik ik enkel pseudoniemen om de privacy te garanderen. Enige overeenkomst met Doven die dezelfde naam dragen, is puur toeval.

	Peter	Linda
Geboortjaar	1946	1948
Woonplaats	Heist-op-den-Berg	Heist-op-den-Berg
Welke Dovenscho(o)l(en)?	Emmaüs (jongensschool Antwerpen)	Jonghelinckshof (meisjesschool Antwerpen)
Van wanneer tot wanneer?	1950-1965	1952-1966
Ook horende school?	/	/
Dove familieleden?	Vrouw + 2 zonen	Man + 2 zonen
Communicatie met familieleden in VGT?	Ja	Ja
Getrouwd/ samenwonend?	Ja	Ja
Partner Doof/horend?	Doof	Doof
Communicatie met partner in VGT?	Ja	Ja

Tabel 3: Participanten controle-interview

5 Resultaten

In dit onderdeel worden achtereenvolgens de resultaten besproken van het focusgroeps gesprek en van het controle-interview.

5.1 Focusgroeps gesprek

Tijdens het bekijken van de opname van het focusgroeps gesprek heb ik de belangrijkste en nuttigste zaken eruit gehaald en opgeschreven. Zo kwam ik tot een vorm van 'samenvatting'. Die notities zijn niet als bijlage bij de meesterproef gevoegd. Ze waren immers enkel bedoeld als werkinstrument voor de onderzoeker.

Hetzelfde geldt voor het controle-interview.

Op basis van de 'samenvatting' heb ik de belangrijkste informatie uit het focusgroeps gesprek gehaald en hieronder beschreven. Ik behandel thema per thema, dat telkens ingeleid wordt door een citaat van een van de vrouwen.

5.1.1 Belangrijkste bevindingen

“Er werd niet gebaard op school.”

Alle vrouwen waren het erover eens dat er bij hen op school geen gebaren werden gebruikt. Althans niet tijdens de lessen, want die waren oraal. Soms werd er wel stiekem gebaard, volgens Suzanne. Enkele leerkrachten konden ook gebaren, maar niet veel. Of soms verstonden ze gebaren, maar gebaarden ze zelf niet.

Volgens de vrouwen is het nu anders op de meisjesscholen. Ze gebruiken de 'nieuwe gebarentaal'.

“Er was weinig contact met de jongens.”

Iets wat alle vrouwen zich herinnerden, was dat ze weinig contact hadden met de jongens. Vrijwel alles verliep gescheiden. In de kerk zaten de jongens en meisjes apart. Suzanne weet nog dat de misvieringen zelf soms ook gescheiden verliepen. Eerst gingen de jongens naar de viering en als hun mis gedaan was, was het de beurt aan de meisjes. Ze zagen elkaar dan soms wel passeren, maar mochten geen contact hebben.

Ook het zwemmen verliep uiteraard gescheiden. Amelie vertelt dat jongens en meisjes gingen zwemmen op andere dagen: meisjes op vrijdag en jongens op zaterdag. Maar Lea denkt dat meisjes en jongens gedurende een bepaalde periode wel op dezelfde dag gingen zwemmen, want ze weet nog dat ze de jongens soms kruiste. Er waren twee zwembaden en soms gingen ze stiekem naar de jongens kijken. Suzanne en Jeanine zijn nooit gaan zwemmen. Mireille ging ook niet altijd zwemmen, maar herinnert zich dat ze op een bepaald moment wel mocht gaan zwemmen omdat er een nieuwe directeur was. Daarvoor mocht het niet, want het was *“onbeleefd”*.

Niet alle vrouwen deden dat, maar Linda vertelt dat ze woensdagnamiddag een film ging kijken in de jongensschool. Ook Mireille ging wel eens een film kijken, maar ze voegt daar lachend aan toe: *“Ik ging voor de jongens, niet voor de film.”*

Volgens Linda was het eerste contact met Dove jongens vooral door sport. Mireille haalt ook de Dovenclub aan. Lea weet nog dat ze jongens zag op de schoolfeesten; de meisjes gingen naar de jongensschool en dan konden ze daar eventueel kennismaken. Amelie zegt dan weer dat de jongens wel naar de meisjesfeesten kwamen, maar niet andersom. Ook Linda zegt dat ze nooit naar een jongensschoolfeest is gegaan.

“Wat zegt ie?”

Alle vrouwen vonden het moeilijk om in hun geheugen te graven en voorbeelden van meisjesgebaren naar boven te halen. Wel waren ze allemaal snel om te zeggen dat er grote verschillen waren tussen de jongens- en meisjesgebaren. Maar ondanks die verschillen waren er geen grote communicatieproblemen. Communiceren ging misschien niet zo vlot als bij de meisjes onder elkaar, maar ‘problemen’ ondervonden ze niet. Amelie zegt wel dat twee meisjes soms tegen elkaar zeiden ‘wat zegt ie?’, maar over het algemeen begrepen ze elkaar. Suzanne mocht 's avonds naar huis in plaats van in het internaat te blijven slapen. Dan zag ze soms ook enkele jongens en ze herinnert zich dat ze elkaar wel verstonden.

En het is natuurlijk dat ‘begrijpen’ waar het om gaat. De acht vrouwen zeggen allemaal dat begrijpen het belangrijkste is, onafhankelijk van de precieze gebaren of gebarentaalvariant. Elkaar begrijpen primeert boven de vorm van de gebaren.

“Met tolken is er soms een probleem met nieuwe gebaren.”

Tolken gebruiken volgens de vrouwen nieuwe gebaren en daarbij begrijpen ze niet altijd alles. Linda zegt wel dat mensen die mobiel zijn en veel naar andere steden gaan, de tolk wel verstaan. Mensen die dat niet doen, hebben het moeilijker om een tolk te begrijpen.

“Jongens hebben een rijker lexicon.”

Na hun schoolcarrière, toen de jonge vrouwen hun man ontmoetten en trouwden, werden de meisjesgebaren opzij geschoven en schakelden de vrouwen over op de jongensgebaren. Linda zegt letterlijk dat vrouwen de meisjesgebaren nu niet meer gebruiken door de invloed van de mannen en door contacten te leggen met anderen via sport. Suzanne is van mening dat de vrouwengebaren niet meer worden gebruikt omdat de jongens een rijker lexicon hadden. Veel van de meisjesgebaren waren hetzelfde: dus hetzelfde gebaar werd gebruikt voor verschillende betekenissen, maar dan met een andere gesproken component. Ook Amelie en Lea beamen dat.

Vrouwen gebruiken nu dus de gebaren van de man en die mannengebaren zijn doorheen de jaren grotendeels hetzelfde gebleven. Daarnaast zijn er ook wel, door nieuwe ontwikkelingen, enkele nieuwe gebaren bijgekomen, zoals het gebaar voor ‘computer’.

“We hebben de vrouwengebaren in de vuilbak gegooid.”

Vrouwen hebben hun eigen gebaren dus achter zich gelaten. Suzanne verwoordt het als volgt: *“We hebben de vrouwengebaren in de vuilbak gegooid.”* Ze voelt zich dan ook weer klein door die gebaren weer op te rakelen en opnieuw te gebaren. Mireille zegt dat ze de dag van het focusgroeps gesprek de kans gekregen hebben om de gebaren terug uit de vuilbak te halen. Mireille wisselde vroeger eigenlijk tussen mannen- en vrouwengebaren. Op school gebruikte ze de meisjesgebaren en thuis volgde ze haar vader.

Suzanne haalt ook de lagere status aan. Ze zegt dat mannen sterker staan en vrouwen lager. Vrouwen zijn in hun hart onderdanig. Daarom volgen vrouwen de man. Amelie beaamt dat, maar Mireille schudt van nee.

Ook gebaren uit typische vrouwencontexten zijn verdwenen (zoals gebaren die te maken hebben met koken, schoonmaak, ...). Dus ook op typische 'vrouwenvlakken' hebben de mannengebaren, die hetzelfde zijn gebleven, de overhand. Er werd ook gevraagd of vrouwen misschien begrippen als 'schattig' meer gebruikten en zulke gebaren dan hebben behouden, maar dat is volgens de respondenten niet het geval. Ze zijn het er eigenlijk allemaal over eens dat vrouwen zulke dingen ook niet zeggen.

Volgens Linda hebben sommige Dove vrouwen hun vrouwengebaren misschien wel behouden; dat gaat dan om vrouwen die met een horende man zijn getrouwd. *“Maar als je met een Dove man trouwt, pas je je aan.”* Ook bij relaties over de provincies heen (vb. een man van Antwerpen en een vrouw van Gent), passen vrouwen zich aan. Dan veranderen ze dus eigenlijk ook van regionale variant. Amelie geeft wel aan dat er misschien 1 of 2 uitzonderingen zijn, waarbij de man de vrouw volgt, maar in de meeste gevallen werkt het omgekeerd.

Linda zegt ook nog: *“Ik merk soms dat, hoe ouder ik word, er bij mij soms als ik aan het gebaren ben, terug gebaren van vroeger opduiken.”* Amelie geeft aan dat ook al ondervonden te hebben.

“Vrouwen roddelen over de mannen als die lastig zijn.”

Er werd ook gevraagd naar de manier waarop vrouwen praten en hoe die anders is dan die van de mannen. Dat bleek een moeilijke vraag te zijn, maar Judith nam het voortouw door te zeggen dat vrouwen al zeker meer praten. Linda, Amelie, Mireille en Jeanine beamen dat. Volgens Suzanne praten mannen altijd over sport en zijn ze over het algemeen zwijgzamer. Linda zegt inderdaad ook dat vrouwen opener zijn. Suzanne zegt nog dat ze veronderstelt dat horende en Doven mannen hetzelfde zijn.

Mireille zegt dat ze duidelijk het verschil tussen mannen en vrouwen kan zien: *“Als ik 1 uur bij vrouwen zit en 1 uur bij mannen, zie ik het verschil. Vrouwen gebaren er op los en mannen zitten bij elkaar en zeggen af en toe eens iets.”* De andere vrouwen zijn het daarmee eens.

Gerda zegt dat vrouwen over 'vanalles' praten, over wandelen, fietsen, ... *“En over de was en de plas”*, voegt Mireille er nog aan toe. Mireille zegt ook dat vrouwen roddelen over hun mannen als ze lastig zijn, maar dat mannen dat niet over hun vrouwen doen. Amelie vertelt dat als vrouwen een probleem hebben of ergens mee zitten, ze dat ook willen uiten. Dan praten ze daarover onder vrouwen, mannen doen dat minder. Lea zegt ook dat vrouwen raad geven aan elkaar.

Vrouwen tonen ook meer emotie. Volgens Lea zouden Doven in het algemeen eigenlijk hun emoties meer laten blijken in hun manier van gebaren. Als je kwaad bent, ga je ook wilder bewegen.

5.1.2 Voorbeeldgebaren

Ondanks het feit dat alle vrouwen aangaven dat het moeilijk was om zich voorbeelden van meisjesgebaren te herinneren, heb ik er uiteindelijk toch enkele kunnen verzamelen. Hieronder worden ze allemaal op een rijtje gezet en geïllustreerd met een foto. Soms zijn er voor één gebaar meerdere foto's, omdat de handvorm doorheen het gebaar verandert of omdat de beweging duidelijk vast te leggen is. Er zal ook nog een filmpje bij deze meesterproef worden gevoegd. De bewegingen die moeilijk op foto vast te leggen zijn, zullen duidelijker te zien zijn in het filmpje. De gebaarder op de foto's ben ikzelf, ook weer om de privacy van de vrouwen te garanderen.

Ik heb de gebaren onderverdeeld in acht categorieën: adjectieven, cijfers, eten, GOC's ('gebaren met een verplichte orale component' – zie verder 5.1.2.4), kleuren, personen, tijd en overige. Als er in de data meerdere varianten van één gebaar voorkomen, wordt dat aangeduid door de gebaren te nummeren door achter het gebaar (1) of (2) te zetten, voor respectievelijk variant 1 en 2.

5.1.2.1 Adjectieven

BRAAF

GEMAKKELIJK

JALOERS

KOPPIG

MOEILIK

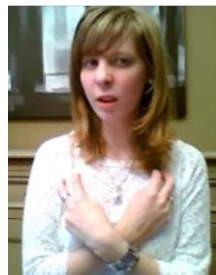
ONNOZEL

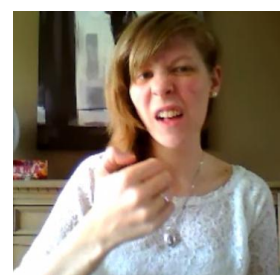
STOUT

VALS (1)

VALS (2)

5.1.2.2 Cijfers

9

20

30

40

50

60

70

80

90

100

1000

5.1.2.3 Eten

AARDAPPEL

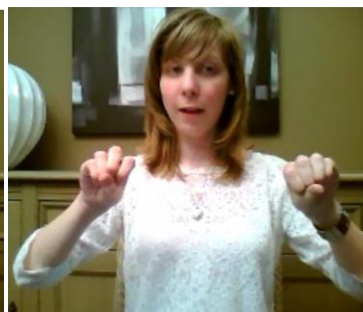
APPEL

APPELSIEN

BANAAN

CITROEN

GROENTEN (1)

GROENTEN (2)

PEER (1)

PEER (2)

FRIETEN

TOMAAAT

5.1.2.4 GOC's

GOC's zijn 'gebaren met een verplichte orale component'. Die orale component (mondbeweging die niet naar een gesproken woord verwijst) is verplicht, omdat de betekenis van de gebaren zonder die component niet volledig is. Er wordt ook wel gezegd dat GOC's 'idiomen' zijn. Die term is linguïstisch gezien niet correct, maar wordt toch zeer wijdverspreid gebruikt, waarschijnlijk omdat de gebaren niet zo gemakkelijk te vertalen zijn in het Nederlands. Daarnaast hebben GOC's meestal ook een polysemisch karakter (meer dan 1 betekenis) en kunnen ze, zoals reeds gezegd, niet vertaald worden door 1 woord in het Nederlands. (Huys, 2010). Volgende gebaren zijn gebaren die op het eerste zicht aan de voorwaarden van GOC's lijken te voldoen, daarom dat ze hier worden opgenomen. Maar men moet hier ook wel in het achterhoofd houden dat het om een erg moeilijk te definiëren categorie gaat.

BAH

Betekenis: dat vind ik niet lekker/die persoon kan ik niet uitstaan

NIET-GRAAG

Betekenis: Ongeveer dezelfde betekenis als 'bah', maar minder sterk

VUIL-BED

Betekenis: het bed is vuil, omdat er in bed geplast is.

5.1.2.5 Kleuren

BLAUW

BRUIN

GEEL

GRIJS

GROEN

PURPER

ROOD

WIT

ZWART

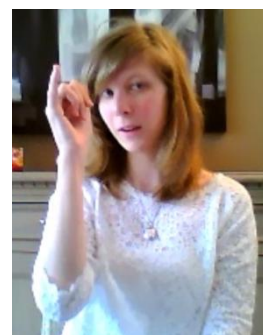

5.1.2.6 Personen

KONING (1)

KONING (2)

KLIKSPAAN

LIEF

MADAME

MENEER

MAN

MEISJE

ouders

MOEDER

VADER

5.1.2.7 Tijd
MAANDAG (1)

MAANDAG (2)

DINSDAG (1)

DINSDAG (2)

WOENSDAG (1)

WOENSDAG (2)

ZATERDAG/DONDERDAG

Bij dit gebaar zijn er enkele problemen opgedoken. Ik dacht aanvankelijk dat het om het gebaar voor 'zaterdag' ging, terwijl het eigenlijk het gebaar voor 'donderdag' was (vandaar ook de notatie zaterdag/donderdag). Dit laatste werd pas duidelijk tijdens het controle-interview; toen de man zijn gebaren voor de dagen van de week overliep, begreep ik dat ik het gebaar in eerste instantie fout begrepen had.

JANUARI

FEBRUARI

MAART

APRIL

MEI

JUNI

JULI

AUGUSTUS

SEPTEMBER

OKTOBER

NOVEMBER

DECEMBER

**5.1.2.8 Overige
KUSSEN (1)**

KUSSEN (2)

Context: kussen met de partner,
ook in de betekenis van 'vrijen'.

LIEGEN

WONEN

ZIEKENHUIS

PASEN (1)

PASEN (2)

PASEN (3)

5.2 Controle-interview

Het neerschrijven van de bevindingen uit het controle-interview heb ik op dezelfde manier aangepakt als bij het focusgroeps gesprek.

5.2.1 Belangrijkste bevindingen

“Op de koer, buiten de klas, werd er wel gebaard.”

In de meisjesschool moest er vroeger gesproken taal gebruikt worden. Peter voegt daar aan toe dat er in de jongensschool tijdens de speeltijd, buiten de klas, wel gebaard mocht worden. Bovendien mocht het volgens hem in de klas soms wel en soms niet. Linda zegt ook dat het van de leerkracht afhing: van de ene leerkracht mocht je wel gebaren, van de andere niet. Maar ze zegt wel dat als de leerkracht tijdens de les sprak, zijzelf ook moest antwoorden in gesproken taal; dan was antwoorden in gebarentaal niet toegestaan.

Bij Peter leken ze iets minder strikt. Hij zegt dat de leerkracht ook wel gebaren kon gebruiken in de les. Bij Linda was dat veel minder het geval: bij haar kon de ene leerkracht wel wat gebaren en de andere dan weer helemaal niet.

“We mochten niet naast elkaar gaan zitten.”

Jongens en meisjes hadden vroeger, toen er sprake was van gescheiden onderwijs, weinig contact met elkaar. Ze zaten op internaat en zagen elkaar dus ook niet na de schooluren. Enkel als ze naar de kerk gingen of als de meisjes naar de jongensschool gingen om een film te zien, zagen ze elkaar wel. Maar bij beide gelegenheden mochten ze niet naast elkaar zitten. Ze konden elkaar wel zien en stiekem over de hoofden heen gebaren, maar bij elkaar gaan zitten, was uit den boze.

Volgens Peter hadden jongens en meisjes wel contact via de sportclub en/of de Dovenclub. Het was dan ook bij sportclub Dospota (Koninklijke Doven Sport Antwerpen) dat Peter en Linda elkaar hebben leren kennen.

“Ik weet alleen dat de meisjes niets kenden van het alfabet.”

Omdat jongens en meisjes gescheiden zaten, waren er natuurlijk ook verschillen in gebaren. Maar Linda en Peter zijn het erover eens dat er tussen jongens en meisjes geen communicatieproblemen waren. Ze moesten zich misschien wel een beetje aanpassen, maar ze begrepen elkaar wel. Elkaar begrijpen, vinden ze allebei ook het belangrijkste, welke gebaren er dan ook worden gebruikt.

Peter herinnert zich nog wel dat de meisjes niets kenden van het handalfabet (vingerspelling). Linda beaamt dat ook. De jongens leerden het handalfabet op school, de meisjes niet. Linda tekende de letters in de lucht. Maar toen ze Peter heeft ontmoet, heeft ze het alfabet van hem geleerd. Nu wordt vingerspelling algemeen gebruikt.

Op de vraag of vrouwen en mannen ook een andere *manier* hebben van gebaren, konden ze niet antwoorden. Daar hadden ze nog nooit bij stilgestaan.

“Ik heb haar nooit verbeterd.”

Net zoals bij het handalfabet, hebben vrouwen ook gebaren van de man overgenomen. Linda weet niet meer waarom, volgens haar ging het vanzelf. De mannen, daarentegen, hebben volgens het koppel niets overgenomen van de vrouwen. Linda denkt dat dat komt omdat mannen een hogere status hebben dan vrouwen. Peter zegt dat hij haar nooit heeft verbeterd, het ging allemaal automatisch. Hij was er zich ook niet van bewust dat Linda zijn gebaren had overgenomen. Hij heeft nooit echt stilgestaan bij die vrouwengebaren.

De vrouwengebaren zijn stilaan uitgedoofd. Ook vrouwen onder elkaar grijpen niet terug naar de gebaren die ze op school geleerd hebben. Peter meent dat hij wel nog steeds de gebaren van vroeger gebruikt. Die zijn grotendeels hetzelfde gebleven.

Het is wel zo dat er nu soms weer vrouwengebaren opduiken. Linda zegt: *“Dan ben je aan het gebaren en plots sluipt daar een gebaar van vroeger in. Dat gaat spontaan.”* Peter ziet dat ook.

5.2.2 Voorbeeldgebaren

In dit onderdeel wordt verslag uitgebracht van het deelonderzoek waarbij de gebaren die weerhouden werden als ‘vrouwengebaren’ naar aanleiding van het focusgroepsgesprek (zie deel ‘5.1.2’) voorgelegd werden aan Peter. Zoals reeds gezegd, is Peter de echtgenoot van Linda, een van de deelneemsters aan het focusgroepsgesprek. Ik bespreek hier achtereenvolgens wat er duidelijk werd bij de controle van de gebaren uit het focusgroepsgesprek, de mannengebaren die Peter aanreikte en twee nieuwe vrouwengebaren die naar voor werden gebracht. Ook bij dit deel worden de gebaren volgens de betekenis met een Nederlands woord weergegeven.

5.2.2.1 Controle

Hieronder lijst ik op welke gebaren Peter

- vroeger zelf ook gebruikte (dus geen vrouwengebaar).
- herkende en begreep.
- wel begreep, maar niet herkende.
- niet herkende en ook niet begreep.

Verder waren er enkele gebaren waar Linda zelf niet meer zo zeker over was. Daarnaast zei ze ook dat ze sommige van de vrouwengebaren niet gebruikte. Die vallen hier onder de categorie 'twijfel'.

GEEN SPECIFIEK VROUWENGEBAAR

Volgende gebaren worden door Peter zelf ook gebruikt, wat dus waarschijnlijk betekent dat het geen specifieke vrouwengebaren zijn.

- Braaf (1)
- Stout (maar Peter voert dit uit met 1 hand)
- Vals (2)
- Frieten
- Peer (1) (niet helemaal hetzelfde, maar de mannelijke variant lijkt er sterk op)
- Geel
- Rood
- Bah
- Klikspaan
- Meisje
- December
- Januari (maar met 1 hand)
- Juni
- September (maar met 1 hand)
- Kussen (2)

HERKEND EN BEGREPEN

- Braaf (1)
- Gemakkelijk
- Jaloers
- Koppig
- Stout
- Vals (2)
- Aardappel
- Banaan
- Citroen
- Frieten
- Groenten (1) (2)
- Peer (1) (2)
- Tomaat
- Blauw
- Bruin
- Geel
- Grijs
- Groen
- Purper
- Rood
- Wit
- Zwart
- Bah
- Klikspaan
- Niet-graag
- Koning (2)
- Lief
- Madame
- Meisje
- Meneer
- Moeder
- Ouders
- Vader
- April
- Augustus
- December

- Dinsdag (1) (2)
- Februari
- Januari
- Juli
- Juni
- Maandag (1) (2)
- Maart
- Mei
- November
- Oktober
- September
- Woensdag (1) (2)
- Zaterdag/donderdag
- Kussen (1) (2)
- Liegen
- Pasen (1)
- Ziekenhuis
- 9
- 20
- 30
- 40
- 50
- 60
- 70
- 80
- 90
- 100
- 1000

BEGREPEN, MAAR NIET HERKEND

- Moeilijk
- Appel
- Man

(Meer informatie over hoe een gebaar wel begrepen, maar niet herkend kan worden, kunt u terugvinden in de Discussie: 6.2 Voorbeeldgebaren.)

NIET HERKEND EN OOK NIET BEGREPEN

- Onnozel
- Vals (1)
- Appelsien
- Vuil-bed
- Koning (1)
- Pasen (2) (3)
- Wonen

TWIJFEL

Over de gebaren voor 'onnozel' en 'aardappel' twijfelde Linda even. Maar ze kreeg al snel een 'aha'-gevoel. Bij het gebaar voor '90' bleef ze wel minder zeker of ze het vroeger zo gebaarde. Hetzelfde geldt voor 'zaterdag/donderdag' Hier werd het gebaar trouwens nog voorgesteld met de betekenis 'zaterdag'. Mogelijk was ze dus onzeker over dit gebaar omdat de door mij gegeven betekenis en de (manuele) vorm niet bij elkaar passen. Maar opmerkelijk is ook dat ze zelf, bij het zien van het gebaar, niet aan de betekenis 'donderdag' dacht, want dat is dus de echte betekenis van het gebaar. Omwille van de aanvankelijke verwarring over de betekenis van het gebaar, dienen de resultaten met voorzichtigheid te worden geïnterpreteerd.

Voor sommige gebaren werden er tijdens het focusgroepsgesprek meerdere varianten gegeven. Linda kende en gebruikte ze niet allemaal. Het ging hierbij om varianten van de gebaren voor 'vals', 'koning', 'groenten', 'peer', 'maandag', 'dinsdag', 'woensdag' en 'Pasen'.

Sommige gebaren kwamen van de oudste vrouw uit het focusgroepsgesprek en kende Linda niet of voerde ze iets anders uit. Daaruit leid ik af dat het wel vrouwengebaren kunnen zijn, maar dan van een oudere generatie. Dat zou kunnen aantonen dat er naast gendervariatie ook leeftijdsgebonden variatie in de data voorkomt. Het gaat hierbij om volgende gebaren:

- Vals (1)
- Man
- Maandag (1)
- Dinsdag (1)
- Woensdag (1)
- Koning (1)

5.2.2.2 Mannengebaren

Voor de gebaren die Peter niet deelde met de vrouwen, gaf hij ook telkens het alternatief mannengebaar. De gebaren die de man gebruikt, worden hier opgelijst en geïllustreerd met een foto. Voor de gebaren die Peter deelde met Linda wordt dezelfde foto gebruikt als in het deel over de vrouwengebaren (5.1.2). Bij het opsommen van de gebaren voor de weekdays gaf Peter nog drie extra gebaren die niet onder het deel met de vrouwengebaren terug te vinden zijn. Het gaat om de gebaren voor 'vrijdag', 'zaterdag' en 'zondag'. Net zoals bij de vrouwengebaren ben ikzelf de gebaarder op de foto's. De mannengebaren worden ook toegevoegd aan het filmpje in bijlage.

Adjectieven

BRAAF

GEMAKKELIJK

JALOERS

KOPPIG

MOEILIJK

ONNOZEL

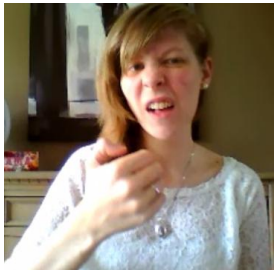
STOUT (1)

STOUT (2)

VALS

Cijfers

9

20

30

40

50

60

70

80

90

100

1000

Eten

AARDAPPEL

APPEL

APPELSIEN

BANAAN

CITROEN

FRIETEN

Ook het vrouwengebaar:

GROENTEN

PEER

TOMAAT

GOC's

BAH

Betekenis: dat vind ik niet lekker/
die persoon kan ik niet uitstaan.

NIET-GRAAG

Betekenis: ongeveer dezelfde betekenis
als 'bah', maar minder sterk.

VUIL-BED

Bij de jongens wordt het: pipi-bed.

Kleuren

BLAUW

BRUIN

GEEL

GRIJS

GROEN

PURPER

(gesproken component 'paars')

ROOD

WIT

ZWART

Personen

KONING

KLIKSPAAN

LIEF

MADAME

MENEER

MAN

MEISJE

OUDERS

Mannen hadden niet één woord voor 'ouders', maar zeiden 'vader moeder'.

MOEDER

VADER

Tijd

MAANDAG

DINSDAG

WOENSDAG

DONDERDAG

VRIJDAG

ZATERDAG

ZONDAG

JANUARI

FEBRUARI

MAART

APRIL

MEI

JUNI

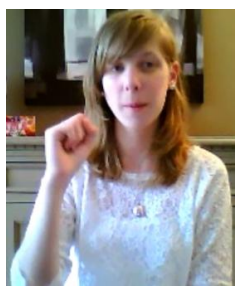
JULI

AUGUSTUS

SEPTEMBER

OKTOBER

NOVEMBER

DECEMBER

Overige

KUSSEN (1)

KUSSEN (2)

Context: kussen met de partner, ook in de betekenis van 'vrijen'.

LIEGEN

WONEN

ZIEKENHUIS

PASEN

5.2.2.3 Nieuwe voorbeelden

Terwijl sommige voorbeelden dan toch geen specifieke vrouwengebaren bleken te zijn, althans niet volgens Peter, kwamen er wel twee andere voorbeelden van vrouwengebaren naar boven. Deze laatste twee voorbeelden werden ook opgenomen in het bijgevoegde filmpje op dvd.

- Braaf (2)

Het gebaar voor 'braaf' dat in het focusgroepsgesprek werd voorgesteld, bleek uiteindelijk geen vrouwengebaar te zijn. Maar tijdens het controle-interview werd er een ander gebaar voor 'braaf' vermeld, dat wel een vrouwengebaar zou zijn. Het is een variant die vooral tegen kinderen wordt gebaard (volwassenen onder elkaar gebruiken de eerste variant). Linda denkt ook dat ze deze laatste variant van haar moeder heeft overgenomen.

- Verzorgen

Het vrouwengebaar voor 'verzorgen' ziet er hetzelfde uit als het vrouwengebaar voor 'ouders'. Volgens Linda is die link ook niet toevallig: ouders verzorgen immers hun kinderen. Ik moet hier wel opmerken dat Suzanne in het focusgroepsgesprek zei dat het gebaar voor 'ouders' van het gebaar voor 'oud' komt, dat ook dezelfde vorm heeft. Wie er gelijk heeft (of misschien hebben ze allebei gelijk), kan ik hier uiteraard niet met zekerheid zeggen.

6 Discussie

In dit deel van de verhandeling breng ik de informatie uit de literatuurstudie (voornamelijk uit Buyens (2005)), het focusgroepsgeprek en het controle-interview samen.

Voor de duidelijkheid zal ik hierbij opnieuw eerst ingaan op de ‘belangrijkste bevindingen’ en daarna de ‘voorbeeldgebaren’ bespreken. Als uitweiding zeg ik ook nog kort iets over de verschillen in *manier* van gebaren tussen vrouwen en mannen.

6.1 Belangrijkste bevindingen

De acht vrouwen die deelnamen aan het focusgroepsgeprek waren het over het algemeen vaak met elkaar eens. Wat ze zeiden, bevestigde bovendien wat ik heb gelezen in Buyens (2005). Het controle-interview heeft eveneens zijn dienst bewezen en versterkte de uitspraken uit het focusgroepsgeprek.

Alle vrouwen zeiden dat er bij hen op school niet werd gebaard, enkel misschien op de speelplaats (zie ook Buyens, 2005: vb. 167,261,317). Linda herhaalde dat ook tijdens het controle-interview. Uit dat interview werd ook duidelijk dat het er op de jongensschool minder strikt aan toe ging. Peter was snel om te zeggen dat er in de klas soms wel gebaard werd.

In Buyens (2005) kwam sterk naar voor dat jongens en meisjes weinig tot geen contact met elkaar hadden. De vrouwen (en de man) gaven hetzelfde aan. Enkel in de kerk, bij een filmnamiddag en soms tijdens het zwemmen, zagen ze elkaar. Maar direct contact werd nooit aangemoedigd en zelfs afgeraden. Het waren vooral de Dovenclub en de sportclub die een belangrijke rol speelden in het contact tussen jongens en meisjes.

Ondanks het feit dat het gebarenlexicon van jongens en meisjes tot op zekere hoogte verschilde, waren er nooit echt communicatieproblemen. Er waren wel eens momenten waarbij ze elkaar niet 100% begrepen, maar van ‘problemen’ was er geen sprake. Peter gaf hier wel het voorbeeld van de meisjes die het handalfabet niet kenden. Dat doet denken aan de getuigenis van P.J. Coremans (Buyens, 2005:234) die ook zegt dat jongens “*met de vingers konden spreken*”. Johnston (1989) vond voor Auslan eveneens dat mannen meer vingerspellen dan vrouwen, maar dat hangt ook samen met het feit dat mannen meer toegang tot de gesproken taal hadden in het jongensonderwijs. En vingerspelling en de gesproken taal zijn toch nauw met elkaar verbonden. De vrouwen uit het focusgroepsgeprek gaven wel aan dat ze niet altijd alles van de tolken begrepen, maar ik denk niet dat dat ook echt te maken heeft met gendervariatie, eerder met kennis van de verschillende gebarentaalvarianten. Immers, bijna alle tolken zijn zelf vrouwen en ze zijn vaak ook opgeleid door vrouwelijke docenten. En wat heel duidelijk naar voor kwam, zowel bij het focusgroepsgeprek als het controle-interview, was dat de betrokkenen van mening waren dat “*elkaar begrijpen het belangrijkste is*”.

Vrouwen passen zich aan en nemen op alle vlakken de gebaren van de man over. Niemand weet meer echt *waarom* ze net – om het met Suzannes woorden te zeggen – “*de vrouwengebaren in de vuilbak hebben gegooid*”. Wanneer weten ze nog wel: vooral wanneer ze hun man hebben ontmoet en zijn getrouwd. Dat geeft dus aan dat de man een sterke invloed had, waarschijnlijk door de hogere status, iets wat in het onderzoek van LeMaster naar Ierse Gebarentaal ook voorkomt. Maar de man zelf bleek zich daar niet echt van bewust te zijn. Peter zegt dat hij zijn vrouw nooit “*verbeterd*” heeft. Hij heeft haar dus nooit gevraagd, gezegd of gedwongen zijn gebaren te gebruiken. Suzanne haalt daarnaast aan

dat de jongens een rijker lexicon hadden. Dit kan uiteraard in verband worden gebracht met de grotere tolerantie t.o.v. het gebruik van gebarentaal in de jongensschool, waar bovendien een aantal van de leerkrachten zelf gebarentaal zou hebben gebruikt, zelfs in de les.

Linda merkte op dat als een vrouw trouwt met een horende man, en dus niet in aanraking komt met de mannengebaren, ze wel haar vrouwengebaren kan behouden. Dat toont nog maar eens aan dat de man een belangrijke rol heeft gespeeld bij het verdwijnen van de vrouwengebaren. Linda vertelde ook nog dat er nu soms terug vrouwengebaren opduiken in haar lexicon. Dat gebeurt echter niet bewust. Zij is niet de enige die dat had ondervonden, ook de andere vrouwen gaven aan dat ze merken (heel) soms opnieuw oude(re) vrouwengebaren te gebruiken.

Het voorgaande toont aan dat er wel degelijk sprake was van gendervariatie in Vlaamse Gebarentaal en dat die ook belangrijk was, maar dat die stilaan is verdwenen. En nu blijft er weinig meer van over. Dit is dus een antwoord op de eerste en tweede subvraag: 'Was er vroeger gendervariatie in Antwerpen? (Zoja, hoe belangrijk was die?)' en 'Is die gendervariatie er nu nog?'. Wat mij hierbij opvalt, is de houding van de vrouwen. Geen van de vrouwen vond het erg dat de vrouwengebaren verdwenen waren. Misschien 'jammer', maar niet 'erg'. Dat is blijkbaar toch wel anders dan bij de Ierse Dove vrouwen die tegenwoordig net trots zijn op hun vrouwengebaren. Vlaamse vrouwen lijken daarentegen minder gehecht te zijn aan hun oude gebaren, misschien ook wel omdat die mogelijk sneller zijn uitgedoofd.

6.2 Voorbeeldgebaren

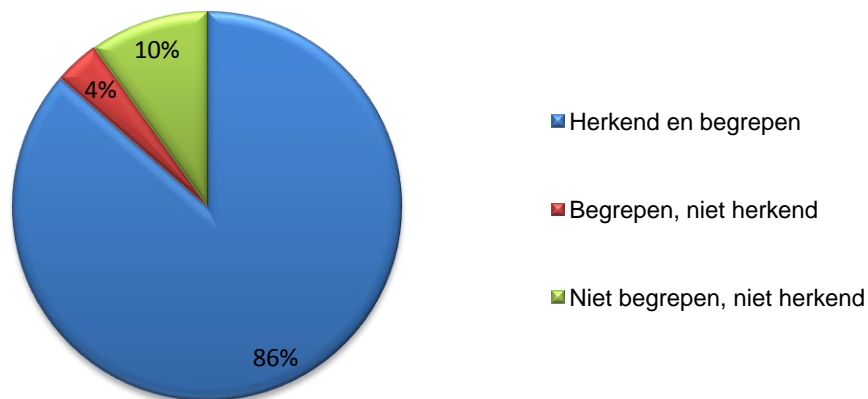
Het aanbrengen van voorbeelden ging in het begin vrij moeizaam, maar toen één vrouw een voorbeeld vond, leek dat bij de andere dames iets los te maken. Ook het suggereren van categorieën waarbij veel variatie voorkomt (vb. kleuren), leek te helpen. Buiten die categorieën (kleuren, cijfers, tijd) zit er geen patroon in de voorbeelden en zijn ze wel erg willekeurig.

Uit het controle-interview bleek dat waarschijnlijk niet alle verzamelde gebaren ook voorbeelden waren van gendervariatie. 12 gebaren werden immers ook door de geïnterviewde man gebruikt. Nog 3 andere gebaren waren niet helemaal hetzelfde, maar de 'vrouwenvariant' en de 'mannenvariant' leken wel erg sterk op elkaar: bij de vrouw was het gebaar tweehandig, bij de man ééhandig. Ook de gebaren voor 'peer' waren niet helemaal hetzelfde, maar leken erg op elkaar (de man draaide enkel wat meer). Voor het gebaar 'frietten' gebruikte de man zowel zijn eigen gebaar als het gebaar aangereikt door de vrouwen. Volgens hem konden ze door elkaar worden gebruikt.

De man begreep 70 van de 81 voorbeelden van vrouwengebaren. Dat zijn bijna alle verzamelde voorbeelden (86%). Slechts 3 (4%) gebaren had hij wel begrepen, maar niet herkend. Hij gaf aan dat hij deze 3 gebaren begreep door de gesproken component, maar dat hij ze nog nooit had gezien. Van 8 (10%) gebaren wist hij niet wat ze betekenden en die had hij bovendien ook nog nooit gezien. Het gebaar voor 'appelsien' is hier mogelijk een twijfelgeval, hij dacht immers dat het om het gebaar voor 'appel' ging dat slechts van 'appelsien' verschilt in beweging (appelsien heeft een iets langere beweging). Hier is het dus mogelijk dat hij het gewoon niet goed had gezien. Verrassend genoeg was er geen categorie 'wel herkend, maar niet begrepen'. Ik had gedacht dat hij wel bij een of meer gebaren zou zeggen dat hij ze al wel had gezien, maar dat hij niet op de betekenis kon komen. Dat was

hier echter niet het geval, mogelijk door de gesproken component. De gesproken component helpt immers vaak bij het begrijpen van gebaren, zeker als het gaat om gebaren die dezelfde vorm hebben. Dat was hier niet anders. Het antwoord op de derde subvraag 'Kunnen mannen en vrouwen elkaars varianten begrijpen?' is dus zeker ook positief.

Voorbeeldgebaren

Grafiek 1: Voorbeeldgebaren

Er is al meermaals gezegd dat alle vrouwengebaren verdwenen zijn, maar ik wou toch nog even nagaan of ze écht verloren gegaan zijn. Ik weet bijvoorbeeld al dat het vrouwengebaar voor 'ziekenhuis' niet volledig verdwenen is. Het is slechts van locatie veranderd (van de keel naar de borst gezakt). Daarom heb ik alle voorbeeldgebaren in het online woordenboek Vlaamse Gebarentaal opgezocht (<http://gebaren.ugent.be>). Niet alle gebaren staan in het woordenboek, dus een echt betrouwbare test is het niet, maar het kan toch een eerste idee geven. Bij het opzoeken van de gebaren heb ik niet speciaal op regio gelet, maar ik heb wel gezien dat sommige Antwerpse vrouwengebaren niet als 'uitsluitend gebruikt in Antwerpen' werden aangegeven.

Volgende gebaren vond ik terug in het woordenboek, ik heb ze opgedeeld in drie groepen:

- Braaf (1)
- Vals (2)
- Klikspaan
- Geel
- Rood
- Juni
- December

De eerste groep gebaren bevat gebaren die gedeeld worden met de man. Hierbij is het dus niet zo'n verrassing dat ze in het woordenboek voorkomen, omdat de man de meeste van zijn gebaren heeft behouden.

- Braaf (2)
- Citroen
- Tomaat
- Peer (2)
- Blauw
- Bruin
- Lief
- Meneer (onder 'heer')
- Moeder
- Liegen

De tweede groep gebaren bevat wel vrouwengebaren die ik heb teruggevonden in het online woordenboek.

- Pasen (1) (2)
- Groen (1)
- Peer (1)
- Fieten

De derde groep bestaat uit gebaren die niet helemaal hetzelfde worden gevormd als de voorgelegde vrouwengebaren, maar die er wel sterk op lijken. Ik kan vermoeden dat die gebaren afgeleid zijn van de vrouwengebaren of er toch zeker op een manier door beïnvloed zijn.

Ik heb dus wel een aantal van de vrouwengebaren teruggevonden in het hedendaagse lexicon. Het zijn er niet veel, maar toch enkele.

6.3 Uitweiding

Hoewel de focus van deze meesterproef ligt op lexicale verschillen tussen mannen en vrouwen, wil ik nog even kort de verschillen in *manier* van gebaren bespreken.

In het focusgroepsgesprek zei Judith dat vrouwen meer praten dan mannen. De andere vrouwen beaamden dat. Linda voegde daar nog aan toe dat vrouwen ook opener zijn. Vrouwen zouden volgens Amelie meer hun zorgen en problemen met elkaar delen. Mireille wist nog te zeggen dat vrouwen roddelen over hun mannen. Dit alles lijkt er dus op te wijzen dat de gespreksonderwerpen in vrouwengesprekken verschillen van de onderwerpen die door of met mannen besproken worden. In het algemeen kan er gezegd worden dat vrouwen (onderling) ook meer emoties tonen dan mannen.

Coates en Sutton-Spence (2001) vonden voor Britse Gebarentaal dat vrouwen coöperatiever zijn in hun beurtwissel en dat er bij vrouwen vaak meerdere conversaties tegelijkertijd mogelijk zijn als de groep vrouwen groot genoeg is. Dat heb ik hier bij het focusgroepsgesprek ook gezien. Het gebeurde vaak dat de vrouwen door elkaar praatten: twee vrouwen hadden nog iets te zeggen over het vorige deelonderwerp, drie andere vrouwen discuteerden over een voorbeeldgebaar en de rest was aan het overleggen over de laatst gestelde vraag. En geen van de vrouwen leek daar een probleem van te maken. Tot slot zag ik ook veel back-channel elements, zoals de gebaren voor 'juist' en 'dat klopt'.

7 Besluit

In deze meesterproef werd er een antwoord gezocht op de vraag *'Is er gendervariatie in Vlaamse Gebarentaal?'* Met die vraag voor ogen werd er een focusgroeps gesprek met acht Dove vrouwen georganiseerd en een controle-interview met één Doof echtpaar. Naast informatie over de ervaringen omtrent gendervariatie werden er ook enkele voorbeeldgebaren uit de gesprekken gehaald.

Uit de gesprekken bleek het volgende:

Jongens en meisjes hadden vroeger, toen ze nog gescheiden zaten in de scholen, erg weinig contact met elkaar (zie ook Buyens, 2005). Dat heeft er mee toe geleid dat meisjes en jongens elk een aparte gebarenvariant ontwikkelden. Maar ondanks het feit dat de variant van de jongens en de meisjes van elkaar verschilden, waren er nooit echt communicatieproblemen. Nu, zoveel jaar later, is er van aparte varianten geen sprake meer. Meisjes hebben namelijk hun gebaren achter zich gelaten toen ze na school hun man hebben ontmoet. De Vlaamse Dove vrouwen hebben zich aangepast aan hun man en hebben zijn gebaren overgenomen. De redenen daarvoor waren het feit dat de jongens een rijker lexicon hadden en het feit dat mannen een hogere status hadden (en nog steeds hebben). De overgang naar de mannengebaren ging vanzelf en is ook nooit betwijfeld. De vrouwen die deelnamen aan het focusgroeps gesprek gaven wel aan dat nu de oude vrouwegebaren (heel) soms opnieuw in hun lexicon opduiken. Verder werd er ook naar voorbeeldgebaren van vrouwegebaren gezocht. Uit het focusgroeps gesprek werden 81 voorbeelden gehaald en na het controle-interview kwamen er daar nog twee bij. In dat controle-interview werden de voorbeelden uit het focusgroeps gesprek voorgelegd aan de mannelijke informant. Hij begreep en herkende zo goed als alle voorbeelden: 70 van de 81 gebaren (86%). Enkele van de voorbeeldgebaren werden ook teruggevonden in het online woordenboek Vlaamse Gebarentaal.

Na dit alles kan er een antwoord gegeven worden op de onderzoeksvraag en dat antwoord is: ja, er was wel degelijk sprake van gendervariatie in Vlaamse Gebarentaal, maar, misschien jammer genoeg, is die variatie zo goed als helemaal verloren gegaan. Mogelijk zijn er nog wel sporen van te vinden in het lexicon van Dove mensen de dag van vandaag, maar dat kan niet met zekerheid gezegd worden.

Er moet wel gewezen worden op het feit dat dit onderzoek nog erg beperkt is. Er werd immers slechts één focusgroeps gesprek georganiseerd en één controle-interview. Bovendien werd het onderzoek hier beperkt tot Antwerpen en is er dus nog steeds geen onderzoek naar gendervariatie in andere regio's in Vlaanderen. Daarom is het onderzoek als 'aftastend' te beschouwen en zijn de resultaten mogelijk niet representatief. Verdere studie van gendervariatie in Vlaamse Gebarentaal is dus zeker nodig. En er zijn nog tal van aspecten die onduidelijk of onaangeroerd blijven. In deze meesterproef ligt de focus op het bestaan van gendervariatie, verder onderzoek zou bijvoorbeeld kunnen ingaan op hoe die gendervariatie er precies uitziet. Ik heb reeds kort een verschillende manier van gebaren tussen vrouwen en mannen aangehaald, maar diepgaander onderzoek is zeker wenselijk. Hetzelfde geldt voor gendervariatie op andere niveaus dan het lexicale niveau. Voor deze meesterproef kon ik, indien gewenst, ook beschikken over de data van het seniorenproject. Dit is een corpus bestaande uit video-opnamen van gebarentaalgebruik van Dove senioren uit heel Vlaanderen, mannen en vrouwen. Ik heb die data in het kader van mijn eigen beperkte onderzoek niet kunnen gebruiken, maar bij verder onderzoek kan er eventueel wel gebruik van gemaakt worden. Misschien is mijn eigen zoektocht hier ten einde, maar het is duidelijk dat de zoektocht naar gendervariatie in Vlaamse Gebarentaal zeker nog niet afgerond is.

8 Bibliografie

- Aarons, D. & Reynolds, L. (2003). South African Sign Language: Changing policies and practice. In L. Monaghan, C. Schmalings, K. Natzamura & G.H. Turner (Red.), *Many ways to be Deaf: International variation in Deaf Communities* (194-210). Washington, DC: Gallaudet University Press.
- Akach, P., Demey, E., Matabane, E., Van Herreweghe, M. & Vermeerbergen, M. (2009). What is South African Sign Language? What is South African Deaf Community? In B. Brock-Utne & I. Skattum (Red.), *Languages and education in Africa: A comparative and transdisciplinary analyses* (333-347). Oxford: Symposium Books.
- Antoons, I. (2003). Bilinguaal/bicultureel dovenonderwijs in Vlaanderen: Opbouw, werking en een eerste evaluatie. In T. Koole, J. Nortier & B. Tahitu (Red.), *Artikel van de vierde Sociolinguïstische Conferentie* (22-32). Delft, Nederland: Eburon.
- Antoons, I. & Boonen, D. (2004). Hard and hard and hard: The same sign? On the evolution of signs in Flemish Sign Language. In M. Vermeerbergen & M. Van Herreweghe (Red.), *To the lexicon and beyond: Sociolinguistics in European Deaf Communities* (74-88). Washington, D.C: Gallaudet University Press.
- Aramburo, A.J. (1989). Sociolinguistic aspects of the Black Deaf Community. In C. Lucas (Red.), *The sociolinguistics of the Deaf Community* (103-119). San Diego: Academic Press.
- Biber, D. (1988). *Variation across speech and writing*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Biber, D. & Conrad, S. (2009). *Register, genre, and style*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Biber, D. & Finegan, E. (Red.), (1993). *Sociolinguistic perspectives on register*. Oxford: Oxford University press.
- Bocxstaele, M. & Christiaens, G. (2011). *Mijn naam is 65: Naamgeving in de Vlaamse Doven-gemeenschap*. Gent: Fevlado-Diversus vzw.
- Boudreault P. & Mayberry, R. (2006). Grammatical processing in American Sign Language: Age of first language acquisition effects in relation to syntactic structure, *Language and Cognitive Processes*, 21, 608-635.
- Branson, J., Toms, J., Bernal, B. & Miller D. (1995). The history and role of fingerspelling in Auslan. In H. Bos & T. Schermer (Red.), *Sign Language Research 1994: Proceedings of the Fourth European Congress on Sign Language Research, Munich, September 1-3, 1994* (53-67). Hamburg: Signum Press.
- Bright, W. (1997). Social factors in language change. In F. Coulmas (Red.), *The handbook of sociolinguistics* (81-91). Oxford: Blackwell.
- Britten, N. (1995). Qualitative research: Qualitative interviews in medical research, *British Medical Journal*, 311(6999), 251-253.

- Broesterhuizen, M. (1992). *De sociaal-emotionele ontwikkeling van dove kinderen. Een ontwikkelingspsychologische en psychometrische studie naar patronen van psychosociale aanpassing bij dove kinderen*. Sint-Michielsgestel, Nederland: Instituut voor Doven.
- Brouwer, D. & Van Hout, R. (1992). Gender-related variation in Amsterdam vernacular, *International Journal of the Sociology of Language*, 94, 99-122.
- Butler, J. (1993). *Bodies that matter*. New York: Routledge.
- Buyens, M. (2005). *De dove persoon, zijn gebarentaal en het dovenonderwijs*. Antwerpen/Apeldoorn: Garant Uitgevers.
- Cahill, S.E. (1987). Language practices and self-definition: The case of gender identity acquisition, *Sociological Quarterly*, 27, 295-311.
- Caldas-Coulthard, C. & Van Leeuwen, T. (2002). Stunning, shimmering, iridescent: Toys as the representation of gendered social actors. In L. Litosseliti & J. Sunderland (Red.), *Gender identity and discourse analysis* (91-108). Amsterdam: Benjamins.
- Cavan, R.S. (1929). Topical summaries of current literature: Interviewing for life-history material, *American Journal of Sociology*, 35(1), 100-115.
- Coates, J. (1993). *Women, men and language: A sociolinguistic account of gender differences in language*. Longman Group UK.
- Coates, J. & Sutton-Spence, R. (2001). Turn-taking patterns in Deaf conversation, *Journal of Sociolinguistics*, 5, 507-529.
- Collins-Ahlgren, M. (1986). New Zealand Sign Language and the aim of Total Communication for the Deaf, *SET: Research Information for Teachers*, 1.
- Coogan, A. (2005). Irish Deaf Women: Their Role in the Deaf Community, *Deaf Worlds*, 21(2), 78-93.
- Deuchar, M. (1981). Variation in British Sign Language. In B. Woll, J.G. Kyle & M. Deuchar (Red.), *Perspectives on British Sign Language and Deafness* (109-119). London: Croom Helm.
- De Meulder, M., Smessaert, I., & Vermeerbergen, M. (2008). Onderwijs aan dove en slechthorende kinderen, jongeren en volwassenen. Onderwijs van Vlaamse Gebarentaal en Dovencultuur. In M. Vermeerbergen & M. Van Herreweghe (Red.), *Wat (geweest/gewenst) is. Organisaties van en voor doven in Vlaanderen bevroegd over 10 thema's* (73-140). Gent: Academia Press.
- DeSantis, S. (1977). *Elbow to hand shift in French and American Sign Languages*. Paper presented at the annual NWAWE conference, Georgetown University, Washington, DC.
- De Weerd, K., Vanhecke, E., Van Herreweghe, M. & Vermeerbergen, M. (2003). *Op (onder)zoek naar de Vlaamse gebaren-schat*. Gent: Fevlado-Diversus vzw.
- Eckert, P. (1989). The whole woman: Sex and gender differences in variation, *Language Variation and Change*, 1, 245-267.

- Eckert, P. (2000). *Linguistic variation as social practice*. Malden, Mass: Blackwell.
- Edwards, J. (1979). Social class differences and the identification of sex in children's speech, *Journal of Child Language*, 6, 121-127.
- Faludi, S. (1999). *Stiffed: The betrayal of the American man*. New York: William Morrow.
- Faraday, A. & Plummer, K. (1979). Doing life histories, *Sociological review*, 27(4), 773-798.
- Fisher, S.D. (1978). Sign Language & Creoles. In P. Siple (Red.), *Understanding language through sign language research* (309-331). New York: Academic Press.
- Forman, W. (2003). The ABCs of New Zealand Sign Language: Aerial spelling, *Journal of Deaf Studies and Deaf Education*, 8(1), 92-96.
- Frishberg, N. (1979). Historical change: From iconic to arbitrary. In E. Klima, U. Bellugi, (Red.), *The signs of language* (67-83). Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Grehan, C. (2008). *Communication islands: The impact of segregation on attitudes to ISL among a sample of graduates of St Mary's school for deaf girls*. Unpublished, M. Phil in Applied Linguistics. Trinity College Dublin.
- Gumperz, J. J. (1982). *Discourse strategies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Härnqvist, K., Christianson, U., Ridings, D. & Tingsell, J.G. (2003). Vocabulary in interviews as related to respondent characteristics, *Computers and the Humanities*, 37, 179-204.
- Holmes, J. (1995). *Women, men and politeness*. London: Longman.
- Holmes J. (1997). Woman, language and identity, *Journal of Sociolinguistics*, 1(2), 195-223.
- Holmes, J. & Meyerhoff, M. (2003). Different voices, different views: An introduction to current research in language and gender. In J. Holmes & M. Meyerhoff (Red.), *The handbook of language and gender* (1-18). Blackwell Publishing Ltd.
- Huys, E. (2010). *Gebaren met orale component in de Vlaamse Gebarentaal: Semantisch gebruik*. Onderzoeksrapport van Bachelorpaper en Masterpaper in kader van opleiding Taal- en Letterkunde, Universiteit Gent.
- Jackson, P. (1990). *Britain's Deaf heritage*. Haddington: Pentland Press.
- Johnston, T. (1989). *Auslan: The sign language of the Australian deaf community*. Unpublished doctoral dissertation, University of Sydney, Australia.
- Johnston, T. (Red.) (1998). *Signs of Australia: A new dictionary of Auslan*. Sydney: North Rock Press.
- Kelly, A.B. (1991). Fingerspelling use among the Deaf senior citizens of Baltimore. In E.A. Winston (Red.), *Communication Forum 1991* (90-98). Washington, DC: Gallaudet University School of Communication.
- Keune, K. (2012). *Explaining register and sociolinguistic variation in the lexicon: Corpus studies on Dutch*. Gepubliceerd doctoraatschrift. Nederlands: LOT.

- Kleinfeld, M.S. & Warner, N. (1997). Lexical variation in the Deaf Community relating to gay, lesbian and bisexual signs. In A. Livia & K. Hall (Red.), *Queerly phrased: Language, gender, and sexuality* (58-84). New York: Oxford University Press.
- Kyle, J.G. & Woll, B. (with Pullen G. & Maddix, F.) (1985). *Sign Language: the study of deaf people and their language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Labov, W. (1990). The intersection of sex and social class in the course of linguistic change, *Language Variation and Change*, 2, 205-254.
- Larson, K. (1982). Role playing and the real thing: Socialization and standard speech in Norway, *Journal of Anthropological Research*, 38, 401-410.
- Leeson, L. & Grehan, C. (2004). To the Lexicon and Beyond: The effect of Gender on Variation in Irish Sign Language. In M. Vermeerbergen & M. Van Herreweghe (Red.), *To the lexicon and beyond: Sociolinguistics in European Deaf Communities* (39-73). Washington, D.C: Gallaudet University Press.
- Leeson, L. & Saeed, J.I. (2012). *Irish Sign Language: A cognitive linguistic account*. Edinburgh: Edinburgh University Press Ltd.
- LeMaster, B. (1990). *The maintenance and loss of female and male signs in the Dublin deaf community*. Ph.D., dissertation, LA: University of California.
- LeMaster, B. (2002). What difference does difference make? Negotiating gender and generation in Irish Sign Language. In S. Benor, M. Rose, D. Sharma, and Q. Zhang (Red.), *Gendered practices in language* (309-338). Stanford: Centre for the Study of Languages and Information Publication.
- LeMaster, B. (2006). Language Contraction, Revitalization, and Irish Women, *Journal of Linguistic Anthropology*, 16(2), 211-228.
- LeMaster, B. & Dwyer, J. (1991). Knowing & Using Female & Male Signs in Dublin, *Sign Language Studies*, 73, 361-396.
- Leonard, C. (2005). Signs of Diversity: Use and Recognition of Gendered Signs among Young Irish Deaf People, *Deaf Worlds*, 21(2), 62-77.
- Loots, G. (1995). Kinderen met een sensorïële handicap. In P. Ghesquière & B. Maes (Red.), *Kinderen met problemen: Over de opvoeding en de behandeling van, en het onderwijs aan kinderen met een fysieke, sensorïële of mentale handicap, gedragsproblemen of een leerstoornis* (41-90). Leuven/Apeldoorn: Garant Uitgevers N.V.
- Lucas, C., Bayley R., Rose M. & Wulf A. (2002). Location variation in American Sign Language, *Sign Language Studies*, 2(4), 407-440.
- Lucas, C., Bayley, R. & Valli, C (2001). *Sociolinguistic variation in American Sign Language* (In C. Lucas, *The sociolinguistic in Deaf Communities Series Vol.7*). Washington, DC: Gallaudet University Press.

- Lucas, C., Bayley, R., Valli, C., Rose, M. & Wulf, A. (2001). Sociolinguistic variation. In C. Lucas (Red.), *The sociolinguistics of sign languages* (61-111). Cambridge: Cambridge University Press.
- Major, G. (2005). *Number EIGHT: An investigation into lexical variation in the New Zealand Sign Language number system*. Unpublished research paper, School of Linguistics and Applied Language Studies, Victoria University of Wellington, New Zealand.
- Malloy, C. & Doner, J. (1995). Variation in ASL discourse: Gender differences in the use of cohesive devices. In L. Byers, J. Chaiken & M. Mueller (Red.), *Communication Forum 1995* (183-205). Washington, DC: Gallaudet University Department of ASL, Linguistics, and Interpretation.
- Maltz, D. N. & Borker, R. A. (1982). A cultural approach to male-female miscommunication. In J. J. Gumperz (Red.), *Language and social identity* (196-216). Cambridge: Cambridge University Press.
- Mansfield, D. (1993). Gender differences in ASL: A sociolinguistic study of sign choices by Deaf native signers. In E. Winston (Red.), *Communication forum 1993* (86-98). Washington, DC: Gallaudet University Department of Linguistics and Interpreting.
- Matthews, P. A. & Ó Baoill, D. P. (2000). *The Irish Deaf Community. Volume 2: The structure of Irish Sign Language*. Ireland: Baile Átha Cliath: Institiúid Teangeolaíochta Éireann
- McCaskill, C., Lucas, C., Bayley, R. & Hill, J. (2011). *The hidden treasure of black ASL: Its history and structure*. Washington, DC: Gallaudet University Press.
- McConnell-Ginet, S. (2003). "What's in a name?" Social labeling and gender practices. In J. Holmes & M. Meyerhoff (Red.), *The handbook of language and gender* (69-97). Blackwell Publishing Ltd.
- McKee, R. (2007). *Hand to mouth: The role of mouthing in New Zealand Sign Language*. Paper presented at the *Australian Sign Language Interpreters Association National Conference*. Macquarie University, Sydney.
- McKee, R. & McKee, D. (2011). Old, signs, new signs, whose signs? Sociolinguistic variation in the NZSL lexicon, *Sign Language Studies*, 11(4), 485-527.
- McKee, R., McKee, D. & Major, G. (2008). Sociolinguistic variation in NZSL numerals. In *Sign Languages: spinning and unraveling the past, present and future*. TISLR9, forty five papers and three posters from the 9th Theoretical Issues in Sign Language Research Conference, Florianopolis, Brazil, December 2006. (2008). R.M. de Quadros (Red.), Editora Arara Azul. Petrópolis/RJ Brazil. <http://www.editora-arara-azul.com.br/EstudosSurdos.php> Geraadpleegd 1/12/2012, op <http://www.editora-arara-azul.com.br/ebooks/catalogo/23.pdf>
- McKee, R., McKee, D. & Major, G. (2011). Numeral variation in New Zealand Sign Language, *Sign Language Studies*, 12, 72-97.
- McKee R., McKee, D., Smiler, K. & Pointon, K. (2007). Maori signs: The construction of indigenous Deaf identity in New Zealand Sign Language. In D. Quinto-Pozos (Red.), *Sign languages in contact*. Washington, DC: Gallaudet University Press.

Meyerhoff, M. (nd). *Sociolinguistic variation and change*. (8p.) Geraadpleegd 25/11/2012, op <http://www.eolss.net/Sample-Chapters/C04/E6-91-06-01.pdf>

Meyerhoff, M. (2006). *Introducing Sociolinguistics*. London/NY: Routledge¹⁰

Miltzer, S. (2009). *The influence of oralism on mouth actions in Irish Sign Language (ISL)*. Paper presented at Boston University Conference on Language Development (BUCLD) 34, Boston.

Milroy, L. (1987). *Observing and analysing natural language*. Oxford: Blackwell.

Milroy, J., Milroy, L. & Hartley, S. (1994). Local and supralocal change in British English: The case of glottalization, *English World-Wide*, 15, 1-34.

Morgan, D. L. & Spanish, M. T. (1984). Focus groups: A new tool for qualitative research, *Qualitative Sociology*, 7(3), 253-270.

Mortelmans, D. (2007). *Handboek kwalitatieve onderzoeksmethoden*. Leuven: Acco.

Mugglestone, L. (1995). *"Talking proper": The rise of accent as a social symbol*. Oxford: Oxford University Press.

Mulrooney, K.J. (2002). Variation in ASL fingerspelling. In C. Lucas (Red.), *Turn-taking, fingerspelling, and contact in signed languages* (3-23) (In C. Lucas, *The sociolinguistic in Deaf Communities Series Vol.8*). Washington, DC: Gallaudet University Press.

Newman, M.L, Groom, C.J., Handelmann, L.D. & Pennebaker, J.W. (2008). Gender differences in language use: An analysis of 14,000 text samples, *Discourse Processes*, 45, 211-236.

Nordberg, B. & Sundgren, E. (1998). *On observing language change: A Swedish case study*. FUMS Rapport nr. 190. Institutionen för nordiska språk vid Uppsala Universitet.

Nordberg, B. & Sundgren, E. (1999). *Från lokalspråk till standard I en mellansvensk stad: Individuell eller generationell förändring?* FUMS Rapport. Institutionen för nordiska språk vid Uppsala Universitet.

Padden, C. (1980). The Deaf Community and the culture of Deaf people. In C. Baker & R. Battison (Red.), *Sign Language and the Deaf Community: Essays in honor of William C. Stokoe* (89-104). Silver Spring, M.D.: The National Association of the Deaf.

Penn, C. & Reagan, T. (1994). The properties of South African Sign Language: Lexical diversity and syntactic unity, *Sign Language Studies*, 85, 319-327.

Pichler, P. & Preece, S. (2011) Language and gender. In A. Mooney et al. (Red.), *Language, society and power. An introduction* (91-112), Third Edition. Oxon: Routledge.

¹⁰ In de bibliografie van het artikel waaruit ik Meyerhoff (2006) heb gehaald, staat Meyerhoff (2006) niet vermeld. Maar ik veronderstel dat het hier om 'Introducing Sociolinguistics' gaat, omdat die referentie hier in de context past en omdat dat haar bekendste boek is uit 2006.

- Pivac, S. (2008). *Sociolinguistic variation in the use of fingerspelling in NZSL*. Master's thesis, School of Linguistics and Applied Language Studies, Victoria University of Wellington, New Zealand.
- Rayson, P., Leech, G. & Hodges, M. (1997). Social differentiation in the use of English vocabulary: Some analyses of the conversational component of the British National Corpus, *International Journal of Corpus Linguistics*, 2(1), 133-152.
- Reid, A.S., Palomares, N.A., Anderson, G.L., & Bondan-Brown, B. (2009). Gender, language, and social influence: A test of expectation states, role congruity, and self-categorization theories, *Human Communication Research*, 35, 465-490.
- Renkema, J. (2004). *Introduction to discourse studies*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Co.
- Romaine, S. (1998). Women, land and language: Shifting metaphors and shifting languages. In S. Wertheim, A.C. Bailey & M. Corston-Oliver (Red.), *Engendering communication: Proceedings of the fifth Berkeley Women and Language Conference (473-486)*. Berkeley, CA: Berkely Women and Language Group, University of California.
- Romaine, S. (2003). Variation in language and gender. In J. Holmes & M. Meyerhoff (Red.), *The handbook of language and gender (98-118)*. Blackwell Publishing Ltd.
- Rudner, W.A. & Butowsky, R. (1981). Signs used in the Deaf Gay Community, *Sign Language Studies*, 30, 36-38.
- Schein, J.D. (1989). *At home among strangers*. Washington, D.C.: Gallaudet University Press.
- Scheiris, I. (2002). *Hoe zoenen doven: Een antwoord op de meest gestelde vragen over doofheid*. Gent: Cultuur voor Doven.
- Schembri, A., & Johnston, T. (2004). Sociolinguistic variation in Auslan (Australian Sign Language): A research project in progress, *Deaf Worlds*, 20(1), 78-90.
- Schembri, A. & Johnston, T. (2007a). *Australian Sign Language (Auslan): An introduction to Sign Language linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Schembri, A. & Johnston, T. (2007b). Sociolinguistic variation in the use of fingerspelling in Australian Sign Language: A pilot study, *Sign Language Studies*, 7(3), 319-347.
- Schembri, A. & Johnston, T. (2012). Sociolinguistic aspects of variation and change. In R. Pfau, M. Steinbach & B. Woll. (Red.), *Sign language: An international handbook (788-816)*. De Gruyter Mouton.
- Schermer, T. (2008). Taalvariatie en –standaardisatie. In A. Baker, B. Van Den Bogaerde, R. Pfau & T. Schermer (Red.), *Gebarentaalwetenschap: Een inleiding (257-274)*. Deventer: Van Tricht uitgeverij.
- Schermer, T. & Pfau, R. (2008). Taalverandering en taalcontact. In A. Baker, B. Van Den Bogaerde, R. Pfau & T. Schermer (Red.), *Gebarentaalwetenschap: Een inleiding (275-292)*. Deventer: Van Tricht uitgeverij.

- Schiffrin, D. (1994). *Approaches to discourse analysis*. Cambridge: Blackwell.
- Schroyer, E.H. & Schroyer, S.P. (1984). *Signs across America*. Washington, DC: Gallaudet College Press.
- Silverstein, M. (2003). Indexical order and the dialectics of sociolinguistic life. *Language and Communication*, 23, 193-229.
- Slocum, N. (2006). Participatieve methoden: Een gids voor gebruikers. Focusgroep. In S. Steyaert (Red.), *Participatieve methoden: Een gids voor gebruikers* (pp. 135-144), (origineel in het Engels). Vlaams Instituut voor Wetenschappelijk en Technologisch Aspectenonderzoek, Vlaams Parlement Brussel. (online pdf) Geraadpleegd, op 10 december 2012, op <http://www.samenlevingentechnologie.be/ists/nl/pdf/participatievemethoden/methfocusgroep.pdf>
- Stamp, R., Schembri, A., Fenlon, J. & Rentelis, R. (2010). *British Sign Language corpus project: Lexical variation and change in BSL*. Paper presented at Sociolinguistics Symposium 18, University of Southampton, September 4.
- Sutton-Spence, R. & Woll, B. (1999). *The linguistics of British Sign Language: An introduction*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Tannen, D. (1994). *Gender & Discourse*, New York: Oxford University Press
- Thorne, B. & Henley, N. (1975). Difference & dominance: An overview of language, gender, and society. In Thorne, B. et al. (Red.), *Language & Sex: Difference & Dominance*, Cambridge (5-42). MA: Newbury House.
- Trudgill, P. (1974). *The social differentiation of English in Norwich*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Trudgill, P. (1983). *On dialect*. Oxford: Blackwell.
- Valli, C., Lucas, C. & Mulrooney, K.J. (2005). *Linguistics of American Sign Language: A resource text for ASL users*. Washington, DC: Gallaudet University Press.
- Van Hecke, E. & De Weerd, K. (2004). Regional variation in Flemish Sign Language. In M. Van Herreweghe & M. Vermeerbergen (Red.), *To the lexicon and beyond: Sociolinguistics in European Deaf Communities* (27-38). Washington, DC: Gallaudet University Press.
- Van Herreweghe, M. & Vermeerbergen, M. (1998). *Thuishoren in een wereld van gebaren*. Gent: Academia Press.
- Van Herreweghe, M. & Vermeerbergen, M. (2004). *30 vragen over Vlaamse Gebarentaal en 29 antwoorden* (2^e ed.). Academia Press.
- Van Herreweghe, M., Vermeerbergen, M., Van Mulders, K. & De Weerd, K.. (2004 / 2008). *Woordenboek Nederlands-Vlaamse Gebarentaal/Vlaamse Gebarentaal-Nederlands*. Gepubliceerd op het web: <http://gebaren.ugent.be/> (eerste publicatie: mei 2004); in 2008 uitgegeven op dvd door Standaard Uitgeverij.

- Van Royen, P. & Peremans, L. (2007). Exploreren met focusgroepgesprekken: de 'stem' van de groep onder de loep. In P.L.B.J. Lucassen & T.C. Olde Hartman (Red.), *Kwalitatief onderzoek: Praktische methoden voor de medische praktijk* (53-64). Houten: Bohn, Stafleu & van Loghum.
- Vermeerbergen, M. (2006). Past and current trends in sign language research, *Language & Communication*, 26(2), 168-192.
- Weinberg, J. (1992). *The history of the residential school for Jewish Deaf children*. London: Reunion of the Jewish Deaf School Committee.
- Wolfram, W. (1969). *A sociolinguistic description of Detroit Negro speech*. Washington, DC: Center for Applied Linguistics
- Wolfram, W. (1997). Dialect in society. In F. Coulmas (Red.), *The handbook of sociolinguistics* (107-126). Oxford: Blackwell.
- Woodward, J. (1972). Implications for sociolinguistic research among the deaf, *Sign Language Studies*, 1, 1-7.
- Woodward, J. C. (1973). Some observations on sociolinguistic variation and American Sign Language, *Kansas Journal of Sociology*, 9(2), 191-200.
- Woodward, J.C. & DeSantis, S. (1977). Two to one it happens: Dynamic phonology in two sign languages, *Sign Language Studies*, 17, 329-346.
- Woodward, J.C., Erting, C. & Oliver, S. (1976). Facing and hand(l)ing variation in American Sign Language, *Sign Language Studies*, 10, 43-52.
- Wulf, A. (1998). *Gender related variation in ASL signing space*. Manuscript, Gallaudet University, Washington, DC.
- Zimmer, J. (1989). Toward a description of register variation in American Sign Language. In C. Lucas (Red.), *The sociolinguistics of the Deaf Community* (253-272). San Diego, CA: Academic Press.

9 Bijlagen

9.1 Bijlage 1: Voorafgaande enquête

Vragenlijst interview gendervariatie in VGT Achtergrond

1. Naam:.....
2. Geboortjaar:.....
3. Woonplaats:
4. Schoolcarrière:
 - a. Op welke dovenschool/dovenscholen heeft u gezeten?.....
 - b. Van wanneer tot wanneer heeft u op die school
gezet?.....tot.....
 - c. Heeft u ook op een horende school gezeten?.....
5. Heeft u nog Dove familieleden? (*omcirkel wat juist*)
 - a. Moeder
 - b. Vader
 - c. Broer
 - d. Zus
 - e. Grootmoeder
 - f. Grootvader
 - g. Andere:.....
6. Communiceert u met die persoon/personen in VGT? Ja/Nee/Soms
7. Bent u getrouwd/samenwonend? Ja/Nee
8. Zoja, is uw partner Doof of Horend? Doof/Horend
9. Communiceert u met uw partner in VGT? Ja/Nee/Soms

Bedankt!!

9.2 Bijlage 2: Voorbeeldgebaren

Er is een filmpje bijgevoegd op dvd met alle voorbeeldgebaren van de vrouwen en de mannen.